

Yhteiskunnan uudet, vanhat jäsenet

Ruotsin valtiopäiväedustajien käymät keskustelut valtiopäivillä alueen romanivähemmistöstä
1960-luvulla

Anni Santapakka

Pro gradu -tutkielma

Filosofian maisteri, Euroopan ja maailman historia

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

Humanistinen tiedekunta

Turun yliopisto

Toukokuu 2024

Turun yliopiston laatu järjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu

Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä

Pro gradu -tutkielma

Filosofian maisteri, Euroopan ja maailman historia

Anni Santapakka

Yhteiskunnan uudet, vanhat jäsenet: Ruotsin valtiopäiväedustajien käymät keskustelut valtiopäivillä alueen romanivähemmistöstä 1960-luvulla

Sivumäärät: 66 s.

Tässä pro gradu -tutkielmassa tarkastellaan Ruotsin valtiopäivillä käytyjä keskusteluja romaniväestöstä 1960-luvulla. Tutkimuksessa selvitetään, miten valtiopäiväedustajat ovat kuvanneet romanien sen hetkistä tilannetta Ruotsissa. Miten kielenkäytöllä on vaikutettu tilanteeseen? Miten se on nähty ja millaista kieltä sen käsittelemisessä on käytetty? Miten keskusteluiden aihe ja käytetty kieli ovat muuttuneet 1960-luvun kuluessa?

Alkuperäisaineistona käytetään Ruotsin valtiopäiväkeskusteluja ja niistä tehtyjä litterointeja. Keskusteluista käytetään niitä puheenvuoroja, joissa on nostettu esiin romanit ja heidän tilanteensa sekä ratkaisuja tähän tilanteeseen. Keskusteluja tutkitaan diskurssianalyysin avulla. Diskurssianalyysillä voidaan tutkia käytettyä kieltä ja sen avulla luotua todellisuutta. Samalla diskursseilla voidaan luoda valtasuhteita ja pitää niitä yllä.

Ruotsissa oli voimassa romanien maahantulokielto vuosina 1914–1954. Rajojen avauduttua ruotsalaiset päättäjät olivat tilanteessa, jossa heidän piti päättää, miten tämä ihmisryhmä saataisiin osaksi yhteiskuntaa. Ruotsiin saapui myös pitkältä aikaa uusia romaniryhmiä. Romanien maahanmuutosta ja yhteiskuntaan integroimisesta keskusteltiin jo 1950-luvulla, mutta aktiivisin keskustelu valtiopäivillä alkoi vuosina 1963–1964.

Valtiopäiväedustajien käyttämä kieli, keskusteluiden aiheet sekä näiden sävy muuttuivat vuosikymmenen kuluessa. Vuosikymmenen alussa tilanteesta keskusteltiin sävyyn, joka viittasi haluun assimiloida romaniväestö osaksi ruotsalaista yhteiskuntaa ja valtaväestöä. Vuosikymmenen loppua kohden sävy muuttui enemmän ihmisoikeuksia ja -arvoja korostavaksi. Samalla keskusteluiden kohde muuttui. Vuoteen 1968 asti keskusteluiden kohteena olivat olleet lähes poikkeuksetta Ruotsin niin sanotut omat romanit eli Ruotsin kansalaisuuden saaneet. Kuitenkin vuodesta 1968 eteenpäin keskusteltiin valtiopäivillä lähes pelkästään muualta Euroopasta Ruotsiin matkustaneista romaneista.

Avainsanat: romanit, valtiopäivät, diskurssianalyysi, retoriikka, Ruotsi, vähemmistöt, vähemmistöpolitiikka

Sisällysluettelo

1	Johdanto	4
1.1	Historiallinen tausta	4
1.2	Tutkimuskysymys ja alkuperäislähteet	6
1.3	Tutkimuskirjallisuus ja metodi	8
1.4	Käsitteet	12
2	Ongelma yhteiskunnassa	16
2.1	Sopeuttaminen yhteiskuntaan	16
2.2	Vastuu	25
2.3	Hyvinvointi	31
3	Humanitaarinen apu	34
3.1	Katse kohti inhimillisyyttä	34
3.2	Historiallinen velka	45
3.3	Muualta tulleet	48
4	Lopuksi	59
	Lähteet	61

1 Johdanto

Ruotsissa vallitsi tiukka romanipolitiikka vuosina 1914–1954. Tänä aikana romanit eivät saaneet matkustaa Ruotsin valtion alueelle muista valtioista. Poliitiikka esti uusien romanimaahanmuuttajien tulon Ruotsiin, mutta samalla myös jo Ruotsin valtion alueella oleskelevien romanien matkustamisen muihin valtioihin. Lähtiessään Ruotsista ei romanilla ollut enää oikeutta palata.¹ Kiellosta huolimatta pari yksittäistä tulijaa pääsi matkustamaan valtion rajojen sisälle joko laittomasti tai esittäytymällä ei-romaniksi maahantulijaksi.² Pohjoismaat solmivat yhdessä passivapauden vuonna 1952.³ Romanian maahantulokielto poistettiin tämän passivapautteen kuuluvien uusien lakimuutosten myötä.⁴ Rajojen avauduttua vuonna 1954 päätettiin Ruotsin valtiopäivillä selvittää romanien sen hetkinen tilanne. Selvityksen kohteena olivat se, missä päin Ruotsia romanit oleskelivät, kuinka monta heitä oli sekä, minkä ikäisiä he olivat. Kattavampi selvitys päätettiin toteuttaa vuonna 1956.⁵ Selvityksen perusteella asiaa alettiin käsitellä valtiopäivillä vuonna 1958, jolloin tapaus sai nimekseen ”Zigenarfrågan”. Tässä tutkielmassa siitä käytetään termiä romanikysymys. Kysymys herätti keskustelua, koska rajojen avauduttua Ruotsissa oltiin ensimmäistä kertaa tilanteessa, jossa romanit laskettiin valtion kansalaisiksi.⁶ Virallisesti romanit olivat saaneet Ruotsin kansalaisen aseman kaksi vuotta ennen maahanmuuttokiellon poistamista.⁷ Heillä oli siis ensimmäistä kertaa samat oikeudet ja velvollisuudet kuin muilla Ruotsin kansalaisilla, joten päättäjät halusivat selvittää, millainen tilanne oli ja miten epäkohdat tulisi ratkaista. Tämän myötä valtiopäivillä alkoi seuraavalla vuosikymmenellä aktiivinen keskustelu romanien asemasta sekä oikeuksista Ruotsissa.

1.1 Historiallinen tausta

Ensimmäinen maininta romaniväestöstä Ruotsissa on vuodelta 1512. Tuolloin Tukholmaan saapui joukko romaneita, joita ruotsalaiset nimittivät termillä ”tattare”.⁸ Maininnan ajatellaan tarkoittavan romaneita, mutta termillä voitiin viitata myös muihin kiertolaisiin.⁹ Kun termiä tattare käytetään, ei voida siis olla täysin varmoja siitä, että puheen kohteena ovat juuri

¹ Selling 2022, 131.

² Takman 1976, 39.

³ Pohjoismaiden neuvosto 2012, 10.

⁴ Tervonen 2022, 44.

⁵ Montesino 2002, 130–132.

⁶ Montesino 2002, 117.

⁷ Pulma 2006, 130.

⁸ Pulma 2006, 20.

⁹ Rekola 2012, 20.

romanit eivätkä muut kiertolaiset. Termi *tattare* alkoi lähestyä synonyyminä termiä *romani* 1630-luvulla, jonka jälkeen usein termiä käytettäessä tarkoitettiin nimenomaan romaneita.¹⁰

Ensimmäinen kohtaaminen sujui positiivisissa merkeissä ja Ruotsiin saapunut romanijoukko otettiin avoimesti vastaan. Avoimuus ja positiivisuus uutta ihmisryhmää kohtaan ei kuitenkaan jatkunut pitkään. Muissakin pohjoismaissa tunnettu karkotuspolitiikka otettiin 1520-luvulla käyttöön Ruotsissa eivätkä asenteet kiertolaisia kohtaan muuttuneet suopeammaksi pitkään aikaan. Kiertävien henkilöiden, joihin myös romanit kuuluivat, hyödyllisyys osana armeijaa tunnustettiin 1600-luvulla, mutta se ei estänyt negatiivisten asenteiden kehittymistä ja jatkumista. Maasta karkottaminen jatkui aina 1780-luvulle asti.¹¹ Vaikka politiikka romaneita ja muita kiertolaisia kohtaan oli ankaraa, ei se välttämättä näyttäytynyt sellaisena arkielämässä. Monet saivat korkea-arvoisilta henkilöiltä lupakirjoja matkustamiseen eikä kiertolaisiin kohdistettua tappolakia pantu käytäntöön.¹² Etenkin kiertolaisten, jotka määriteltiin kotimaisiksi, tilanne ei ollut yhtä huono kuin ulkomailta matkustavien kiertolaisten. Kotimaisia kiertolaisten ryhmään määriteltyjä henkilöitä ei karkotettu Ruotsin valtion alueelta 1700-luvulla, mutta myös he saivat rangaistuksen, mikäli he harjoittivat kiertelevää elämäntapaa.¹³

Ruotsi ei ole historian aikana ollut ainutlaatuinen romanipolitiikassaan. Se seurasi politiikan yleistä kehitystä muualla Euroopassa ja etenkin Pohjoismaissa. Romanit eivät ole historiansa aikana saaneet suurta suosiota eurooppalaisten parissa ja usein heitä kartettiin erilaisen kulttuurinsa vuoksi.¹⁴ Toisaalta romanit olivat Euroopassa kohtalaisen tuttu näky aina keskiajalta lähtien ja heidän kulttuurinsa vaikutus on yhä nähtävissä osassa Euroopan kaupunkeja. Romanit muuttivat Euroopan itäosiin Intiasta 1300-luvulla ja 1400-luvulla he asuttivat kaikkia tärkeimpiä kaupunkeja läntisessäkin Euroopassa.¹⁵ Ruotsin tapaan suhtautuminen uuteen ihmisryhmään oli aluksi Euroopassa yleisesti lämminhenkistä ja kiinnostukseen perustuvaa, mutta 1500-luvulle tultaessa se muuttui huomattavasti negatiivisempaan suuntaan.¹⁶

¹⁰ Rekola 2012, 23.

¹¹ Pulma 2006, 20–30.

¹² Rekola 2012, 21; 24–25.

¹³ Rekola 2012, 28.

¹⁴ Liégeois 1986, 87–88.

¹⁵ Brearley 2001, 588.

¹⁶ Brearley 2001, 588–589.

Keskustelua herätti 1800- ja 1900-luvuilla se, ketkä olivat niin sanottuja oikeita romaneita. Keiden voitiin katsoa kuuluvan aidosti tähän vähemmistöön ja harjoittavan aidointa romanikulttuuria. Aikansa tunnetuimpiin romanitutkijoihin kuulunut suomalainen Arthur Thesleff piti 1900-luvun alussa suomalaisia romaneita aidoimpina romaneina maailmassa. Heidän jälkeensä tulivat niin sanotut tatarit eli kiertävä kansa.¹⁷ Ruotsissa kiertävä kansa nähtiin vahvemmin kuuluvan ruotsalaiseen väestöön kuin romanit. Vuonna 1944 pyrittiin näyttämään tutkimuksen avulla, että kiertävä kansa ei eronnut ruotsalaisista toisin kuin romanit.¹⁸ Toimittaja ja kirjailija Bo Hazell kirjoittaa kirjassaan *Resandefolket: från tattare till traveller* (2002) romanien ja kiertävän kansan eroista. Hänen mukaansa näiden ryhmien tavat ja kieli ovat lähellä toisiaan, mutta heitä ei voi silti niputtaa yhdeksi ja samaksi kansaksi, vaan he muodostavat kaksi erillistä kansaa.¹⁹ Ruotsin politiikkaan kumpaakin ryhmää kohtaan vaikutti se, kuinka vahvasti ryhmän jäsenten nähtiin olevan ruotsalaisia. Ryhmiä kohdeltiin eri tavalla, koska toiset nähtiin vahvemmin osaksi ruotsalaista kansaa kuin toiset.

1.2 Tutkimuskysymys ja alkuperäislähteet

Tässä tutkielmassa tarkastellaan Ruotsin valtiopäivillä käytyjen keskusteluiden valossa ruotsalaisten poliitikkojen suhtautumista maan alueella olevaan romanivähemmistöön 1960-luvulla. Tähän kuuluvat Ruotsin kansalaisuuden saaneet romanit sekä muualta maailmasta Ruotsiin matkustaneet ja valtion alueelle pyrkivät. Tarkoituksena on selvittää diskurssianalyysin avulla, millaisia valtasuhteita kielenkäytöllä on valtiopäivillä luotu ja ylläpidetty suhteessa romaneihin. Miten kansanedustajat ovat nähneet romanit 1960-luvun Ruotsissa? Miten he toivat asian esille valtiopäivillä? Millaisena tilanne on nähty ja miten siihen on reagoitu? Miten kieltä on käytetty hyväksi omien näkemysten esittämiseen ja jakamiseen? Tarkoituksena on selvittää, miten valtaväestöön kuuluvat päättäjät ovat suhtautuneet romanivähemmistöön.

Alkuperäislähteenä tutkielmassa käytetään Ruotsin valtiopäivillä käytyjä keskusteluja romaneista 1960-luvulla. Keskustelut löytyvät litteroituina tekstitiedostoina Ruotsin valtiopäivien, Riksdagen.se, nettisivuilta. Keskusteluja on käyty pitkin 1960-luvun, mutta ne painottuvat 1960-luvun loppuun. Panu Pulman mukaan romanikysymyksen käännekohtana olivat vuodet 1963–64, jolloin kysymys Ruotsissa politisoitui.²⁰ Ruotsiin muutti muualta

¹⁷ Montesino 2002, 77.

¹⁸ Montesino 2002, 78–79.

¹⁹ Hazell 2002, 7–8.

²⁰ Pulma 2005, 381.

Euroopasta yhä enemmän romaneita mitä pidemmälle 1960-lukua päästiin, joten keskustelun aihetta oli enemmän. Samalla romanikysymykseen perehtyneet perustivat vuonna 1964 Zigenarsamfundet-järjestön, joka otti kantaa kysymykseen ja pyrki parantamaan romanien asemaa ruotsalaisessa yhteiskunnassa. Järjestöön kuului myös romanitaustaisia henkilöitä, mikä antoi heille mahdollisuuden osallistua keskusteluun.²¹ Kansainvälisesti romanit järjestäytyivät ensimmäisen kerran vuonna 1967, jolloin perustettiin komitea nimeltään Comité International Tsigane. Komitea järjesti ensimmäisen kongressinsa vuonna 1971, jossa keskusteltiin romanien tilanteesta ja tulevaisuudesta kansainvälisellä tasolla.²²

Keskustelujen sävy myös muuttui 1960-luvun alusta vuosikymmenen loppuun. Romanien tilanteesta oltiin huolissaan koko vuosikymmenen ajan, mutta loppuvuosia kohden se muuttui yhä enenevässä määrin humanitaariseksi huoleksi. Ruotsin valtiopäivät eli 1960-luvulla viimeisiä hetkiään kaksikamarisena. Kaksikamariset valtiopäivät kestivät Ruotsissa järjestelmänä yli sata vuotta ja viimeiset kaksikamariset valtiopäivät pidettiin vuoden 1970 lopussa.²³ Valtiopäivät jakaantuivat kaksikamarisuuden aikana ensimmäiseen ja toiseen kamariin, joissa käytiin omat keskustelunsa. Suurin osa keskusteluista on käyty toisessa kamarissa. Selkeästi eniten kannanottoja asiaan ovat ottaneet Sosialidemokraattisen puolueen (Sveriges socialdemokratiska arbetareparti) edustajat.

Valtiopäivillä käydyt keskustelut on litteroitu ja kerätty yhteen tekstitiedostoiksi. Jokainen tiedosto koostuu yhdestä pöytäkirjasta. Yhteen pöytäkirjaan on voitu koota useamman peräkkäisen päivän istunnon keskustelut. Mukana ovat listattuna käsiteltävät aiheet ja tämän jälkeen niistä käytyjen keskusteluiden litteroinnit. Niiden tutkiminen on siis samalla sekä puhutun että kirjoitetun tekstin tutkimusta. Tekstimuotoon sovitetusta puheesta puuttuu asioita, jotka ovat voineet vaikuttaa puheen vaikuttavuuteen. Kielenkäyttöön puhutuissa keskusteluissa vaikuttavat muun muassa puheen intonaatiot ja tietynlainen sanojen lausuntatapa.²⁴ Nämä ovat tärkeitä elementtejä keskusteluiden kannalta ja ne toimivat retorisisina keinoina. Niitä ei voida kuitenkaan kirjoitetusta tekstistä enää löytää eli osa tärkeää informaatiota saattaa jäädä havaitsematta tutkimusta tehdessä.

Valtiopäiväistunnot jakaantuivat kevät- ja syyskaudelle. Molemmat kamarit aloittivat työnsä joka vuosi hieman ennen tammikuun puoliväliä. Kevätkausi kesti ensimmäisellä kamarilla

²¹ Pulma 2006, 138.

²² Liégeois & Gheorghe 1995, 26.

²³ Stjernquist 1996, 9.

²⁴ Potter 1996, 58.

toukokuun loppuun ja toisella kamarilla pääsääntöisesti yli kesäkuun puolivälin. Syyskausi aloitettiin lokakuun puolessavälissä ja lopetettiin joulukuun puolenvälin tai lopun aikoihin. Pöytäkirjoja on jokaiselta vuosikymmenen vuodelta kolmestakymmenestä viiteenkymmeneenkolmeen painottuen kevätkauteen. Romaneita käsitteleviä keskusteluita löytyy kahdestakymmenestä kahdesta pöytäkirjasta.

Keskustelut on käyty virallisessa instituutiossa, joten edustajat ovat mitä todennäköisimmin harkinneet sanojaan. Puheen ei voi siis olettaa olevan täysin harkitsematonta. Asioiden esittäminen oikealla tavalla on kansanedustajille tärkeää, jotta he eivät menetä mainettaan kollegoidensa ja äänestäjiensä silmissä. Valtiopäivillä pidetyt puheet kuvastavat jokaisen edustajan omia subjektiivisia käsityksiä yhteiskunnasta ja sen tilanteesta. He voivat esittää asioita faktoina, vaikka ne eivät sellaisia olisi. Puheiden subjektiivisuus täytyy ottaa huomioon niitä tutkiessa. Valtiopäiväedustajat kuuluvat myös jokainen johonkin poliittiseen puolueeseen. Puolueet noudattavat usein puoluekuria, jonka mukaan edustajien täytyy puhua oman puolueensa arvojen mukaisesti. Edustajat eivät puheenvuoroillaan edusta siis ainoastaan itseään vaan myös puoluetta. Tämä vaikuttaa todennäköisesti pidettyihin puheenvuoroihin. Puolueiden näkemyksiin vaikuttaa myös se, onko puolue hallituksessa vai oppositiossa. Puolueen hallitus-/oppositioasema heijastuu täten myös yksittäisten edustajien puheenvuoroihin.

Edustajilla on tarkoitus saavuttaa jokin päämäärä valtiopäivillä käydyillä puheillaan. He ajavat omia, puolueensa sekä äänestäjiensä asioita, joita he pyrkivät saavuttamaan kielenkäytön avulla. asiat pyritään tuomaan esille mahdollisimman mielenkiintoisella tavalla ja hyvää argumentaatiota hyväksikäyttäen. Mielenkiintoisten ja puhuttelevien puheenvuorojen pitäminen kuuluu valtiopäivien edustajien työnkuvaan. Tämä vaikuttaa käytettyyn kieleen ja retorisiin keinoihin. Kieli on omien tavoitteiden saavuttamisen väline. Sen avulla luodaan mielikuvia ja vaikutetaan ihmisten mielipiteisiin.

1.3 Tutkimuskirjallisuus ja metodi

Romanien historiantutkimus on pitkään jäänyt sivuun vallitsevasta historiankirjoituksesta. Asiaan on alettu kiinnittää huomiota etenkin 2000-luvulla. Tätä aikaisempaan historiankirjoitusta romaneista löytyy, mutta 2000-luvulla asiaa on tutkittu yhä enemmän. Suomalaisista tutkijoista asiaan on perehtynyt etenkin historiantutkija Panu Pulma. Hän on kirjoittanut teoksen *Suljetut ovet: Pohjoismaiden romanipolitiikka 1500-luvulta EU-aikaan* (2006) Pohjoismaiden romaneista sekä toimittanut teoksen *Suomen romanien historia* (2012),

joka on käännetty vuonna 2015 ruotsiksi. Teos koostuu useamman eri tutkijan kirjoittamista artikkeleista, jotka käsittelevät romanien historiaa etenkin Suomen valtion alueella aina keskiajalta 1900-luvulle. Pulma käsittelee romanien historiaa teoksissaan kattavasti niin Suomessa kuin muissakin Pohjoismaissa. Näiden lisäksi Pulma on kirjoittanut aiheesta useampia artikkeleja eri teoksiin.

Ruotsin romanien historiaa on tutkinut muun muassa Norma Montesino Parra väitöskirjassaan *Zigenarfrågan: intervention och romantik* (2002). Montesino käsittelee teoksessaan ruotsalaisen yhteiskunnan suhtautumista romaneihin 1880-luvulta 1970-luvulle. Montesino on keskittynyt urallaan tutkimaan vähemmistöjen historiaa erityisesti Ruotsin alueella. Hän on kirjoittanut useita artikkeleita romanien historiasta ja heihin kohdistuneesta politiikasta.²⁵

Tutkielma kiinnittyy vahvasti vähemmistötutkimukseen. Euroopan vähemmistöjä on tutkinut muun muassa historioitsija Panakos Panayi. Hän on perehtynyt syvällisimmin Iso-Britannian ja Saksan vähemmistöihin, mutta on kirjoittanut myös yleisteoksia useammasta Euroopan vähemmistöstä ja heidän historiastaan. Teoksessaan *Outsiders: a history of European minorities* (1999) Panayi pohtii, mikä tekee tietyistä joukosta ihmisiä yhtenäisen vähemmistön, josta voidaan käyttää samaa nimeä. Panayin mukaan romaneita on yhdistänyt valtaväestöstä eroava ruoka, kieli, vaatetus, uskonto, ammatit sekä asumisen tavat.²⁶ Vaikka romanit jakautuvat joukon sisällä eri ryhmiin tapojensa perusteella, ovat tavat kuitenkin kaikilla ryhmillä sen verran samanlaisia, että heidät voidaan luokitella samaan vähemmistöryhmään kuuluviksi.

Wim Willems pohtii artikkelissaan ”Ethnicity as a Death-Trap: the History of Gypsy Studies” (1998), minkä vuoksi romanit ja muut kiertelevät ryhmät eivät ole saavuttaneet suosiota tutkimuksen kohteena akateemisissa piireissä. Willemsin mukaan romanitutkimukset ovat keskittyneet usein ryhmän tutkimiseen sellaisenaan ja niiden sisäiseen dynamiikkaan eikä niinkään kohtaamisiin muun yhteiskunnan kanssa.²⁷ Romanitutkimus on ollut siis ainakin ennen 2000-lukua kohtalaisen yksipuolista. Romanit on nähty tutkimuksessa eristäytyneenä ryhmänä muista ja sellaisena heitä on tutkittu. Kulttuurien kohtaamisen tutkiminen olisi kuitenkin maailmankuvaa ja historiaa rikastavaa. Romanit eivät asuneet täysin eristyksissä muusta yhteiskunnasta, vaikka heillä oli vahva perhekuulttuuri ja he matkustivat paikasta

²⁵ Lu.se, Lund University Research Portal. Verkkosivusto.

²⁶ Panayi 1999, 7.

²⁷ Willems 1998, 17.

toiseen ryhmänä. He ovat olleet osa yhteiskuntaa ja ovat olleet tekemisissä myös valtaväestön kanssa. Willems kokee, ettei romanien historiaa ole tutkittu, koska etnologit ja folkloristit ovat keskittyneet ainoastaan romanien etniseen identiteettiin. Tämä on johtanut siihen tilanteeseen, että heidät on jätetty pois kansallisesta historian tutkimuksesta.²⁸

Tämä pro gradu -tutkielma keskittyy valtasuhteisiin ja -rakenteisiin valtaväestön ja romanien välillä. Nämä rakenteet on ymmärretty aikaisemmassa tutkimuksessa, mutta niitä ei ole tutkittu Ruotsin valtiopäiväedustajien käyttämän kielen kautta. Vähemmistöihin suhtautuminen historian aikana on vaihdellut. Näiden vaihtelujen, niiden ylläpitämisen ja muutoksen suhde, on tärkeää tunnistaa historian eri ajanjaksoista. Ruotsissa suhtautuminen romaneihin oli muutoksessa toisen maailmansodan jälkeisenä aikana, kun liikkumisrajoitukset poistettiin ja Ruotsiin muutti yhä enemmän romaneita muualta Euroopasta. Keskustelujen sävy valtiopäivillä muuttui 1960-luvun aikana merkittävästi. Valtasuhteita pidettiin yllä keskusteluissa koko vuosikymmenen ajan, mutta niiden esittämistapa muuttui. Valtasuhteita ja -rakenteita pidetään yhä yllä kielen avulla ja kielenkäyttö vaikuttaa siihen, miten näemme toiset. Tämän vuoksi on tärkeää ymmärtää niiden olemassaolo ja vaikutus näkemyksiin. Tämä tutkielma tuo romanien historian tutkimukseen diskurssianalyttisen lisän.

Tutkimusmetodina tutkielmassa käytetään diskurssianalyysia. Diskurssianalyysissa huomio kiinnitetään puhujan käyttämään kieleen eli diskursseihin.²⁹ Tutkittu kieli voi olla puhuttua tai kirjoitettua, mutta selkeyden vuoksi tutkimuksessa käytetään termiä puhuja tarkoittamaan sekä puhutun että kirjoitetun tekstin luoja. Urpo Nikanne, Milla Luodonpää-Manni, Matti Miestamo, Reetta Konstenius, Markus Hamunen sekä Kaius Sinnemäki ovat koonneet ja toimittaneet kirjan *Kielentutkimuksen menetelmiä I-IV* (2020) kielitieteen erilaisista metodeista. Ella Lillqvist ja Pekka Pälli esittelevät teoksessa diskurssianalyysia luvussa kuusi. He tuovat esille, ettei diskurssianalyysi ole yhtenäinen tutkimusmetodi vaan eräänlainen orientaatio, jonka avulla voidaan tutkia kielenkäytön avulla sosiaalista toimintaa sekä sosiaalisen todellisuuden ilmiöitä.³⁰ Tämän vuoksi se sopii apuvälineeksi moniin eri tieteenaloihin.

Oleennaista diskurssianalyysissa on keskittyä diskursseissa tapahtuviin valta-asemiin ja -suhteisiin. Kieltä ei tutkita ainoastaan sellaisenaan vaan sen luomilla merkityksillä on tärkeä

²⁸ Willems 1998, 18.

²⁹ Ihalainen & Valtonen 2022, 39.

³⁰ Lillqvist & Pälli 2020, 375.

osansa diskurssianalyysissa. Kielen avulla pystytään muokkaamaan ympärillä olevaa yhteiskuntaa ja siinä esiintyviä arvoja sekä mielipiteitä. Tämä mahdollistaa uusien valta-
 asemien ja -suhteiden luomisen sekä vanhojen ylläpitämisen tai murtamisen kielen avulla. Tämä linkittyy diskurssianalyysin kysymykseen siitä, mitä intentioita puhujalla on, kun hän käyttää tietynlaista kieltä. Puhujalla voi olla tarkoitus ajaa omia asioitaan ja mielipiteitään käyttämänsä kielen avulla ja näihin tarkoituksiin diskurssianalyysissa pyritään pureutumaan.³¹ Perusajatuksena diskurssianalyysissa on olettamus siitä, että kielenkäyttö on tekemistä, joka saa muotonsa sosiaalisissa prosesseissa. Kielenkäytön avulla myös rakennetaan sosiaalista todellisuutta.³² Tärkeää diskursseista on muistaa myös se, etteivät ne synny ilman vastaanottajaa.³³ Ne esitetään aina jollekin ja yleensä puhujan tarkoitus on suunnata puheensa jollekin tietylle henkilölle tai ihmisryhmälle. Diskursseja tutkiessa täytyy siis pohtia, kenelle ne ovat suunnattu ja miksi.

Diskurssianalyysilla on yhteisiä tekijöitä retoriikan analyysin kanssa. Retoriikan analyysissa keskitytään diskurssianalyysia enemmän argumenttien muotoiluun sekä puhujan suhteeseen yleisön kanssa.³⁴ Tässä pro gradu -tutkielmassa käytetään hyödyksi myös retoriikan analyysia, koska valtiopäiväedustajien puheenvuorot voidaan tulkita argumenteiksi puolustamaan heidän näkemyksiään. Kaikki puhe voidaan myös tulkita retoriseksi, joten retoriikan analyysin käyttäminen apuna on perusteltua aina puheita tutkittaessa. Retorisessa argumentoinnissa ei oleteta toisten argumenttien olevan vääriä, vaan vastakkaisetkin argumentit voivat olla järkeviä.³⁵ Tämän vuoksi puhuja yrittää erilaisilla retorisisilla keinoilla saada yleisön ymmärtämään oman näkemyksensä järkevämpänä kuin vastapuolen näkemyksen. Poliittisissa keskusteluissa omien näkemysten läpivieminen on erityisen tärkeää, joten retorinen argumentointi on tarpeen.

Ruotsin valtiopäivillä käytyjen keskusteluiden avulla ylläpidettiin ja luotiin valtasuhteita ja -
 asemia. Valtiopäivillä keskustelua kävivät ruotsalaiset kansanedustajat, joista kukaan ei kuulunut romanivähemmistöön. Romanit olivat kuitenkin keskustelun kohteena. Romaniväestöllä oli jonkin verran muita mahdollisuuksia osallistua heitä koskevaan keskusteluun, mutta valtiopäiväkeskusteluissa heillä ei ollut ääntä kuuluvissa. Diskurssit ja argumentointi perustuvat vahvasti kategorisointiin. Kategorisoinnissa jokin esine, ilmiö tai

³¹ Ihalainen & Valtonen 2022, 39–40.

³² Suoninen 2002, 17.

³³ Jokinen 2002, 128.

³⁴ Jokinen 2002, 47.

³⁵ Jokinen 2002, 46–47.

asia fokusoidaan johonkin tiettyyn asiaan kuuluvaksi.³⁶ Tämä voi aiheuttaa sen, että tiettyyn ihmisryhmään aletaan liittää tiettyjä, mahdollisesti negatiivisia, mielikuvia. Näitä mielikuvia vahvistetaan argumentoinnin avulla. Tätä tapahtuu helpoiten silloin, kun tiettyyn ihmisryhmään kuuluva henkilö ei itse ole argumentoimassa edustamiensa ihmisten puolesta. Romanien kohdalla juuri näin kävi Ruotsin valtiopäivillä 1960-luvulla. Kansanedustajat loivat ja ylläpitivät valtasuhteita yhteiskunnassa enemmistön ja vähemmistön välillä. Tässä tärkeässä roolissa olivat myös kansanedustajien käyttämät käsitteet, jotka samalla pitivät mielikuvia yllä vähemmistöstä ja heidän tilanteestaan.

Alkuperäisaineistoa on tutkittu sanahakujen avulla. Tekstiedostosta on haettu tietokoneen sanahaun avulla termejä ”tatta*” sekä ”zig*”. Näiden avulla on voitu löytää tiedostosta helposti kohdat, joissa on käytetty sanoja ”tattare” tai ”zigenare”. Tietokoneen sanahaku ei ole täydellinen ja on mahdollista, että se on jättänyt löytämättä tiedostoista yksittäisiä sanoja, jotka hakuun kuuluvat. Haku on kuitenkin riittävän täsmällinen ja sillä saa merkittävän osan tärkeistä kohdista haravoitua siedettävässä ajassa. Mikäli edustajat ovat käyttäneet eri termejä kuvaillessaan asiaa, tämä kohta on todennäköisesti jäänyt tutkimuksen ulkopuolelle, koska se ei ole jäänyt sanahaussa kiinni.

1.4 Käsitteet

Alkuperäisaineistossa ja aikakauden kirjallisuudessa käytetään romaneista termejä ”tattare” ja ”zigenare”. Näitä termejä käytettiin päällekkäin aina 1800-luvun lopulle saakka, kunnes niiden käyttö eriytyi ja termeillä alettiin tarkoittaa kahta eri ihmisryhmää.³⁷ Termin ”romer” käyttö yleistyi Ruotsissa vasta 2000-luvun alussa.³⁸ Ihmiset, joihin viitattiin termillä ”tattare”, ajateltiin kuuluvan Ruotsin väestöön. Samalla ihmiset, jotka jäivät termin ”zigenare” alle, katsottiin olevan muukalaisia, jotka tulisi häätää Ruotsin valtion alueelta.³⁹ Toiset nähtiin siis valtion kansalaisiksi, kun taas toiset olivat ulkoinen ongelma, joka pitäisi pyrkiä poistamaan. Ruotsin valtiopäivillä käytettiin romaneista 1960-luvulla pääasiassa termiä ”zigenare”. Muutamassa tapauksessa termi ”tattare” nousi esille, mutta silloin nämä kaksi ihmisryhmää suurimmaksi osaksi erotettiin toisistaan.

³⁶ Jokinen 2002, 129–130.

³⁷ Montesino 2002, 96.

³⁸ SOU 2010:55.

³⁹ Al Fakir 2019, 189.

Molemmat termit sekä niiden suorat suomennokset koetaan nykypäivänä yleisesti epäkorrekteiksi. Tämän vuoksi tutkielmassa käytetään termejä vain silloin, kun viitataan alkuperäisaineistoon tai ajan tutkimuskirjallisuuteen. Muutoin käytetään kulloinkin sopivaa termiä. Yleisesti puhuttaessa käytetään termiä romanit. Mikäli ryhmät on tarpeellista erottaa toisistaan, käytetään termistä ”tattare” termiä ”kiertävä kansa”, joka on vapaa suomennos ruotsinkielisen termistä ”resandefolk”. Termin ”tattare” nykyinen vastike on kiistelty eikä siitä ole päästy yhteisymmärrykseen. Tutkielmassa on päädytty termiin ”kiertävä kansa” Ida Al Fakirin määritelmän mukaan. Al Fakir käsittelee romaneista käytettäviä termejä 1900-luvun puolessavälissä ja 2000-luvulla artikkelissaan ”The ”pure Gypsy” revisited: The construction of citizenship for Swedish Romani groups, 1940s–1960s” (2019). Al Fakir huomauttaa, ettei termejä ”tattare” ja ”resandefolk” pidetä täysin synonyymeinä keskenään, mutta niitä voidaan käyttää päällekkäin erottamaan termit ”tattare” ja ”zigenare” toisistaan. Suomalaisessa tutkimuksessa käytetään jonkun verran suoraa suomennosta tattari termistä ”tattare”. ”Tattare” termiä ei kuitenkaan käytetä enää ruotsinkielisessä tutkimuksessa ja tämän vuoksi pro gradu -tutkielmassa on termi päätetty kääntää kiertäväksi kansaksi. Tämä on linjassa myös englanninkielisen tutkimuksen kanssa, jossa termi on käännetty nykytutkimuksessa termiksi ”travellers”.

Termi romani ei myöskään ole yksioikoinen. Tähän asiaan tarttuu Sarita Friman-Korpela väitöskirjassaan *Romanipolitiikasta romanien politiikkaan. Poliittisen asialistan ja toimijakonseption muutos 1900-luvun jälkipuoliskon Suomessa* vuodelta 2014. Friman-Korpela kirjoittaa, kuinka romanitutkimuksessa palataan aina siihen kysymykseen, ”mitä romanilla tarkoitetaan”.⁴⁰ Myöhemmin tekstissään hän mainitsee, että romanilla tarkoitetaan yleensä henkilöä, jolla ”on yhteys romaniyhteisöön perimänsä, muiden sukulaissuhteiden, yhteisöön kuulumisen tai muun kokemuseräisyyden pohjalta”.⁴¹ Määritelmä ei ole kuitenkaan täydellinen ja tutkijat ovat eri mieltä siitä, mitkä asiat siinä ovat tärkeimpiä asioita määrittelemään sitä, miten romani määritellään. Se jättää huomiotta muun muassa sen, että romanit jakaantuvat sisäisesti moneen eri ryhmään. Romanit eivät ole, eivätkä ole olleet, yksi homogeeninen ryhmä. Jean-Pierre Liégeois nostaa teoksessaan *Gypsies. An Illustrated History* (1986) esille romanien määrittelyongelman. Hänen mukaansa romaneista puhuttaessa vaarana on, että osa joukosta jää pois, koska heidät nähdään ”vähemmän romaneina”. Hän pitää vaarana myös sitä, että tutkija on määritelmässään liian

⁴⁰ Friman-Korpela 2014, 12.

⁴¹ Friman-Korpela 2014, 35.

yksinkertaistava tai liian monimutkaistava.⁴² Tässä tutkimuksessa käytetään romani-termiä kuvaamaan ihmisryhmää, josta valtiopäivillä puhuttiin termillä ”zigenare”. Nykyään romanit luokitellaan kuuluvaksi erilaisiin ryhmiin, joilla on hieman erilaisia kulttuurisia vivahteita. Näitä ovat muun muassa: romani, sinti, matkustavat, kiertävät, kalé sekä gens du voyage.⁴³

Valtiopäivillä puhuttiin ”romanikysymyksestä” (zigenarfrågan) sekä ”romaniongelma” (zigenarproblem). Aiheen virallisempi nimitys oli romanikysymys, mutta osa edustajista viittasi aiheeseen myös termillä ongelma. Nämä käsitteet luovat tietynlaisen mielikuvan tilanteesta ja romaneista osana yhteiskuntaa. Niiden voidaan myös tulkita luovan valta-asetelman suhteessa romaneihin. Romanien tilanne nähtiin yhteiskunnallisena kysymyksenä tai jopa ongelmana, jonka valtaväestön piti ratkaista. Termit eivät olleet omalaatuisia, vaan esimerkiksi Suomessakin käytettiin termiä ”mustalaiskysymys”. Tätä termiä käytettiin jo 1800-luvulla kuvaamaan kysymystä romanivähemmistön uskonnollisesta, sosiaalisesta ja poliittisesta asemasta.⁴⁴ Uudelleen termi tuli Suomessa käyttöön 1950-luvun alussa. Tällöin Suomessa toimiva romanien tilannetta käsittelevä Mustalaislähetys sai sosiaaliministeriöltä kehotuksen selvittää ”mustalaiskysymystä”.⁴⁵

Romanit haluttiin saada osaksi ruotsalaista yhteiskuntaa. Oikeistopuolueen edustaja Alf Wennerfors käytti vuonna 1965 tilanteesta termiä ”anpassning” (sopeuttaminen).⁴⁶ Hänen mukaansa romanit pyrittiin sopeuttamaan ruotsalaiseen yhteiskuntaan. Valtiopäiväedustajat olivat kuitenkin ennen Wennerforsin puheenvuoroa puhuneet asiasta tavalla, jonka perusteella nykytutkimuksessa voidaan käyttää termiä assimilaatio. Peter Kiviston mukaan termille assimilaatio ei ole yhtä yhtenäistä määritelmää. Kivisto kirjoittaa assimilaatiokäsitteen historiasta artikkelissaan ”The Revival of Assimilation in Historical Perspective” (2005). Se on 1900-luvun alussa määritelty tarkoittamaan sopeutumisen tai mukautumisen prosessia, jos kaksi etnistä ryhmää ovat kohdanneet. Prosessissa on aina useampi osapuoli, mutta toinen voi olla tilanteessa toista vahvempi.⁴⁷ Suurin osa romanien pitkäaikaisista kulttuuriin kuuluvista tavoista haluttiin häivyttää pois, koska ne eivät vastanneet modernin ajan vaatimuksia ja tarpeita. Päästäkseen osaksi yhteiskuntaa, romanien tuli siis luopua omasta kulttuuristaan ja omista tavoistaan. Asia voidaan nähdä sopeuttamisen ja mukauttamisen prosessina. Tämän

⁴² Liégeois 1986, 14.

⁴³ Ruotsiksi termit ovat: romer, sinti, travellers, resande, kalé ja gens du voyage. Selling 2014, 11.

⁴⁴ Tervonen 2012a, 85.

⁴⁵ Tervonen 2012b, 189.

⁴⁶ Wennerfors 1965, andra kammaren nr 28, 19.

⁴⁷ Kivisto 2005, 4–10.

vuoksi tutkimuksessa käytetään termiä assimilaatio, vaikka aikalaiset eivät sitä valtiopäivillä käyttäneet.

Tutkitun ajanjakson aikana poliittiseen keskusteluun romanikysymyksestä osallistui valtiopäivillä edustajia viidestä eri puolueesta. Nämä puolueet olivat Sosialidemokraattinen puolue (Sveriges socialdemokratiska arbetareparti, s), Oikeistopuolue (Högerpartiet, h), Keskustapuolue (Centerpartiet, cp), Kansanpuolue (Folkpartiet, fp) sekä Ruotsin kommunistinen puolue (Sveriges Kommunistiska Parti, k), joka vaihtoi puolueen nimeä vuonna 1967 Vasemmistopuolueeksi (Vänsterpartiet Kommunisterna, vpk). Myös Oikeistopuolue vaihtoi nimensä tutkittavan ajanjakson loppupuolella vuonna 1969. Puolueen uusi nimitys on siitä lähtien ollut Maltillinen Kokoomus (Moderata Samlingspartiet, m). Selkeyden ja luettavuuden vuoksi tutkielmassa käytetään puolueista niiden suomennoksia eikä alkuperäisiä ruotsinkielisiä nimiä. Puolueiden nimet kirjoitetaan tästä lähin pienellä alkukirjaimella Kotimaisten kielten keskuksen ohjeiden mukaisesti.

2 Ongelma yhteiskunnassa

Romanien asemaa ja tilannetta alettiin käsitellä Ruotsin valtiopäivillä termillä romanikysymys. Kysymyksellä viitattiin siihen, ettei yhteiskunnassa tiedetty, mitä tilanteelle pitäisi tehdä tai millainen se sillä hetkellä edes oli. Asia tulisi ensin kartoittaa mahdollisimman kattavasti, jotta siihen pystyttäisiin tarttua. Tämä tilanteen muotoilu kysymykseksi, mitä romanien kanssa tulisi tehdä, asetti romanit passiiviseen asemaan. Heidät nähtiin yhteiskunnassa rasitteena ja tämä ongelma haluttiin ratkaista. He eivät olleet aktiivisia toimijoita, jotka olisivat itse voineet vaikuttaa omaan tilanteeseensa ilman yhteiskunnan puuttumista siihen. Jotkut valtiopäivien edustajat kuvasit tätä myös termillä romaniongelma.⁴⁸ Romanien tilanne ei ollut enää ainoastaan kysymys vaan myös ongelma. Ongelma, joka vaati yhteiskunnalta resursseja ja ratkaisua. Eri ihmisryhmien kokema diskriminointi nousi puheeksi valtiopäivillä 1960-luvulla, mutta aluksi suurin osa edustajista kielsi tällaisen asiantilan olemassaolon Ruotsissa.⁴⁹ Tämä heijastui vahvasti 1960-luvun alun keskusteluihin romanien asemasta yhteiskunnassa.

2.1 Sopeuttaminen yhteiskuntaan

Suurimmaksi ongelmaksi tilanteessa koettiin romanien omanlainen elämäntyyli. Heidän tapansa poikkesivat merkittävästi valtaväestöstä. Merkittävä osa Ruotsissa oleskelevista romaneista eli ilman pysyvää asuntoa, harjoitti käsityöläisammattia tai oli kokonaan työtön.⁵⁰ Tämän lisäksi romanilasten suhteellinen osuus kouluissa oli etenkin 1950- ja 1960-lukujen vaihteessa matala.⁵¹

Romanien lähtökohdat ja asema yhteiskunnassa tunnustettiin jo vuonna 1960.

Sosialidemokraattien edustaja Evert Svensson nosti tammikuussa pitämässään puheessa esille sen, etteivät romanit voi itse vaikuttaa kaikkiin heidän elämäänsä koskeviin asioihin. Tämän vuoksi Ruotsin valtion oli tultava avuksi. Romaneille piti tarjota mahdollisuus töihin,

⁴⁸ Näitä edustajia olivat esimerkiksi kansanpuolueen Segerstedt Wiberg vuonna 1964 sekä sosialidemokraattisen puolueen Svensson vuonna 1969. Segerstedt Wiberg 1964, första kammaren nr 25, 107 & Svensson 1969, andra kammaren nr 33, 10.

⁴⁹ McEachrane 2018, 480.

⁵⁰ Vuonna 1955 hieman yli 7 % romaneista eli pysyvissä asunnoissa. Samana vuonna perinteisiä romaniammatteja harjoitti lähes 75 % ja työttöminä oli lähes 30 %. Vuoteen 1965 mennessä pysyvissä asunnoissa eli jo vajaa 80 % romaneista, perinteisiä ammatteja harjoitti enää vajaa 25 % ja työttömänä oli hieman yli 50 %. Román 1993, 21.

⁵¹ Vuonna 1955 yli 6-vuotiaista romaneista koulua käymättömiä oli lähes 70 %. Yli 5 vuotta koulua käyneitä romaneita oli vain hieman yli 8 %. Pulma 2006, 136.

pysyvään asumiseen sekä koulunkäyntiin.⁵² Tavoitteena oli saada romanit liitetyksi osaksi ruotsalaista yhteiskuntaa. Käsittelyssä romanit voitaisiin Svenssonin mukaan rinnastaa pakolaisiin. Svensson otti ongelman esille, koska joissain kunnissa näytti hänen mukaansa hälyttävästi siltä, ettei romanien tilanne ollut parantumassa vähään aikaan. Tämän vuoksi asiaan olisi kiinnitettävä erityistä huomiota ja Ruotsin valtion tuli tehdä asialle jotain, jotta se paranisi. Romanien rinnastaminen pakolaisiin kertoo siitä, ettei heitä samaistettu Ruotsin kansalaisiin. Pakolaisten voidaan katsoa olevan yhteiskunnassa henkilöitä, joilla on lähtökohtiensa vuoksi huonommat olot kuin valtaväestöllä. Svenssonin näkökulma tilanteen lähestymiseen on holhoava siltä osin, että hän halusi valtion auttavan osaamatonta ihmisryhmää.

Kommunistisen puolueen edustaja Gustav Johansson oli loppuvuonna 1962 sitä mieltä, että romanien tilanteelle olisi pitänyt jo historian aikana tehdä jotain, jotta heidät olisi voinut aikaisemmin sulattaa osaksi ruotsalaista valtaväestöä.⁵³ Tämä teki Johanssonin mukaan koko romanikysymyksen häpeälliseksi. Romaneita oli oleskellut Ruotsin valtion alueella jo 1500-luvulta lähtien, mikä olisi tarjonnut mahdollisuuden jo satojen vuosien ajan sulauttaa heidät osaksi ruotsalaista yhteiskuntaa. Tätä kysymystä ei Johanssonin mukaan olisi kuulunut Ruotsissa käydä näin myöhään vaan se olisi pitänyt ratkaista jo aikoja sitten. Johanssonin puheenvuoron perusteella voidaan katsoa hänen tulkinneen asia niin, että romanit voisivat kuulua osaksi ruotsalaista yhteiskuntaa vasta, kun he ovat omaksuneet valtaväestön tavat. Tämän voi olettaa olleen yleisesti hyväksytty ajatus muidenkin puheenvuorojen perusteella. Assimilaatioon perustuva politiikka romaneita kohtaan oli vallassa Ruotsissa etenkin 1960-luvun alussa. Kulttuurisia eroja haluttiin häivyttää, koska niiden nähtiin olevan uhka ruotsalaiselle yhteiskunnalle. Johansson ei ollut yksin ajatuksensa kanssa. Toisen maailmansodan jälkeen yleisesti paheksuttiin aikaisempaa romanipolitiikkaa ja haluttiin saada romanit mukaan yhteiskuntaan.⁵⁴ Politiikka 1950-luvulla perustui kuitenkin assimilointiin, jonka tarkoituksena oli evätä romaneilta oikeus omaan kulttuuriinsa.⁵⁵

Romanien assimiloinnin katsottiin auttavan ylläpitämään yhteiskuntarauhaa Ruotsissa. Romanit elivät usein ryhmissä tietyissä paikoissa ja he asettuivat etenkin suurempiin kaupunkeihin asumaan. Suosituin kaupunki romanien keskuudessa oli Tukholma.⁵⁶

⁵² Svensson 1960, andra kammaren nr 1, 24.

⁵³ Johansson 1962, andra kammaren nr 35, 58.

⁵⁴ Montesino & Ohlsson Al Fakir 2015, 128.

⁵⁵ Selling 2014, 157.

⁵⁶ Montesino 2002, 119.

Valtaväestö näki tämän suuriin kaupunkeihin asettautumisen ongelmana. Ruotsin sosiaaliministeri Torsten Nilsson nosti tämän asian esille puheenvuorossaan maaliskuussa vuonna 1960. Hän toi esille tilastot, joiden mukaan noin kolmannes maassa oleskelevista romaneista oli sijoittunut Tukholmaan vuonna 1959.⁵⁷ Hänen mukaansa Tukholmassa autettiin romaneita asumisjärjestelyissä ja tilanne oli hallinnassa, mikäli kaupunkiin ei enää saapunut suuria romanijoukkoja. Houkuttelevaksi romaneille Tukholman teki juuri se asia, että Tukholmassa keskityttiin romanien asumisjärjestelyissä auttamiseen. Sana kiiri ryhmältä toiselle ja houkutteli yhä uusia ryhmiä muuttamaan Tukholmaan.⁵⁸ Kaupunki pyrki tarjoamaan romaneille pysyvän asunnon. Muutenkin yleisesti kaupunkeihin muuttaminen helpotti romanien tilannetta ainakin Nilssonin sanojen mukaan. Pienemmät kunnat eivät halunneet yhtä vahvasti ottaa romaneita vastaan alueelleen, joten romanien asemaa ja olosuhteita oli helpompi parantaa suuremmissa kaupungeissa.⁵⁹

Nilsson jatkoi vuoden 1960 puheenvuoroaan tuomalla esille romanien keskuudessa esiintyneen suurentuneen todennäköisyyden rikoksiin osallistumiseen. Puheenvuoron mukaan romanit osallistuivat useammin rikoksiin kuin muu väestö. Tämä johtui siitä, että perinteiset elinkeinot, joita romanit olivat tottuneet harjoittamaan, olivat taloudellisesti menettäneet merkitystään yhteiskunnassa ja kuilu heidän ja valtaväestön välillä oli päässyt kasvamaan. Samalla romaniväestöllä oli vaikeuksia sopeutua harjoittamaan modernin yhteiskunnan ammatteja, mikä ajoi heitä rikollisuuden tielle. Tämän vuoksi valtion ja kuntien pitäisi auttaa romaneita asumisjärjestelyissä ja työsaannissa.⁶⁰ Sopeutuminen valtaväestön tavoille takaisi yhteiskuntarauhaa vähemmän rikollisuuden muodossa koko maassa. Nilssonin tuomat argumentit perustuvat Jokisen esittelemään kategorisointiin. Romanit nähtiin ihmisryhmänä, jolle oli tyypillistä rikollisen elämäntavan harjoittaminen. Näin saatiin luotua mielikuvia, jotka viittasivat siihen, että romaniväestön olisi muutettava tapojaan valtaväestön tapojen suuntaan. Kaikki edustajat eivät kuitenkaan jakaneet tätä Nilssonin näkemystä romaniväestön suurentuneesta rikollisuudesta. Samaan keskusteluun osallistui sosialidemokraattiseen puolueeseen itsekin kuuluva edustaja Elisabet Sjövall. Hän piti romanien osallistumista rikollisuuteen alhaisena heidän elinoloihinsa nähden.⁶¹ Olot olivat heikot, mikä olisi voinut ajaa ryhmän paljon suurempaan rikollisuuteen. Näin ei kuitenkaan tapahtunut.

⁵⁷ Nilsson 1960, andra kammaren nr 10, 11.

⁵⁸ Pulma 2006, 142.

⁵⁹ Nilsson 1960, andra kammaren nr 10, 11.

⁶⁰ Nilsson 1960, andra kammaren nr 10, 11–12.

⁶¹ Sjövall 1960, andra kammaren nr 10, 13.

Tukholma pysyi pitkälle 1960-lukua malliesimerkkinä romanitapauksessa. Valtiopäivillä maaliskuussa vuonna 1966 kommunistisen puolueen edustaja Axel Jansson oli turhautunut joidenkin kuntien toimintaan romanitilanteessa. Hänen mukaansa jotkut kunnat näyttivät tässä hyvää tahtoa, mutta osalla ei ollut mitään halua puuttua asiaan.⁶² Tukholma oli toiminut esimerkillisesti ja näytti toiminnallaan haluavansa romanien sopeutuvan yhteiskuntaan ja niin sanottuihin normaaleihin oloihin. Sosialidemokraattien Per Bergman osallistui tähän keskusteluun huomauttamalla, että kunnat voivat saada kulukorvauksina takaisin sata prosenttia tilanteesta aiheutuneista kuluista.⁶³ Bergmanin huomion perusteella kunnilla ei ollut siis ainakaan taloudellista syytä olla auttamatta romaneita.

Romanien asumispolitiikka puhutti valtiopäivillä 1960-luvun ensimmäisinä vuosina. Romaneista hieman yli 20 prosenttia asui tilapäisasunnoissa vaunuissa tai teltoissa.⁶⁴ Asuminen näissä oli yleensä ahdasta. Tilapäinen asuminen ja siihen vahvasti liittyvä kierteleminen erottivat romanit selkeästi ruotsalaisesta valtaväestöstä. Ne olivat selkeitä merkkejä kahden kulttuurin erilaisuudesta. Valtiopäivillä käytiin keskustelua, olivatko nämä asioita, jotka romanit halusivat itse säilyttää vai halusivatko he mieluummin siirtyä pysyvään asumiseen taloihin. Asian otti esille muun muassa kansanpuolueen edustaja Ingrid Segerstedt Wiberg toukokuussa vuonna 1964. Hän sanoi, ettei ole selvää, olivatko romanit valinneet kiertelevän elämän vai tekivätkö he sitä pakon sanelemina.⁶⁵ Jean-Pierre Liégeois väittää vuonna 1986 ilmestyneessä tutkimuksessaan, että romanien elämään kuului vahvasti kierteleminen eivätkä he halunneet luopua siitä sen tärkeyden vuoksi. Vaikka romanit eivät olisi aktiivisesti liikkeessä, heidän maailmankuvaansa kuului kiertely. Liégeoisin väittämän mukaan vain elämänhalun menettäneet romanit eivät enää kiertele tai halua kierrellä.⁶⁶ Ainakin Liégeoisin väittämien mukaan kiertely olisi romanien itsensä keskuudessa siis täysin vapaaehtoista eikä siitä haluttaisi luopua. Väite siitä, että vain elämänhalun menettäneet romanit eivät haluaisi kierrellä, antaa karun kuvan pysyviin asuntoihin pakottavasta politiikasta. Pysyviin asuntoihin pakottaminen veisi tämän mukaan elämänhalun kokonaiselta ihmisryhmältä.

Asumispolitiikka oli ajankohtainen aihe 1960-luvun ruotsalaisessa yhteiskunnassa. Valtion väestön asumisolot olivat parantuneet huomattavasti viimeisten viidentoista vuoden aikana.

⁶² Jansson 1966, andra kammaren nr 13, 95.

⁶³ Bergman 1966, andra kammaren nr 13, 95.

⁶⁴ Pulma 2006, 136.

⁶⁵ Segerstedt Wiberg 1964, första kammaren nr 25, 99.

⁶⁶ Liégeois 1986, 50–57.

Kun vuonna 1945 vielä noin puolet ruotsalaisista asui syrjäseuduilla, oli luku vuonna 1960 enää noin 15 prosenttia. Samaan aikaan asumismukavuus parani muun muassa sen myötä, että suurimpaan osaan asuntoihin saatiin sähköt.⁶⁷ Suurin osa ruotsalaisista eli siis kohtalaisen mukavasti 1960-luvulle tultaessa, mutta sama ei pätenyt valtion romanivähemmistöön. Romanien asumistilanteeseen voitiin kuitenkin panostaa helpommin, kun muun väestön tilannetta oli saatu parannettua.

Päätäjien työtä romanien asumispolitiikassa häiritsi ruotsalaisen valtaväestön protestointi. He eivät yleisesti halunneet romaneita naapureikseen eivätkä pitäneet romanien ongelmia ominaan.⁶⁸ Tämä vaikeutti romanien asuttamista monille alueille. Muut ruotsalaiset pelkäsivät kiinteistöidensä arvon laskevan, mikäli naapuriksi muuttaisi romaniväestöä.⁶⁹ Huoli kiinteistöiden hinnan laskemisesta tuntui olevan voimakkaampaa kuin halu auttaa huonokisempia. Yleisen mielipiteen voidaan ajatella olleen, ettei toisten auttaminen saisi olla haitaksi toisille. Näkemys siitä, että romanit naapurina laskisivat kiinteistön arvoa, kertoo yhteiskunnassa vallinneesta rasismista. Tietyn ihmisryhmän katsottiin olevan niin huonoja naapureita, ettei asuntoja saada enää myytyä eteenpäin. Se antaa mielikuvan, että tietyt ihmisryhmät olivat kiistämättä toisia huonompia. Sillä ei ole väliä, miten ihmisryhmään kuuluvat ihmiset toimivat. Tällaisten mielipiteiden valossa voidaan sanoa, että 1960-luvun Ruotsissa esiintyi rasismia ainakin romaneita kohtaan.

Vuoden 1964 toukokuussa käydyssä ensimmäisen kamarin keskustelussa sosialidemokraatti Yngve Möller mainitsi juuri perustetun Zigenarsamfundet-järjestön. Hänen mukaansa järjestössä oltiin samaa mieltä monen valtiopäiväedustajan kanssa siitä, että yksi tärkeimmistä ratkaistavista asioista oli romanien asumistilanne.⁷⁰ Asumissijoittelulla voitiin järjestön mukaan estää romanien eristäytymistä yhteiskunnasta. Samalla pysyvän asunnon saaminen tarkoittaisi automaattista lasten koulunkäynnin järjestymistä. Asumisen ratkaiseminen vaikuttaisi positiivisesti muihinkin ongelmiin. Asiasta syntyisi niin sanottu positiivinen noidankehä. Tämän vuoksi se olisi tärkeää ratkaista. Yleisesti päätäjien keskuudessa pidettiin pysyvien asuntojen tarjoamista romaneille tärkeänä asiana, koska se oli edellytys työnsaannille sekä lasten koulunkäynnille. Asumistilanteen muutos olisi näistä kolmesta se, mikä pitäisi ensimmäisenä ratkaista, jotta muut ongelmat saadaan ratkaistua.⁷¹

⁶⁷ Magnusson 1993, 309.

⁶⁸ Segerstedt Wiberg 1964, första kammaren nr 25, 100.

⁶⁹ Hamrin 1964, andra kammaren nr 25, 140.

⁷⁰ Möller 1964, första kammaren nr 25, 107.

⁷¹ Al Fakir 2015, 132.

Sosialidemokraattien edustaja Nancy Eriksson mainitsi myös järjestön ja sen mielipiteen tilanteesta vuoden 1964 toukokuussa.⁷² Hänen mukaansa järjestö pitää luku- ja kirjoitustaidottomuutta suurimpana haasteena tilanteessa. Hän käytti kuitenkin järjestöstä termiä Zigenarförbundet, joten ei ole varmaa, että Eriksson tarkoitti juuri samaa järjestöä. On kuitenkin oletettavaa, että kyse on samasta järjestöstä.

Koulutus nähtiin valtiopäivillä yhtenä parhaista tavoista sopeutua yhteiskuntaan.⁷³ Tämän vuoksi siihen olisi ollut syytä panostaa erityisen paljon romanien kohdalla. Romaniväestöstä vain pienellä osalla oli minkään tason koulutusta eivätkä monet olleet käyneet ollenkaan koulua. Tämä näkyi korkeana luku- ja kirjoitustaidottomuutena heidän keskuudessaan. Ilman näitä taitoja oli vaikea pärjätä 1960-luvun ruotsalaisessa yhteiskunnassa.⁷⁴ Luku- ja kirjoitustaito olivat käytännössä välttämättömyksiä yhteiskuntaan sopeutumiselle.

Koulutuksen tarjoamisesta puhuttiin sekä lapsille että aikuisille. Lasten koulutus nähtiin näistä kahdesta kuitenkin tärkeämpänä. Esimerkiksi keskustapuolueen edustaja Johannes Onsjö sanoi vuoden 1960 maaliskuisessa istunnossa, että koulutus oli tärkeää turvata ainakin romanilapsille.⁷⁵ Lapset kuuluvat uuteen sukupolveen, joka joutuu elämään pidempään muuttuvassa maailmassa, jossa luku- ja kirjoitustaidon merkitys tulee oletettavasti kasvamaan. Lapset myös oppivat todennäköisesti nopeammin ja heidät on helppo sijoittaa koululuokkiin muiden lasten kanssa. Yleinen ajatus viranomaisilla kuitenkin oli, että romanilapset tarvitsivat erityistä tukea opintoihinsa, jotta he pystyivät selviytymään niistä. Erityistuen vuoksi Tukholmaan perustettiin vuonna 1966 erityiskoulu, jossa romanilapsille opetettiin koulumaailman tapoja ja heidät pyrittiin integroimaan tätä kautta tavallisiin kouluihin.⁷⁶ Kansanpuolueen edustaja Segerstedt Wiberg piti groteskina tarinaa romanista, jolla oli ammattikoulutus, mutta hän ei saanut töitä luku- ja kirjoitustaidottomuuden vuoksi.⁷⁷ Hän ehdotti puheenvuorossaan toukokuussa vuonna 1964, että romanien opetuksessa käytettäisiin hyödyksi televisiota.⁷⁸ Erilaisia keinoja olisi käytettävä, mikäli romanit haluttiin saada oppimaan ja television käyttäminen opetuksessa voisi olla tällainen keino.

⁷² Eriksson 1964, andra kammaren nr 25, 143.

⁷³ Kts. esim. Wennerfors 1965, andra kammaren nr 28, 19.

⁷⁴ Onsjö 1960, andra kammaren nr 10, 15.

⁷⁵ Onsjö 1960, andra kammaren nr 10, 15.

⁷⁶ Montesino & Ohlsson Al Fakir 2015, 131 & 133.

⁷⁷ Segerstedt Wiberg 1964, första kammaren nr 25, 99.

⁷⁸ Segerstedt Wiberg 1964, första kammaren nr 25, 100.

Ruotsissa oli vuonna 1958 päätetty koulutuksen järjestämisestä kaikille ruotsalaisille lapsille. Svensson muistutti puheessaan tammikuussa vuonna 1960 tämän tarkoittavan myös romanilapsia.⁷⁹ Ruotsissa oli siis jo laillisesti tärkeää ja pakollista tarjota koulutus kaikille lapsille riippumatta, kuuluivatko he valtaväestöön tai tiettyyn sosiaaliseen luokkaan vai eivät. Kunnat eivät voineet kieltäytyä kouluttamasta tiettyyn ihmisryhmään kuuluvia lapsia. Edustaja Onsjö oli huolissaan romanilasten koulutuksen puutteesta. Hän painotti puheenvuorossaan vuoden 1960 maaliskuussa romanilasten olevan nimenomaan ruotsalaisia lapsia, mikä teki heidän koulutuksen puutteestaan vielä häpeällisempää Ruotsin valtiolle.⁸⁰ Häpeällisen tästä teki se, että valtio ei pystynyt huolehtimaan edes omistaan, vaikka koulutuksesta kaikille oli päätetty valtiopäivillä. Valtion tulisi huolehtia siitä, että kaikki sen kansalaiset saisivat samat oikeudet. Vuonna 1965 Malmöön perustettiin koulu romaneita varten, jossa oli oppilaina niin lapsia kuin aikuisiakin.⁸¹ Koulussa romanit oppivat muun muassa ruotsin kieltä. Samana vuonna loppuvuodesta sosialidemokraattisen puolueen edustaja Eric Svenning kommentoi asiaa. Hän näki tämän hyvänä sopeutumiskeinona ja ehdotti samanlaista kielenopetusta myös ulkomaalaisille.⁸² Yhteinen kieli helpottaisi kanssakäymistä ja siten myös sopeutumista yhteiskuntaan.

Myös erilaiset lausunnonantajaorganisaatiot olivat halukkaita sopeuttamaan romanit yhteiskuntaan, mutta pitivät monien muiden tavoin luku- ja kirjoitustaidottomuutta esteenä sopeutumiselle.⁸³ Myös Zigenarsamfundet-järjestön väitettiin ilmaisevan, että luku- ja kirjoitustaidottomuus olivat suurimpia ongelmia romaneilla. Ilman näitä taitoja oli haastavaa toimia modernissa yhteiskunnassa ja syrjäytyminen oli todennäköisempää.⁸⁴ Järjestön näkemysten tuominen keskusteluun antoi sanojalle uskottavuutta väitteilleen. Järjestöön kuului asiaan perehtyneitä asiantuntijoita, joten heidän näkemyksillään oli painoarvoa.

Koulutuksen saaminen myös romanilasten ulottuville parani huomattavasti 1960-luvun alussa. Ei ollut kuitenkaan helppoa motivoida lapsia käymään koulussa ja läsnäoloaktiivisuus olikin todella matalaa heidän keskuudessaan 1960-luvun puolivälissä. Oikeistopuolueen edustaja Wennerfors oli tästä huolissaan vuoden 1965 toukokuuisessa istunnossa. Koulutus oli kuitenkin tehokas tapa sopeuttaa lapsia muuhun yhteiskuntaan, joten matala läsnäoloprosentti

⁷⁹ Svensson 1960, andra kammaren nr 1, 24.

⁸⁰ Onsjö 1960, andra kammaren nr 10, 15.

⁸¹ Digitaltmuseum.se, Romska Kulturcentret i Malmö. Verkkosivusto.

⁸² Svenning 1965, andra kammaren nr 38, 75.

⁸³ Segerstedt Wiberg 1964, första kammaren nr 25, 100–101.

⁸⁴ Segerstedt Wiberg 1964, första kammaren nr 25, 107.

vaikeutti sopeutumista. Hänen mukaansa nopea ja joustava sopeuttaminen voitiin hoitaa panostamalla lasten koulunkäyntiin.⁸⁵ Wennerfors puhui sopeuttamisesta ja siitä, kuinka se oli tärkeä tavoite yhteiskunnassa. Hän nosti esille romanien erilaiset kulttuurilliset tavat, mutta heti perään puhui nopeasta sopeuttamisesta lasten avulla. Hän ei maininnut erilaisesta kulttuurista sen enempää, mutta antoi ymmärtää, että ruotsalaisen valtaväestön kulttuuri on näistä kahdesta se toimivampi, jos kulttuurit olivat vastakkain. Ilman lukutaitoa tai ammatillista osaamista ei ollut mahdollisuutta pärjätä 1960-luvun ruotsalaisessa yhteiskunnassa, minkä vuoksi näihin oli syytä panostaa.

Koulutuksen taloudellinen puoli aiheutti keskustelua valtiopäivillä. Ruotsissa opiskelijat saivat opintotukea opiskellessaan kokopäiväisesti. Tämä oli kuitenkin verrattain pieni summa ja sillä oli vaikea tulla toimeen etenkin, jos oli perhe elätettävänä. Edustaja Jansson kommunistisesta puolueesta nosti esille maaliskuussa vuonna 1966 tämän opintotuen puolen ”taskurahana”.⁸⁶ Hän ehdotti, että romaneille maksettaisiin suurempaa opintotukea, jotta heillä olisi todellinen mahdollisuus opiskella. Mikäli opintotuki ei olisi lähelläkään töistä saatavia tuloja, ei opiskeluun keskittyminen olisi todellisuudessa mahdollista. Suurempi opintotuki kannustaisi opiskelemaan ja tätä kautta saamaan työn modernista yhteiskunnasta. Opintojen rahallinen tukeminen oli tärkeää, koska Jansson piti koulutusongelmaa pahimpana romanien ongelmana asunto-ongelman jälkeen.⁸⁷ Romanien asumisen ongelmat oli kuitenkin saatu lähes kokonaan ratkaistua vuoteen 1966 mennessä⁸⁸, joten nyt olisi keskityttävä koulutuspuoleen. Jansson viittasi Uppsalan yliopiston tutkimukseen, jonka mukaan vuosien 1962–1965 tilastojen mukaan kaksi kolmasosaa Tukholman aikuisista romaneista ei ole käynyt koulua ollenkaan tai on käynyt sitä vain hyvin lyhyen aikaa.⁸⁹ Lopulta aikuisille romaneille päädyttiin maksamaan valtion kouluavustusta.⁹⁰

Toisaalta valtiopäivillä osa edustajista halusi painottaa, että Ruotsin valtio oli jo tehnyt toimenpiteitä romanien koulutuksen parantamisen puolesta 1960-luvulle tultaessa. Edustaja Nilsson huomautti maaliskuussa vuonna 1960, että viimeisen vuoden aikana romaninuorille oli tarjottu ammattikoulutusta ja aikuisille lukutaidottomille romaneille kurseja

⁸⁵ Wennerfors 1965, andra kammaren nr 28, 19.

⁸⁶ Jansson 1966, andra kammaren nr 13, 94.

⁸⁷ Jansson 1966, andra kammaren nr 13, 94.

⁸⁸ Pulma 2006, 137. Kuvatekstin mukaan kaikki Ruotsin romanit olivat saaneet kunnallisen vuokra-asunnon vuoteen 1967 mennessä.

⁸⁹ Jansson 1966, andra kammaren nr 13, 94.

⁹⁰ Pulma 2006, 147.

kouluaineista, jotta lukutaidottomuudesta päästäisiin eroon.⁹¹ Tilanteessa ei haluttu nähdä ainoastaan huonoja, vaan myös hyviä puolia. Näin saatiin myös tuotua esille sitä, että tilanne oli koko ajan paranemassa. Tehtyjen päätösten vaikutus voitiin nähdä, joten ne eivät olleet jääneet turhiksi.

Romanien tilanteesta ja mahdollisista toimista sen parantamiseen tehtiin valtion rahoittamia tutkimuksia. Näistä yksi tunnetuimmista oli vuonna 1962 aloitettu tutkimus, johon osallistui vahvasti sosiaalilääkäri John Takman. Takmanista tuli tämän myötä tunnettu romanien oman äänen kannattaja. Hän piti tärkeänä, että romanit itse olisivat ajamassa romanipolitiikkaa.⁹² Aloitettuaan työskentelyn romanien parissa, Takman tuli siihen tulokseen, ettei heidän ongelmansa johtuneet heidän taustastaan vaan heidän kokemastaan diskriminoinnista, mikä heijastui sosiaalisiin ja taloudellisiin kysymyksiin.⁹³ Hänen näkemyksiinsä tilanteesta kiinnitettiin huomiota ja häntä pidettiin auktoriteettina asian suhteen. Hänen kirjoituksiinsa viitattiin useampaan otteeseen myös valtiopäivillä. Muun muassa kansanpuolueen Mac Hamrin viittasi vuoden 1964 toukokuussa Takmanin kirjoituksiin romanien työtilanteesta ja rasistisista näkökannoista heitä kohtaan.⁹⁴ Hamrin käytti argumentoinnissaan muutenkin apuna auktoriteetteja. Hän viittasi puheenvuorossaan Takmanin lisäksi muun muassa Zigenarsamfundet-järjestön Evert Kummiin sekä filosofian kandidaatti Adam Heymowskiin.⁹⁵ Näiden avulla hän sai argumenteilleen uskottavuutta. Diskurssianalyysissä tällaista argumentaation muotoa voidaan kutsua faktan konstruoinniseksi. Tarkoituksena on saada omat väitteet näyttämään täydeltä faktalta; kiistämättömiltä tosiasioilta.⁹⁶ Onnistuessaan tavoitteessaan, saa puhuja vastapuolen näkemyksen näyttäytymään faktuaalisesti väärältä. Erilaisiin auktoriteetteihin nojaaminen lisää sanotun asian faktaluonnetta.

Ruotsissa oli 1960-luvun alussa vahva assimiloitipolitiikka valtion romaniväestön kohdalla. Heidän haluttiin omaksuvan valtaväestön tavat ja kulttuurin. Valtiopäiväedustajien puheenvuoroissa korostui usein ajatus siitä, kuinka sopeuttaminen haluttiin tehdä romanien parasta ajatellen. Kuitenkin puheenvuoroissa tuotiin ilmi huolestuminen kasvaneesta rikollisuudesta ja romanien aiheuttamasta haitasta muulle väestölle. Vuosikymmenen alussa romaneilla itsellään ei ollut käytännössä mitään kanavaa, jolla he olisivat voineet ottaa osaa

⁹¹ Nilsson 1960, andra kammaren nr 10, 11.

⁹² Román 1993, 23.

⁹³ Ohlsson Al Fakir 2013, 68.

⁹⁴ Hamrin 1964, andra kammaren nr 25, 139.

⁹⁵ Hamrin 1964, andra kammaren nr 25, 140.

⁹⁶ Jokinen 1999, 129.

julkiseen keskusteluun ja siten tuoda oman näkemyksensä asiasta esille. Heiltä ei myöskään sellaista kysytty.⁹⁷ Valtiopäivien edustajat keskustelivat asiasta ruotsalaiseen valtaväestöön kuuluvien tutkijoiden tekemien huomioiden valossa. Oman näkemyksensä asiaan lausui edustaja Sjövall maaliskuussa vuonna 1960, jonka mukaan romaniongelma ei ratkennut ilman, että edustajat muuttivat asenteitaan romaneita kohtaan.⁹⁸ Valtaväestöön kuuluneet valtiopäiväedustajat katsoivat omat tapansa ja kulttuurinsa ylivertaiseksi verrattuna romanien tapoihin ja kulttuuriin. Muut kuin valtaväestön tavat johtaisivat yhteiskuntarauhan järkkymiseen ja sen vuoksi niistä piti päästä eroon.

Sopeuttamispolitiikasta puhuttiin vielä vuonna 1969. Sosialidemokraattien edustaja Svensson puhui yleisesti maahanmuuttajien sopeuttamisesta lokakuun istunnossa. Hänen mukaansa maahanmuuttajien tapauksessa piti ottaa käyttöön kauaskantoisempi sopeuttamispolitiikka.⁹⁹ Svensson käytti puheenvuoronsa tilanteessa, jossa keskustelunaiheena oli Ruotsiin saapunut romaniryhmä. Keskustelussa pohdittiin, saako ryhmä jäädä Ruotsiin ja millainen heidän asemansa oli tämän päätöksen valossa.

Ruotsi ei ollut sopeuttamispolitiikassaan romaneita kohtaan erityislaatuinen. Muun muassa Ranskassa harjoitettiin samanlaista politiikkaa 1950- ja 1960-luvuilla. Ranskassa katsottiin romanien olevan niin sanottuja hyviä romaneita, mikäli he luopuivat omasta kiertävästä elämäntavastaan ja alkoivat elää samantyylistä elämää ranskalaisen valtaväestön kanssa. Ajatuksena oli, että assimilaation myötä romanit erityisenä yhteisönä pikkuhiljaa häviäisi yhteiskunnasta.¹⁰⁰ Jean-Pierre Liégeoisin mukaan romanipolitiikka oli hyvin samankaltaista kaikkialla Euroopassa 1900-luvulla. Toisen maailmansodan jälkeinen aika keskittyi assimilointiajatukseseen, jonka mukaan kaikki erilaiset piti assimiloida valtaväestöön.¹⁰¹ Ruotsi noudatti siis yleiseurooppalaista linjaa asian suhteen.

2.2 Vastuu

Etenkin 1960-luvun alussa edustajien puheissa korostui, kuinka ruotsalaisen yhteiskunnan täytyi auttaa romaneita parantamaan heidän tilannettaan. Tästä puhui muun muassa sosialidemokraattien edustaja Svensson tammikuussa vuonna 1960.¹⁰² Hän painotti

⁹⁷ Westin, Wallengren, Dimiter-Taikon, Westin 2014, 163.

⁹⁸ Sjövall 1960, andra kammaren nr 10, 13.

⁹⁹ Svensson 1969, andra kammaren nr 33, 10.

¹⁰⁰ About 2012, 113.

¹⁰¹ Ohlsson Al Fakir 2015, 30.

¹⁰² Svensson 1960, andra kammaren nr 1, 24.

puheenvuorossaan, kuinka valtion tulisi auttaa romaneita. Samalla hän puhui ”meidän” vähemmistöstä ja ”meidän” yhteiskunnasta. Romaneista Svensson taas käytti muotoa ”he”.¹⁰³ Tämä erottelu jakaa ruotsalaisen valtaväestön ja romanit ”meihin” ja ”heihin”. Romanien ei siis nähty kuuluvan osaksi ruotsalaista yhteiskuntaa ainakaan vielä vuonna 1960.

Ruotsalaisella yhteiskunnalla oli kuitenkin vastuu omasta vähemmistöstään ja oikein toimimalla romaneista voisi joku päivä tulla osa ”meitä”. Tämä jaottelu jatkui muidenkin edustajien puheenvuoroissa läpi 1960-luvun. Vaikka romanien tilanteeseen haluttiin puuttua ja sitä muuttaa niin, että romanit kuuluisivat ruotsalaiseen yhteiskuntaan, haluttiin silti puheissa tehdä selvä ero valtaväestön ja romanien välille. Romanit olivat toisia eivätkä kuuluneet ”meihin”. Tällä tavalla pystyttiin luomaan myös arvoasteikkoa valtaväestön ja romanien välille. Ruotsalainen valtaväestö nähtiin korkea-arvoisempana, kun taas romanit olivat alempaa luokkaa. Tähän viittaa halu assimiloida romanit osaksi ruotsalaista yhteiskuntaa. Romanien tavat ja kulttuuri eivät olleet säilyttämisen arvoisia toisin kuin valtaväestön.

Romaneista käytettiin usein valtiopäivillä termiä ”handikappade” (vajaakykyinen).¹⁰⁴ Termin käyttö kertoo tietynlaisesta suhtautumisesta kyseiseen ihmisryhmään. Heitä ei nähty yhtä toimintakykyisinä kuin muita ihmisiä. Heiltä puuttui jotain, mikä olisi tehnyt heidät kyvyiltään kokonaisiksi. Tämän vuoksi vastuu heidän tilanteensa parantamiseen oli valtiolla. Suurin osa romaneista oli 1960-luvun alussa luku- ja kirjoitustaidottomia, mikä on todennäköisesti johtanut heidän näkemiseensä vajaakykyisinä. Toisaalta romanien nimittäminen vajaakykyisiksi oli syy puuttua heidän elämäänsä ja pyrkiä integroimaan heidät osaksi ruotsalaista yhteiskuntaa.¹⁰⁵

Yhteiskunnan vastuu romanien auttamisessa ei ollut uusi ajatus. Aikansa tunnettu romanitutkija Arthur Thesleff kirjoitti jo 1900-luvun alun tutkimuksissaan, kuinka romanien tilanne vaati erityisiä toimenpiteitä, koska romanit eivät itse ymmärtäneet omaa parastaan.¹⁰⁶ Asia huomioitiin siis jo 1900-luvun alussa, mutta keskustelu käytiin valtaväestöön kuuluvien tutkijoiden keskuudessa. Romanien katsottiin olevan liian typeriä ja yksinkertaisia ymmärtämään, mikä olisi paras tapa elää ja olla. Tämän vuoksi yhteiskunnan piti auttaa heitä. Samalla voidaan tulkita, ettei romaneita pidetty kovinkaan vastuullisina omaan tilanteeseensa,

¹⁰³ Svensson 1960, andra kammaren nr 1, 24.

¹⁰⁴ Esimerkiksi Sjövall 1964, andra kammaren nr 25, 138 & Svensson 1969, andra kammaren nr 33, 10.

¹⁰⁵ Montesino 2012, 138.

¹⁰⁶ Montesino 2002, 77.

koska he olivat vain ymmärtämättömiä; eivät suinkaan välinpitämättömiä. Sama ajatus jatkui yhä 1960-luvulla. Romanian tilannetta tutkinut Carl-Herman Tillhagen sanoi romanien olevan lapsenomaisella tavalla naiiveja. Hän korosti lausunnossaan, etteivät romanit kuitenkaan olleet naiiveja tyhmällä tavalla.¹⁰⁷ Lapsenomaisuus vaati vähemmän lapsenomaisten henkilöiden avunantoa. Ruotsalaiseen valtaväestöön kuuluvat voisivat, ja heidän pitäisi, toimia johdattelijoina, jotta oikea suunta löytyisi.

Kolme keskeisintä ongelmaa romaneilla 1960-luvun Ruotsissa nähtiin olevan työttömyys, pysyvän asunnon puute sekä kouluttamattomuus. Näiden kolmen ongelman nähtiin olevan riippuvaisia toisistaan, minkä vuoksi niitä kaikkia pitäisi yrittää helpottaa samaan aikaan. Svensson viittasi puheenvuorossaan vuoden maaliskuulta 1960 sosialidemokraattisen puolueen edustajien Alva ja Gunnar Myrdalin teksteihin, joiden mukaan romaneilla on ongelmana se, etteivät he pääse töihin ilman pysyvää asumusta eivätkä he taas saa pysyvää asumusta ilman töitä.¹⁰⁸ Noidankehä asian suhteen on siis valmis.

Vuoden 1969 lokakuun istunnossa Svensson toi esille mielipiteensä, jonka mukaan Euroopassa asuvat romanit olivat lähes poikkeuksetta vaikeassa sosiaalisessa tilanteessa ja kohtasivat vakavaakin diskriminointia.¹⁰⁹ Ruotsin täytyi kantaa tästä oma vastuunsa ja pitää huoli, että romanit voisivat asua Ruotsissa rauhassa ja saavuttaa paremman tilanteen. Ruotsin romanien tilanteen korjaantuminen oli monien valtiopäiväedustajien toiveena. Sosialidemokraattien edustaja Möller toivoi puheenvuoronsa päätteeksi toukokuussa vuonna 1964, että tämä saataisiin korjattua mahdollisimman nopeasti lähitulevaisuudessa.¹¹⁰

Yhteiskunnalla oli edustajien mukaan vastuu myös romanien taloudellisesta puolesta. Romanian henkilökohtainen taloudellinen tilanne oli lähes aina valtaväestöön kuuluvia huonompi. He olivat noidankehässä, josta oli vaikea päästä pois. Huonot asumisolot, ongelmat työnsaannissa sekä matala koulutus tai koulutuksen puuttuminen kokonaan ruokkivat toinen toisiaan. Yhdeksi ratkaisuksi vuoden 1966 maaliskuussa ehdotettiin valtion apua lainavelkojen maksamiseen.¹¹¹ Kaksi vuotta aiemmin toukokuussa 1964 toisena vaihtoehtoa pidettiin erityisen valtion lainan myöntämistä asuntoja varten.¹¹² Tällöin valtio

¹⁰⁷ Montesino 2002, 80.

¹⁰⁸ Svensson 1960, andra kammaren nr 10, 13.

¹⁰⁹ Svensson 1969, andra kammaren nr 33, 9.

¹¹⁰ Möller 1964, första kammaren nr 25, 107.

¹¹¹ Bergman 1966, andra kammaren nr 13, 95.

¹¹² Börjesson 1964, andra kammaren nr 25, 141.

auttaisi niitä, jotka eivät ilman apua pärjäisi, mutta ei laittaisi rahaa turhaan heihin, jotka pärjäävät itseksensä.

Sosialidemokraattien edustaja Svensson vertasi vuoden 1960 tammikuun istunnossa Ruotsin tilannetta Yhdysvaltojen tilanteeseen. Yhdysvalloissa ongelma ei tosin ollut romanien vaan mustien ihmisten kanssa.¹¹³ Svensson ei avaa näkemystään enempää, mutta hänen voidaan päätellä tarkoittaneen näiden kahden tilanteen olevan samanlaisia siitä, että molemmissa tapauksissa valtion alueella eli etninen vähemmistö, joka oli valtaväestöä huomommassa yhteiskunnallisessa ja sosiaalisessa asemassa. Svensson jatkoi myöhemmin puheenvuorossaan yhdysvaltalaisten mustien ja ruotsalaisten romanien vertaamista keskenään. Hän viittasi tunnetun ruotsalaisen taloustieteilijän ja sosialidemokraattisen puolueen entisen edustajan Gunnar Myrdalin kirjoituksiin.¹¹⁴ Myrdal tutki mustien oloja Yhdysvalloissa ja tuli siihen tulokseen, että köyhyys luo köyhyyttä.¹¹⁵ Svenssonin mukaan sekä mustat Yhdysvalloissa että romanit Ruotsissa olivat joutuneet tähän ikävään kehään. Ihminen ei saa töitä, koska hänellä ei ole asuntoa ja asuntoa hän ei voi saada, koska hänellä ei ole töitä. Tämän kehän pyöriessä oli vaikea saada lapset kouluttautumaan.¹¹⁶ Kehä tulisi katkaista, mikäli romaniongelmaan haluttaisiin löytää ratkaisu. Kehästä pois pääseminen vaatii yhteiskunnan apua, koska yksilön oli lähes mahdotonta omin voimin sitä tehdä.

Ongelman ratkaiseminen ei voinut tapahtua ilman rahallista tukea. Rahasta keskusteltiin ja valtiopäivillä pohdittiin, kuka olisi taloudellisesti vastuussa asian ratkaisemisessa. Aluksi kuntien katsottiin olevan vastuussa alueellaan oleskelevista henkilöistä ja heidän auttamisestaan. Tämä aiheutti kuitenkin närää kuntien päättäjissä, koska rahaa ei haluttu käyttää romaniongelman ratkaisemiseen. Kunnat eivät olleet sitoutuneita auttamaan romaneita ja heitä muun muassa pyrittiin karkottamaan kuntien alueilta. Monien kuntien vastustus johti tilanteeseen, jossa romanit keskittyivät vähemmän vihamielisiin kuntiin eikä heitä sen vuoksi ollut tasaisesti kaikkialla valtion alueella. Keskustapuolueen edustaja Bengt Börjesson ehdotti vuoden 1964 toukokuun istunnossa ratkaisuksi valtion laittamista taloudelliseen vastuuseen asiassa. Hänen argumenttinsa tämän puolesta oli se, ettei tällaisessa tilanteessa olisi väliä, missä romanit asuivat. Vain näin ongelma saataisiin todella ratkaistuksi.¹¹⁷ Romanit voisivat siis hyödyntää valtion antamia etuuksia riippumatta siitä, missä päin Ruotsia he oleskelivat.

¹¹³ Svensson 1960, andra kammaren nr 10, 12.

¹¹⁴ Svensson 1960, andra kammaren nr 10, 13.

¹¹⁵ Britannica.com, Britannica. Verkkosivusto.

¹¹⁶ Svensson 1960, andra kammaren nr 10, 13.

¹¹⁷ Börjesson 1964, andra kammaren nr 25, 141.

Näin he olisivat kaikki tasa-arvoisia toistensa kanssa eikä kunnille kasautuisi epätasaista taakkaa.

Kuntien rahoitus herätti myöhemminkin keskustelua valtiopäivillä. Sosiaaliministeriön johtaja Sven Aspling ja keskustapuolueen edustaja Sven Johansson keskustelivat asiasta toukokuussa vuoden 1967 valtiopäivillä. Heidän mukaansa Ruotsissa oli voimassa laki, jonka mukaan kunnat pystyivät saamaan rahallista avustusta, mikäli kunnan alueella oleskeli romaneita vähintään kuuden viikon ajan.¹¹⁸ Tämä laki oli tullut voimaan vuonna 1960. Samaan päätökseen oli kirjattu muitakin taloudelliseen tukeen vaikuttavia asioita romanien tilanteen parantamiseksi.¹¹⁹ Usein vastassa oli tilanne, jossa romanit eivät olleet mukana henkikirjoituksissa. Kunnat perustelivat tällä sitä, etteivät ne tarjonneet lapsille koulutusta tai perheille taloudellista tukea.¹²⁰ Johansson kuitenkin huomautti romanien omaavan usein liikkuvan elämäntavan, mikä vaikeuttaa kuntien tilannetta. Liikkuvan elämäntavan vuoksi romanit eivät välttämättä oleskele kunnan alueella vaadittavaa kuutta viikkoa. Hänen mielestään tämä oli syy, minkä vuoksi kuuden viikon ajasta voitaisiin luopua ja siirtyä käytäntöön, jossa kunta saisi taloudellista avustusta jo heti ensimmäisestä päivästä alkaen. Johansson myönsi tämän nostavan valtion menoja hieman, mutta näki kustannusten kuitenkin olevan pientä verrattuna hyötyihin.¹²¹ Myös terveys- ja sosiaalhallitus oli vahvasti sitä mieltä, ettei romanien asumiskysymystä voitu ratkaista niin kauan, kun kunnat joutuivat kantamaan asiasta taloudellisen vastuun.¹²² Kuntien asemaa maksajina ei siis nähty tulevaisuuden kannalta kestäväenä ratkaisuna.

Ruotsin romanivähemmistö oli määrältään hyvin pieni koko 1960-luvun alun; alle tuhat henkilöä. Heidän sopeuttamisensa yhteiskuntaan vaati kuitenkin taloudellisia resursseja. Oikeistopuolueen Wennerfors huomautti toukokuussa vuonna 1965, että neljän viime vuoden aikana tähän kohtalaisen pienen ihmisryhmän sopeuttamiseen oli mennyt valtiolta rahaa noin 7 miljoonaa kruunua. Tällä rahalla on muun muassa saatu pysyvissä asunnoissa asuvien romanien määrä nousemaan neljästäkymmenestä prosentista jopa yhdeksäänkymmeneen prosenttiin. Pysyvä asuminen oli taas helpottanut työnsaantia ja ammattiin kouluttautumista.¹²³ Rahaa oli siis tilanteen ratkaisemiseen käytetty ja tuloksia oli saatu. Vielä

¹¹⁸ Aspling & Johansson 1967, andra kammaren nr 24, 25–26.

¹¹⁹ Román 1993, 15–16.

¹²⁰ Westin, Wallengren, Dimiter-Taikon, Westin 2014, 239.

¹²¹ Johansson 1967, andra kammaren nr 24, 26.

¹²² Westin, Wallengren, Dimiter-Taikon, Westin 2014, 239.

¹²³ Wennerfors 1965, andra kammaren nr 28, 19.

oli kuitenkin Wennerforsin mukaan tekemistä, jotta tilanne helpottuisi ja romanit sopeutuisivat kunnolla yhteiskuntaan. Wennerfors ei maininnut, oliko rahan käyttäminen ollut hänen mielestään järkevää vai ei, mutta joku syy hänellä todennäköisesti oli hänen nostessaan luvut puheenaiheeksi. Rahallisen summan perusteella Ruotsin valtio oli 1960-luvun alussa sitoutunut ratkaisemaan ongelman. Wennerforsin mainitsema summa on vuoden 2024 kurssilla hieman yli 7,5 miljoonaa euroa.¹²⁴ Summaa voidaan pitää merkittävänä alle tuhannen ihmisen kohdalla.

Valtiopäiväedustajat painottivat yhteiskunnan vastuuta tilanteen selvittämisessä. Osittain tämän vuoksi, etteivät romanit heidän mielestään osanneet nähdä omaa tai lastensa parasta.¹²⁵

Tämän vuoksi yhteiskunnan olisi ohjattava heitä parempiin elämäntapoihin. Kuitenkin joissain puheenvuoroissa haluttiin tuoda esille myös romanien oma hyväksyntä asian suhteen. Jo maaliskuussa vuonna 1960 sosialidemokraatti Svensson kertoi, että romaneilta itseltään oli kysytty mielipidettä pysyvään asumiseen sekä vakituiseen työhön. Näitä molempia halusi suurin osa kyselyyn vastanneista. Vaikka kyselyn avulla ei voida sanoa kaikkien romanien haluavan näitä asioita, antaa se kuitenkin suuntaa sille, mitä suurin osa heistä halusi.¹²⁶

Valtiopäivillä ei ollut yhtään istuvaa romanitaustaista edustajaa, joten tätä kautta he eivät saaneet mielipiteitään kuuluviin istuntoihin. On mielenkiintoista huomata, että mielipidekyselyitä tehtiin ja niitä on ainakin osittain tuotu esille myös valtiopäivillä. Romanit eivät siis olleet täysin mykkiä tilanteessa, vaikka kukaan heidän edustajistaan ei asiaa henkilökohtaisesti tuonut esille ja heidän ymmärrystään omasta parhaastaan vähäteltiin osassa puheenvuoroista.

Valtiopäiväkeskustelut ajoittuvat aikaan, jolloin sosialidemokraatit olivat Ruotsissa johtavassa asemassa. Sosialidemokraatit olivat saaneet valtiopäivillä suurimman puolueen aseman vuonna 1932 ja he pitivät sitä aina vuoteen 1976 saakka.¹²⁷ Ruotsissa oli tehty jo ennen sosialidemokraattien valtakautta sosiaalisia uudistuksia, mutta uudistusten tahti vain kiihtyi tänä aikana. Ruotsista kehittyi hyvinvointivaltio. Hyvinvointivaltion kehitys näkyy valtiopäivillä käydyissä diskursseissa. Keskusteluissa kyse oli yleensä siitä, mihin hyvinvointivaltion etuiksiin romanit olivat oikeutettuja. Samaan aikaan Ruotsi pyrki

¹²⁴ 5.3.2024 1 kruunu vastaa 0,088682 euroa eli 86,6 miljoonaa kruunua on 7 679 861,2 euroa. 7 miljoonaa kruunua vuonna 1965 on vuonna 2024 noin 86 600 000 kruunua, mikä on nykyeuroissa noin 7,6 miljoonaa. Seb.se, Statistikmyndigheten. Verkkosivusto & Forbes.com, Forbes Advisor, Verkkosivusto.

¹²⁵ Westin, Wallengren, Dimiter-Taikon, Westin 2014, 163.

¹²⁶ Svensson 1960, andra kammaren nr 10, 12.

¹²⁷ Lundberg & Åmark 2001, 26.

näyttäytymään muulle maailmalle humanina valtiona, jossa kaikki saivat samat lähtökohdat. Etuudet, joista romanien kohdalla keskusteltiin, eivät olleet yksinomaan heille tarkoitettuja. Esimerkiksi koulutuksen maksuttomuudesta kaikille lapsille oli päätetty 1950-luvulla. Romanien tilanne kiinnittyi siis laajempaan yhteiskunnalliseen kehitykseen.

Puolueen yhteistä mielipidettä asiasta ei juuri korostettu puheenvuoroissa. Poikkeuksen tästä teki kuitenkin kommunistisen puolueen edustaja Jansson, joka mainitsi useampaan otteeseen puheenvuorossaan maaliskuussa vuonna 1966 hänen esille tuomansa asiat kommunistien aloitteena valtiopäiville.¹²⁸ Hän ei siis puhunut vain omasta puolestaan vaan puolueensa puolesta. On todennäköistä, että muidenkin puolueiden edustajat puhuivat puolueensa näkökulman kanssa yhtenäisesti, mutta he eivät painottaneet sitä Janssonin tavoin ääneen.

2.3 Hyvinvointi

Valtiopäivien keskusteluihin romaneista 1960-luvulla vaikutti Ruotsin yhteiskunnallinen asema hyvinvointivaltiona. Ruotsin hyvinvointivaltiokehitys alkoi 1930-luvulla.

Sosialidemokraattinen puolue pyrki ohjelmallaan täystyöllisyyteen Ruotsissa.

Hyvinvointivaltiokehityksen ensimmäisiä vuosikymmeniä aina vuoteen 1970 saakka voidaan kutsua myös hyvinvointikapitalismin ajaksi. Hyvinvointikapitalismin aikakautena Ruotsissa harjoitettiin aktiivista hyvinvointipolitiikkaa ja nouseva elintaso mahdollisti kulutuksen lisääntymisen.¹²⁹ Toisen maailmansodan jälkeen Ruotsissa syntyi ajatus, jonka mukaan köyhienkin ihmisten tulisi työskennellä.¹³⁰ Romanit kuuluivat tähän köyhään väestönosaan, joten heidän työllistämisenä nousi tärkeäksi yhteiskunnalliseksi tehtäväksi. Toivo Nygård kirjoittaa teoksessaan jokaisella yhteiskunnalla olevansa oma ongelmaryhmänsä. Nämä ongelmaryhmät halutaan töihin ja siten valtion valvontaan. Se, mikä ryhmä koetaan ongelmaksi, saattaa muuttua ajan kuluessa.¹³¹ Toisen maailmansodan jälkeen Ruotsissa tämä työllistettävä ongelma-väestö olivat romanit.

Romanien fyysinen hyvinvointi oli tilastollisesti muuta väestöä heikompaa. Tähän vetosi sosialidemokraattisen puolueen edustaja Svensson toisessa kamarissa maaliskuussa vuonna 1960, kun hän puhui romanien auttamisen puolesta. Hänen mukaansa vain noin 3,5 prosenttia romaneista saavutti kuudenkymmenenviiden vuoden iän, kun koko väestöllä osuus oli jopa

¹²⁸ Jansson 1966, andra kammaren nr 13, 93–95.

¹²⁹ Berggren & Greiff 2000, 246–247.

¹³⁰ Montesino 2012, 137.

¹³¹ Nygård 1998, 16.

10,8 prosenttia.¹³² Näiden lukujen valossa on selvää, että hyvinvointi ei jakautunut 1960-luvun ruotsalaisessa yhteiskunnassa tasan.

Osa edustajista halusi painottaa positiivisia asioita, joita yhteiskunnassa oli saatu aikaan romanien tilanteen parantamisessa. Sosialidemokraattisen puolueen edustaja Möller huomautti toukokuussa vuonna 1964, että romanien asumistilanne oli parantunut huomattavasti parinkymmenen vuoden aikana. Suurin osa oli saatu asumaan pysyviin asuntoihin.¹³³ Kymmenessä vuodessa vakituksessa asuvien romanien määrä oli noussut hieman yli seitsemästä prosentista lähes kahdeksaankymmeneen prosenttiin.¹³⁴ Asia eteni koko ajan eteenpäin, kun valtio otti osaa sen ratkaisemiseen. Saman kuukauden aikana keskustapuolueen edustaja Börjesson kommentoi asiaa toteamalla, että romanien elämä yhteiskunnassa oli parantunut viimeisen vuoden aikana. Toisaalta heti perään hän myönsi, että joillain osa-alueilla oli vielä paljon tekemistä, jotta romanien voitiin sanoa olevan kokonaan sopeutuneita ruotsalaiseen yhteiskuntaan ja nauttivan siten samoista oikeuksista kuin muut kansalaiset.¹³⁵

Romanien fyysinen terveys aiheutti huolta valtiopäivillä. Sosialidemokraattien edustaja Sjövallin toukokuun vuoden 1964 puheenvuoron mukaan romanit kärsivät muita ruotsalaisia enemmän erilaisista sairauksista. Romanien keskuudessakin oli terveydellisiä eroja, jotka erottivat heidät selkeästi toisistaan. Heillä, joilla oli terveydellisiä ongelmia, oli enemmän muitakin ongelmia, kuten työttömyyttä.¹³⁶ Huonot olot ja olosuhteet ruokkivat toisiaan. Resurssien kannalta olisi voinut olla viisainta keskittyä näihin henkilöihin, joilla menee toisia huonommin. Romanien oloja Ruotsissa 1960-luvun alussa tutkinut sosiaalilääkäri John Takman huomasi nämä terveydelliset olot muuhun väestöön verrattuna. Hän syytti ainakin osittain romanien tapaa asua teltoissa ja asuntovaunuissa. Tämä altisti erilaisille sairauksille ja niiden kroonistumiselle etenkin talvisin kylmän tullessa.¹³⁷

Huonoihin asumisoloihin kiinnitti huomiota myös edustaja Segerstedt Wiberg samoihin aikoihin Sjövallin puheenvuoron kanssa toukokuussa vuonna 1964. Hän yritti ymmärtää romanien kulttuuria heidän kansanlorujensa kautta, joista yhden hän esitteli osittain puheenvuorossaan. Loru antoi kiertävästä elämästä karun kuvan. Se ei ollut niin miellyttävää,

¹³² Svensson 1960, andra kammaren nr 10, 12.

¹³³ Möller 1964, första kammaren nr 25, 102.

¹³⁴ Pulma 2006, 136.

¹³⁵ Börjesson 1964, andra kammaren nr 25, 141.

¹³⁶ Sjövall 1964, andra kammaren nr 25, 138.

¹³⁷ Ohlsson Al Fakir 2013, 74.

kuin jotkut valtaväestöön kuuluvat olivat sitä romantisoineet. Segerstedt Wibergin mukaan asuminen teltoissa aiheutti romaneille erilaisia sairauksia.¹³⁸ Romanien fyysinen terveys oli tällaisen asumismuodon vuoksi vaakalaudalla. Etenkin pienten lasten talviasuminen teltoissa ja puutteellisissa asuntovaunuissa herätti huolta.¹³⁹ Talvisin asuminen ilman kunnollista lämmitystä johti helpommin elintason alenemiseen.

Romanien tilanteesta Ruotsin valtion alueella oli tehty useampi tutkimus 1950-luvulla. Tutkimukset antoivat kuvan siitä, millainen tilanne kulloinkin ihmisryhmän keskuudessa oli. Toukokuussa vuoden 1964 valtiopäivillä useampi edustaja toivoi uutta tutkimusta. Uuden tutkimuksen avulla voitaisiin tilannetta parantaa paremmista lähtökohdista. Ajankohtaisen tilanteen tunnistaminen hyödytti kaikkia osapuolia. Samalla uutta tutkimusta voitiin verrata vanhempiin tutkimuksiin ja sen avulla selvittää, mikä oli ja mikä ei ollut auttanut romanien aseman paranemiseen. Uuden tiedon valossa voitiin ymmärtää mahdollisuudet romanien työntekoon ja koulutukseen.¹⁴⁰

¹³⁸ Segerstedt Wiberg 1964, första kammaren nr 25, 100.

¹³⁹ Nilsson 1960, andra kammaren nr 10, 11.

¹⁴⁰ Eriksson 1964, andra kammaren nr 25, 142.

3 Humanitaarinen apu

Mitä pidemmälle 1960-lukua päästiin, sitä suurempaa osaa valtiopäivillä käydyistä keskusteluista sävytti halu auttaa inhimillisistä lähtökohdista. Yhä vähemmän käytettiin termiä ongelma, kun viitattiin romanien tilanteeseen. Avun tarjoaminen ei enää ollut yhtä motivoitunutta sen vuoksi, että yhteiskuntarauha säilyisi vaan huomiota alettiin kiinnittää romanien ongelmiin inhimillisestä näkökulmasta. Heitä haluttiin auttaa heidän oman hyvinvointinsa takia. Samalla ymmärrettiin tilanteen lähtökohdat. Romanit olivat olleet historian aikana vahvasti syrjitty ryhmä ja monet 1960-luvun ongelmat olivat lähtöisin tästä pitkäkestoisesta syrjinnästä. Ruotsin valtiopäivillä nousi vahvasti ajatus historiallisten vääryyksien takaisinmaksusta.

3.1 Katse kohti inhimillisyyttä

Romanien omaan näkemykseen alettiin kiinnittää enemmän huomiota 1960-luvun lopussa. Ruotsissa toteutettiin vuosina 1965–1969 romanien niin sanottu kuntoutusprojekti, jossa pyrittiin koulutuksen lisäämiseen ensin romanilasten ja myöhemmin myös aikuisten romanien keskuudessa. Projekti johti tilanteeseen, jossa täydellinen assimilaatio ymmärrettiin huonoksi lähtökohdaksi sopeuttamisessa. Romanien oma kulttuurinäkemys nähtiin tärkeäksi ottaa mukaan romaneista puhuttaessa.¹⁴¹ Sosialidemokraattien edustaja Möller oli jo toukokuussa vuonna 1964 ensimmäisessä kamarissa tuonut esille romanien oman näkemyksen tärkeyden heidän tilanteessaan. Möller oli sitä mieltä, että suurin osa romaneista oli jo sopeutunut hyvin ruotsalaiseen yhteiskuntaan ja loppujen sopeutumisen pitäisi tapahtua heidän omasta vapaasta tahdostaan.¹⁴² Tällainen suhtautuminen ei ollut vielä vuonna 1964 kovin suosittu, mutta sai parissa vuodessa useampia kannattajia.

Hieman samanlaisen kannan otti keskustapuolueen edustaja Börjesson samaan aikaan toisessa kamarissa. Hän ei ollut aktiivisesti kysymässä romanien omaa mielipidettä asiaan, mutta oli silti sitä mieltä, että heidän pitäisi pystyä sopeutumisprosessissa säilyttämään omaleimaisuutensa. Tärkeää oli sulattaa heidät osaksi yhteiskuntaa, mutta täydellinen assimilointi ei ollut tavoiteltavaa. Romaneille piti antaa mahdollisuus säilyttää omanlaisuutensa.¹⁴³ Börjesson antoi heille siis mahdollisuuden itse päättää, mitä he säilyttävät

¹⁴¹ Pulma 2006, 138–139.

¹⁴² Möller 1964, första kammaren nr 25, 102.

¹⁴³ Börjesson 1964, andra kammaren nr 25, 142.

ja mitä eivät. Hän ei pakottaisi romaneita luopumaan omista tavoistaan, mutta ei myöskään korostanut, että ne olisivat erityisen tärkeää säilyttää. Ei ole varmaa, mitä Börjesson tarkoitti omaleimaisuudella. Hän oli kuitenkin aikaisemmin puheenvuorossaan maininnut asuntokysymyksen olevan tärkeä asia ratkaista. Tällä hän tarkoitti sitä, että romaneille pitäisi tarjota pysyvä asutus. Monien romanien elämäntapaan kuului kierteleminen, joten ainakaan tätä omanlaista tapaa Börjesson ei halunnut säilyttää. Muutenkin lopullisena tavoitteena oli yhteiskuntaan sopeutuminen, joten voidaan pohtia, mitä kaikkia tapoja tähän kuului. Puheenvuorossaan Börjesson mainitsi, että tärkeintä olisi huolehtia lapsista.¹⁴⁴ Lapsista huolehtiminen nostettiin usein päätavoitteeksi puheenvuoroissa. Niissä painotettiin, että kaikkien auttaminen oli tärkeää, mutta erityisesti kuitenkin lasten. Lapsilla oli enemmän elinaikaa jäljellä ja he olivat useimmiten viattomia aikuisten tekemiin päätöksiin. Lasten auttamisen mainitseminen tärkeimpänä tavoitteena saattoi olla tarkoitus tuoda itselleen lisäpisteitä sympatiasta.

Myös kielenkäyttö asian suhteen muuttui vuosikymmenen loppua kohden.

Sosialidemokraattisen puolueen edustaja Svensson ei enää lokakuussa vuonna 1969 käyttänyt puheenvuorossaan ainoastaan termiä romaniongelma vaan hän puhui myös romanien ongelmasta (zigenarnas problem).¹⁴⁵ Näin ilmaistuna hän viestitti, ettei ongelmana olleet enää romanit. Ongelmana oli romanien yhteiskunnallisesti huono-osaisempi tilanne verrattuna valtaväestöön. Huomio siirtyi romanien kokemiin ongelmiin, ei romanien aiheuttamiin ongelmiin. Retorisesti, mutta myös muuten, on huomattava ero, puhutaanko romaniongelma vai romanien ongelmasta. Tämä kertoo uudenlaisesta lähestymistavasta asiaan.

Turhautuminen ongelman hitaaseen ratkaisemiseen näkyi edustajien puheenvuoroissa vielä 1960-luvun lopussa. Sosialidemokraatti Svensson oli vahvasti sitä mieltä, ettei Ruotsissa oltu tehty tarpeeksi vähemmistöongelman ratkaisemiseksi; pikemminkin aivan liian vähän.¹⁴⁶ Svensson nosti asian esille lokakuisessa vuoden 1969 keskustelussa, jossa puhuttiin romaneista. Hän siis puhui yleisesti vähemmistöongelmasta, mutta nosti esimerkiksi nimenomaan romanit. Itsekin sosialidemokraattina toiminut sisäministeri Eric Holmqvist oli samaa mieltä Svenssonin kanssa siitä, että Euroopassa asuvat romanit elivät suurimmaksi osaksi vaikeassa tilanteessa, mutta hänen mielestään ei ollut selvää, miksi romanit olivat tähän

¹⁴⁴ Börjesson 1964, andra kammaren nr 25, 142.

¹⁴⁵ Svensson 1969, andra kammaren nr 33, 10.

¹⁴⁶ Svensson 1969, andra kammaren nr 33, 10.

tilanteeseen ajautuneet.¹⁴⁷ Samassa puheenvuorossa hän sanoi, ettei voinut ottaa kantaa toisten valtioiden sisällä tapahtuvaan diskriminointiin ainakaan tässä ja nyt. Hänen mielestään romanien tilanne oli vaikea selittää yksiselitteisesti. Keskustelun aiheena oli Ranskasta saapunut romaniryhmä, jota osa edustajista haluisi käsitellä poliittisina pakolaisia, kun taas toisten mielestä ei missään nimessä voitu puhua poliittisista pakolaisista heidän kohdallaan.

Maahanmuuttajien ja siirtolaisten tilanteeseen kiinnitettiin yhä enemmän huomiota 1960-luvun lopussa, kun maahanmuutto Ruotsiin lisääntyi. Maahan perustettiin Siirtolaisvirasto (Invandrarverket) vuonna 1969.¹⁴⁸ Viraston tarkoituksena oli työskennellä integraatio- ja maahanmuuttokysymysten parissa.¹⁴⁹ Viraston perustaminen viittasi haluun keskittyä paremmin näihin kysymyksiin. Tästä lähin olisi selkeä instituutti, joka hoitaisi näitä asioita eivätkä asiat olisi enää levällään kaikkien hoidettavissa. Vuonna 1968 asetettiin tutkimusryhmä, jonka tarkoituksena oli selvittää maahanmuuttajien olosuhteita ja yhteiskunnallista asemaa Ruotsissa. Sen selonteko saatiin valmiiksi vuonna 1974. Tästä vuodesta alkoi Ruotsissa politiikka, jonka mukaan vähemmistöillä oli samat oikeudet kuin valtaväestöllä. Vähemmistöllä oli siis oikeus muun muassa omaan kieleen ja kulttuuriin.¹⁵⁰

Vasemmistopuolueen edustaja Carl-Henrik Hermansson oli lokakuussa vuonna 1969 huolissaan siitä, että kaikki edustajat eivät halunneet keskustella Ranskasta saapuneiden romanien tilanteesta valtiopäivillä vaan halusivat ulkoistaa kysymyksen Siirtolaisvirastolle. Siirtolaisvirasto toimi hänen mukaansa suljettujen ovien takana ja teki sen vuoksi mahdottomaksi keskustella tärkeästä asiasta yhteiskunnallisesti ja avoimesti. Keskustelun avoimuuden tärkeys ja sen käyminen valtiopäivillä oli Hermanssonin mukaan erittäin tärkeää siksi, että ruotsalaisista suurimman osan mukaan Ranskasta tulleiden romanien pitäisi saada jäädä Ruotsiin.¹⁵¹ Tämä on jonkun verran ristiriidassa sen kanssa, mitä McEachrane väittää artikkelissaan. Hän kirjoittaa, etteivät mahdolliset asuntojen omistajat halunneet vuokrallien romaneita, koska he uskoivat sen vähentävän asunnon arvoa.¹⁵² On tietenkin mahdollista, että tällaisten asunnon omistajien määrä oli suhteellisen pieni Ruotsissa. Toisaalta voi myös olla, että ihmiset kannattivat periaatteessa huonompiosaisten auttamista, kunhan eivät itse joutuneet tekemisiin heidän kanssaan. Samaa mieltä Hermanssonin kanssa oli kansanpuolueen

¹⁴⁷ Holmqvist 1969, andra kammaren nr 33, 11–12.

¹⁴⁸ Pulma 2006, 140.

¹⁴⁹ Migrationsverket.se, Migrationsverket. Verkkosivusto.

¹⁵⁰ Laukkanen & Östnäs 1986, 14.

¹⁵¹ Hermansson 1969, andra kammaren nr 33, 14.

¹⁵² McEachrane 2018, 482.

Per Ahlmark, joka halusi keskustelun käytävän valtiopäivillä. Hänen mielestään maahanmuuttokysymykset olivat tärkeitä poliittisia, moraalisia ja ideologisia näkemyksiä.¹⁵³ Tällaiset kysymykset tuli käsitellä valtiopäivillä.

Monet romanit kuuluivat taloudellisesti yhteiskunnan huono-osaisiin. Heidän tulonsa olivat merkittävästi pienemmät kuin yleisesti valtaväestöllä. Tämän vuoksi osa valtiopäiväedustajista kannatti rahallisen tuen suuntaamista romaneille. Valtiopäivillä keskusteltiin maaliskuussa vuonna 1966 asunnonparannuslainan myöntämisestä yhteiskunnan heikko-osaisille. Valmistelussa oli laki, joka olisi myöntänyt lainan eläkeläisille, saamelaisille sekä romaneille. Nils-Eric Gustafsson keskustapuolueesta nosti esille, etteivät näihin ihmisryhmiin kuuluneet olleet ainoita, jotka kuuluivat yhteiskunnan heikompiosaisiin. Lainan myöntäminen kaikille köyhille oli solidaarisuuskysymys.¹⁵⁴ Laina lopulta päätettiin antaa tietyille yhteiskunnan heikko-osaisille. Tämän ajateltiin luovan taloudellinen kannustin romaneille muuttaa pysyviin asuntoihin.¹⁵⁵

Romanien sopeutuminen yhteiskuntaan ei ollut kiinni ainoastaan taloudellisesta tuesta tai heidän omasta tahdostaan, vaan myös muilla Ruotsin kansalaisilla oli oma roolinsa tilanteen paranemisessa. Börjesson keskustapuolueesta nosti tämän asian esille toukokuussa vuonna 1964. Hänen mielestään täydelliseen sopeutumiseen ja tasa-arvoiseen tilanteeseen vaadittiin muilta ruotsalaisilta hyvää tahtoa sekä suvaitsevaisuutta. Hän näki nämä mahdollisina ja suhtautui positiivisesti tulevaisuuteen.¹⁵⁶ Börjessonin puheenvuoro muistuttaa yhteiskunnan ilmapiirin vaikutuksesta. Mikäli yhteiskunnassa suurin osa suhtautui negatiivisesti vähemmistöön, ei tilanne voinut koskaan ratketa kokonaan. Positiivisella suhtautumisella voitiin taas saada aikaan tasa-arvoinen yhteiskunta. Börjesson suhtautui muutenkin puheenvuoronsa perusteella positiivisesti romaniväestöön ja toivoi heidän saavuttavan mahdollisimman nopeasti tasa-arvoisen aseman yhteiskunnassa.

Muutkin asiaa tarkastelleet edustajat olivat sitä mieltä, että tulevaisuus voi näyttää positiiviselta. Sosialidemokraattien Eriksson nosti samassa istunnossa toukokuussa vuonna 1964 esille nykyisen nuorison ja heidän vaikutuksensa tilanteeseen. Hänen mukaansa nykynuoret olivat huomattavasti vanhempiaan tottuneempia eritaustaisiin henkilöihin ja siten tulivat heidän kanssaan helpommin toimeen. Nuoret pitivät niin sanottuun rotuun perustuvaa

¹⁵³ Ahlmark 1969, andra kammaren nr 33, 17.

¹⁵⁴ Gustafsson 1966, första kammaren nr 14, 127.

¹⁵⁵ Montesino & Ohlsson Al Fakir 2015, 132.

¹⁵⁶ Börjesson 1964, andra kammaren nr 25, 141.

syrtintää (rasdiskriminering) outona asiana, jota he eivät hyväksyneet.¹⁵⁷ Erikssonin puheesta huokui usko nuoriin ja siihen, että heidän suhtautumisensa muuttuisi ajan mukana. Heille oli tavallisempaa elää yhä monikulttuurisemmassa maailmassa kuin vanhemmille sukupolville. Vaikka suhtautuminen romaneihin ei yhteiskunnassa heti muuttuisi, on sen muuttumiselle mahdollisuus nuorten ajatusmaailman ja asenteiden muuttuessa.

Ruotsalaisen valtaväestön ennakkoluulot puhuttivat suhteessa tilanteeseen ja sen ratkaisemiseen. Ennakkoluuloja pitäisi pystyä muuttamaan, jos asia haluttiin saada ratkaistuksi. Sosialidemokraattien edustaja Svensson näki vuoden 1969 lokakuun keskustelussa ennakkoluulojen olevan yksi avaintekijä siinä, ettei Ruotsissa oltu tehty enempää romanien tilanteen parantamiseksi. Asia oli ratkaistavissa, jos ennakkoluuloihin puututtiin.¹⁵⁸ Svensson sysäsi vastuuta ruotsalaisille ja oli sitä mieltä, ettei asiaa oltu saatu ratkaistuksi valtaväestön asenteiden vuoksi. Tilanteelle olisi voitu jo tehdä jotain, mutta ruotsalaisten mahdottomuus tarkastella sitä ennakkoluulottomasti oli hidastanut tätä prosessia.

Kansanpuolueen edustaja Daniel Wiklundin mukaan, erään raportin tarkoituksena oli katkaista romanien kokema diskriminointi lainsäädännön, valtiollisen ja kunnallisen hallinnon sekä pitkäkestoisten julkisten toimien avulla. Hänen mielestään romaneille piti maksaa takaisin sitä vääryyttä, mitä he olivat kokeneet satojen vuosien ajan. Romanit olivat kärsineet pitkään erilaisista vääryyksistä historian aikana, mutta suurimmat ja näkyvimvät vääryydet romaneita kohtaan tapahtuivat natsi-Saksassa.¹⁵⁹ Näitä vääryyksiä voitiin maksaa takaisin antamalla enemmän tukea asuntojen, koulutuksen ja työpaikan hankinnassa valtion tukemana.

Romanien ongelmien syy herätti keskustelua valtiopäiväedustajien keskuudessa.

Kansanpuolueen Ahlmark väitti sisäministerin olevan sitä mieltä, etteivät romanien ongelmat johtuneet siitä, että he olivat romaneita vaan siitä, että he olivat muun muassa köyhempiä ja heillä oli huonompi koulutus kuin valtaväestöön kuuluvilla henkilöillä. Ahlmark itse ei ollut täysin samaa mieltä sisäministerin kanssa näistä asioista. Hänen mukaansa voitiin keskustella siitä, johtuivatko ongelmat siitä, että he olivat romaneita vai siitä, että heidän elämäntapansa oli liikkuva. Riippumatta siitä, kumpi asia oli kyseessä, kokivat romanit diskriminointia. Käsitykset romanien kiertelestä olivat yleensä syynä ennakkoluuloille ja niiden pohjalta tapahtuneelle diskriminaatiolle. Jopa monilla korkeilla virkamiehillä oli ennakkoluuloja

¹⁵⁷ Eriksson 1964, andra kammaren nr 25, 144.

¹⁵⁸ Svensson 1969, andra kammaren nr 33, 10.

¹⁵⁹ Wiklund 1969, andra kammaren nr 33, 15.

romanien elämäntapoja kohtaan. Näiden ennakkoluulojen perusteella romanit voitiin erottaa muusta väestöstä.¹⁶⁰ Ahlmarkin mukaan oli siis jopa typerää ajatella, etteivät romanit kohtaisi diskriminointia taustansa takia. Diskriminoinnin alkusyy voi olla vaikea jäljittää, mutta ei voitu kiistää, etteivät romanit sitä kokeneet.

Sosialidemokraattisen puolueen edustaja Astrid Bergegren vastasi Ahlmarkin mietintään samassa istunnossa lokakuussa vuonna 1969 siitä, johtuuko diskriminointi romanien alkuperästä vai heidän liikkuvasta elämäntavastaan. Hänen mielestään oli selvää, että diskriminoinnin syynä oli kiertelevä elämäntapa; ei suinkaan se, että he olivat romaneita. Tämän hän selittää sillä, että muualla Euroopassa puhuttiin ”romaneista ja muista kiertävistä” eikä vain romaneista. Bergegrenin mukaan kaikki tähän ryhmään kuuluvat kokivat samanlaista diskriminointia eivätkä romanit olleet tässä ryhmässä poikkeus. Hän myös väitti, etteivät pysyviin asuntoihin muuttaneiden romanien kohdalla muut kiinnittäneet huomiota heidän alkuperäänsä.¹⁶¹ Bergegrenin argumentissa esiintyy väite siitä, että pysyvissä asumuksissa asuvat romanit eivät kohtaisi diskriminointia. Bergegrenin ja Ahlmarkin näkemykset ovat keskenään asiasta ristiriidassa. Ahlmark oli sitä mieltä, että pelkät ennakkoluulot aiheuttavat diskriminaatiota romanien elämässä riippumatta siitä, miten he elävät. Toisaalta, jos Bergegren oli oikeassa eikä pysyvissä asunnoissa asuvien romanien alkuperään kiinnitetty huomiota, on vaikea tietää, kokivatko he diskriminointia, mikäli asiaa ei heiltä suoraan kysytty.

Romanien tilannetta oli käsitelty inhimillisestä näkökulmasta toki jo 1960-luvun alussa. Asiasta keskusteltiin valtiopäivillä maaliskuussa vuonna 1960 vertaamalla sitä mustien tilanteeseen Etelä-Afrikassa. Etelä-Afrikassa harjoitettiin vakavaa rotusyrjintää vuodesta 1948 eteenpäin. Tämä asetti mustat eriarvoiseen asemaan valkoisten kanssa. Ajanjaksoa pidetään julmana ja romanien tilanteen vertaaminen siihen kertoo asian vakavuudesta Ruotsissa. On toki epäselvää, näkivätkö aikalaiset Etelä-Afrikassa tapahtuneen rotupolitiikan yhtä pahana kuin millaiseksi se nykyään määritellään. Asian otti esille muun muassa sosialidemokraatti Sjövall. Vaikka Sjövall viittasikin romanien tilanteeseen Ruotsissa samanlaisena kuin mustilla oli Etelä-Afrikassa, mainitsi hän sen olevan sentään edes hieman miedompi Ruotsissa.¹⁶² Se oli siis hänen mielestään samankaltainen, mutta ei voimakkuudeltaan täysin verrattavissa. Sjövallin mukaan romaneilla oli Ruotsissa erittäin huonot oltavat ja huono tilanne yhdessä

¹⁶⁰ Ahlmark 1969, andra kammaren nr 33, 16.

¹⁶¹ Bergegren 1969, andra kammaren nr 33, 21–22.

¹⁶² Sjövall 1960, andra kammaren nr 10, 13.

asiassa johti huonoon asiaan toisessa. Hän nosti erityisesti esille sen, että vain harva romani saavutti neljänkymmenen vuoden iän. Tämän hän väitti johtuvan diskriminoinnista, jota romanit olivat saaneet kokea. Samalla Sjövall moitti ruotsalaisia päättäjiä pelosta tehdä asialle jotain, koska romanit oli nähty jotenkin eksoottisina ja vieraina.¹⁶³ Yleinen eliniänodote Ruotsissa 1960-luvulla oli hieman yli 70 vuotta.¹⁶⁴ Eroa oli siis lähes 30 vuotta.

Sjövall piti Ruotsin romanitilannetta skandaalina. Hänen mielestään oli järkyttävää, ettei yksi maailman rikkaimmista ja demokraattisimmista valtioista ollut pystynyt ratkaisemaan vähemmistön ongelmaa, vaikka vähemmistöön kuuluvia henkilöitä oli Ruotsissa noin 700–800 ja heitä oli ollut Ruotsissa satojen vuosien ajan. Tässä yhteydessä hän vertasi jälleen romanien kokemaa diskriminointia Etelä-Afrikassa tapahtuneeseen mustien syrjintään ja piti syrjintää jopa antisemitismiin verrattavana.¹⁶⁵ Verratessaan romanien tilannetta tähän yleisesti tunnettuun vakavaan rasistiseen syrjintään, Sjövall antoi ymmärtää, että romanien tilanne Ruotsissa oli vakava. Asialle olisi siis pikimmiten tehtävä jotain, jos Ruotsi haluaisi säilyttää kasvonsa myös kansainvälisissä piireissä. Tällainen toiminta valtion omaa vähemmistöä kohtaan ei näyttäytynyt todennäköisesti hyvänä muiden valtioiden näkökulmasta. Se ei luonut kuvaa demokraattisesta ja tasa-arvoisesta yhteiskunnasta. Ruotsin olisi aika näyttää olevansa todella sellainen kuin se oli antanut ymmärtää. Sjövall ei ollut ainoa, joka vuoden 1960 maaliskuun istunnossa kiinnitti huomiota inhimilliseen tarpeeseen auttaa valtion romaniväestöä. Oikeistopuolueen edustaja Jean Braconier huomautti, että tilanne näytti ruotsalaisten kyvyn humanitaariseen ja demokraattiseen ajatteluun. Hän henkilökohtaisesti piti sen ratkaisemista tärkeänä.¹⁶⁶ Ruotsalaisilla oli nyt mahdollisuus näyttää, halusivatko he ratkaista asian. Sen ratkaiseminen antaisi signaalin demokraattisesta ja humanitaarisesta ajattelusta.

Kansanpuolueen edustaja Ahlmark kiinnitti huomiota diskriminoinnin kehään vuoden 1969 lokakuun istunnossa. Ennakkoluulot synnyttävät kieltoja, kiellot synnyttävät kurjuutta ja köyhyyttä ja kurjuus ja köyhyys vahvistavat ennakkoluuloja.¹⁶⁷ Kehästä edes yksi osa vaatisi muutosta, jotta pysyvä muutos saataisiin aikaan. Ahlmark viittasi tällä siihen, miten demokratioissa diskriminointi toimii romanien kohdalla. Ahlmarkin mukaan viranomaiset

¹⁶³ Sjövall 1960, andra kammaren nr 10, 13.

¹⁶⁴ 1950-luvulla naisten eliniänodote Ruotsissa oli noin 74 vuotta, kun taas miesten oli noin 71 vuotta. Vuoteen 1970 tultaessa naisten eliniänodote oli noussut hieman yli 77 vuotta ja miehillä hieman yli 72. Eliniänodotteen voidaan olettaa kasvaneen näiden välisenä vuosikymmenenä. Scb.se, Statistikmyndigheten. Verkkosivusto.

¹⁶⁵ Sjövall 1960, andra kammaren nr 10, 14.

¹⁶⁶ Braconier 1960, andra kammaren nr 10, 15.

¹⁶⁷ Ahlmark 1969, andra kammaren nr 33, 4.

pakottivat romanit vaihtamaan usein oleskelupaikkaansa, mikä teki koulunkäynnin lähes mahdottomaksi. Koulutuksen puute aiheutti puolestaan työnsaamisen ja siten tulojen saamisen vaikeutta. Työttömyys johti köyhyyteen ja köyhyys riippuvuuteen sosiaaliviranomaisista. Romanien luku- ja kirjoitustaidottomuus, köyhyys sekä liikkuva elämäntapa ruokkivat muiden henkilöiden ennakkoluuloja heitä kohtaan.¹⁶⁸

Muutammat edustajat nostivat esille yksittäistapauksia, jotka kertoivat romanien kohtaamasta diskriminoinnista. Segerstedt Wiberg kertoi puheenvuorossaan ensimmäisessä kamarissa toukokuussa vuonna 1964 parista yksittäistapauksesta, joista toinen kertoi työstä, joka kuului kiertävään kansaan. Tapauksessa voi huomata rasismia, jota tähän kansaan kuuluvat joutuivat Ruotsissa kokemaan. Tyttö ei saanut koulutusta oman taustansa vuoksi.¹⁶⁹ Myös kansanpuolueen edustaja Henning Carlsson kertoi samaan aikaan toisen kamarin istunnossa työstä, jolla oli ollut vaikeuksia koulunkäynnissä vain sen takia, että hän kuului romaneihin. Tytön luokkatoverit kommentoivat tytön ulkonäköä niin paljon, että tytön oli lähdettävä kotiin. Lopulta tyttö pystyi jatkamaan koulunkäyntiään, mutta hintana oli hiusten värjäminen, jotta tummat hiukset eivät herättäisi enää ikätoverien huomiota.¹⁷⁰ Rasismiin perustuva diskriminointi ei ollut hävinnyt Ruotsista, vaikka osa edustajista ei pitänyt asiaa enää kovinkaan suurena ongelmana. Kertomus hiuksensa värjänneestä työstä kertoo erilaisuuden hyväksymättömyydestä. Koulussa käyminen oli mahdotonta, jos ei sopeutunut ulkonäöllisesti muiden joukkoon. Tarina ei ainakaan kerro, että tyttö olisi eronnut muista ikätöveistään millään muulla tavalla. Rasismia esiintyi siis myös lasten keskuudessa, jotka eivät osanneet hyväksyä erilaisuutta. Lopulta tyttö joutui muuttamaan osaa itsestään, jotta yhteiskunta pystyi hyväksymään hänet. Yksittäistapauksista puhuminen tuo vähemmistöön kuuluvia henkilöitä lähemmäs muita. Se antaa kasvot näille henkilöille. Ihmisryhmää ei käsitellä enää vain yhtenä kasvottomana massana vaan heidät inhimillistetään yhden tai muutaman ihmisen kautta. Tämän vuoksi tällaisen yksittäistapauksen nostaminen puheenaikheeksi on hyvä retorinen keino, minkä avulla voidaan vaikuttaa kuulijan tunteisiin.

Vuonna 1964 sattui syrjintätapaus, joka pääsi sanomalehtiin ja sitä kautta yleiseen tietoisuuteen. Eräs ravintolanomistaja ei päästänyt romanipariskuntaa vierailemaan ravintolaan sen vuoksi, että he olivat romaneita. Tapaus tuotiin valtion oikeusasiamiehelle, mutta ongelmaksi nousi lainsäädäntö. Ajankohtaisen lainsäädännön mukaan kyseisestä

¹⁶⁸ Ahlmark 1969, andra kammaren nr 33, 4.

¹⁶⁹ Segerstedt Wiberg 1964, första kammaren nr 25, 102.

¹⁷⁰ Carlsson 1964, andra kammaren nr 25, 146.

syrjinnästä ei voitu asettaa syytteitä. Ravintoloiden omistajilla oli oikeus valita asiakkaansa ja siten kieltää haluamiaan asiakkaita asioimasta yrityksessään. Kommunistipuolueen Hilding Hagberg pelkäsi lokakuussa vuonna 1964 oikeusasiamiehen ratkaisun levittävän rasistista suhtautumista asiakkaitaan kohtaan ravintoloitsijoissa.¹⁷¹ Ennakkotapaus oikeutti muitakin ravintolayrittäjiä toimimaan samalla tavalla. Kyse oli vain yhdestä tapauksesta, mutta Hagbergin mukaan samanlaisista tarinoista sai lukea liian usein sanomalehdistä.¹⁷² Kaikki tapaukset tuskin myöskään tulivat esille. Tämä kertoo ainakin joidenkin ruotsalaisten rasistisesta suhtautumisesta valtion romanivähemmistöön. Samalla se kertoo yhteiskunnassa vallitsevasta syrjimisestä hyväksynnästä, kun laki ei pystynyt tuomaan vähemmistöille oikeutta.

Ruotsi hyväksyttiin Yhdistyneiden kansakuntien jäseneksi vuonna 1946.¹⁷³ Se hyväksyi vuonna 1948 lähes kaikkien muiden jäsenvaltioiden kanssa järjestön kokoaman ihmisoikeuksien yleismaailmallisen julistuksen.¹⁷⁴ YK:n ihmisoikeusjulistuksessa on artikla 13., jonka mukaan kaikilla on oikeus palata omaan maahansa.¹⁷⁵ Ruotsi oli antanut valtion alueella oleskeleville romaneille kansalaisuuden vuonna 1952. Se ei silti sallinut lähtijöiden paluuta omaan kotimaahansa ennen vuotta 1954. Ruotsi toimi siis täysin julistuksen vastaisesti kaksi vuotta. YK:n ihmisoikeusjulistus ei ollut ainoa ihmisoikeuksia koskeva sopimus, jonka Ruotsi allekirjoitti. Ruotsi ratifioi vuonna 1952 Euroopan ihmisoikeussopimuksen, joka oli Euroopan neuvoston kokoama ihmisoikeussopimus.¹⁷⁶ Ruotsi oli siis mukana kansainvälisissä sopimuksissa toisen maailmansodan jälkeen, joihin oli kirjattuna kaikkien ihmisten tasavertaisuus. Sopimusten noudattamatta jättäminen olisi ollut todennäköisesti häpeällistä valtiolle, joka esittäytyi eräänlaisena lintukotona. On mahdotonta sanoa, kuinka paljon kansainväliset sopimukset ovat ohjanneet Ruotsin valtion ja ruotsalaisten toimintaa, mutta niillä voidaan olettaa olleen osansa kehityksessä.

Kansapuolueen edustaja Hamrin nosti puheenvuorossaan toukokuussa vuonna 1964 esille YK:n ihmisoikeussopimuksen puhuttaessa valtion romanivähemmistöstä. Hän halusi, että YK:n hyväksymät ihmisoikeudet tulisivat paremmin kaikkien, etenkin nuorten tietoon.¹⁷⁷ Romanian tilanteen parantamisessa viitattiin siis myös kansainvälisiin sopimuksiin ja niiden tärkeyteen. Hamrin olisi voinut puhua vain ihmisoikeuksista, mutta hän liitti niihin valtioiden

¹⁷¹ Hagberg 1964, andra kammaren nr 31, 12.

¹⁷² Hagberg 1964, andra kammaren nr 31, 12.

¹⁷³ Götz 2016, 92–93.

¹⁷⁴ Yearbook of the United Nations 1948–1949, 535.

¹⁷⁵ Ihmisoikeusliitto.fi, Ihmisoikeusliitto. Verkkosivusto.

¹⁷⁶ Karlsson Schaffer 2020, 48.

¹⁷⁷ Hamrin 1964, andra kammaren nr 25, 139.

välisen yhteistyöjärjestön. Tällä hän halusi todennäköisesti saada uskottavuutta kantaansa. Nostamalla YK:n puheeksi, Hamrin esitti näkemyksen olevan yleisesti hyväksytty kansainvälisissä piireissä. Hänellä oli siis niin sanotusti tukijoukkoja näkemyksensä takana. Hamrin ei ollut ainoa, joka puhui valtiopäivillä YK:n ihmisoikeussopimuksista. Vasemmistopuolueen Hermansson oli lokakuussa vuonna 1969 sitä mieltä, että puhuttaessa romanien liikkuvuudesta ja mahdollisuudesta saada turvapaikka Ruotsissa puhuttiin samalla heidän ihmisoikeuksistaan. Ihmisoikeuksista puhuttaessa oli taas nostettava esille Ruotsin paikka YK:ssa. Hermanssonin mielestä hallituksen olisi otettava tämä asia huomioon asiasta keskusteltaessa.¹⁷⁸ Hermansson ei halunnut unohtaa, eikä halunnut hallituksen unohtavan, kansainvälisiä sopimuksia. Niiden noudattaminen piti ottaa huomioon tehtäessä päätöksiä. Olisi ristiriitaista kuulua järjestöön ja samalla toimia sen sopimuksia vastaan.

Näihin kansainvälisiin sopimuksiin ja niiden noudattamatta jättämiseen otti kantaa oikeistopuolueen edustaja Braconier puheenvuorossaan loppuvuodesta 1963. Hänen mielestään Ruotsia syyllistettiin liikaa siitä, ettei se ollut tehnyt tarpeeksi romaniongelmalleen. Braconier oli sitä mieltä, että ulkomaisen median kirjoittelu Ruotsin romanitilanteesta oli yliliiioiteltua. Ruotsi oli kuitenkin erittäin kehittynyt demokratiassa sekä vapaudessa verrattuna muihin maailman valtioihin.¹⁷⁹ Braconier ei täsmentänyt, miksi ulkomaalaisessa mediassa liioitellaan Ruotsin romanien tilannetta. Voi olla, että tämä johtui hänen mielestään esimerkiksi valtion mustamaalaamisesta. Muut valtiot pystyivät helpottaa sillä omaa oloaan miettiessään omaa suhtautumistaan vähemmistöihin. Näkökulma on siitä mielenkiintoinen, että se tuntuu oikeuttavan vähemmistön sortamisen Ruotsissa. Ajatuksena oli, ettei Ruotsin valtion toimintaa vähemmistöjä kohtaan voi moittia, koska muualla maailmassa asian eteen tehtiin vielä vähemmän.

Ruotsissa puhutti romanien tilanne Euroopassa yleisesti oman valtion romanikansalaisten tilanteen lisäksi. Vasemmistopuolueen edustaja Hermanssonin näkökulma maaliskuussa vuonna 1968 romanien kohtalosta maailmalla oli se, että heitä ajettiin brutaalisti valtiosta toiseen. Heillä ei myöskään Hermanssonin mukaan usein ollut passia, mikä vaikeutti asiaa monella tavalla. Passin omistamisen Hermansson näki etenkin identiteettikysymyksenä. Sen avulla oli helpompi saada hyväksyntä muilta ihmisiltä; etenkin valtion virkamiehiltä.¹⁸⁰ Passi auttoi liikkumaan paikasta toiseen ja todentamaan henkilöllisyyden. Edustajat Wiklund ja

¹⁷⁸ Hermansson 1969, andra kammaren nr 33, 15.

¹⁷⁹ Braconier 1963, andra kammaren nr 35, 165.

¹⁸⁰ Hermansson 1968, andra kammaren nr 15, 5.

Bergegren halusivat selvityksen romanien tilanteesta Euroopassa vuonna 1967. Oletuksena oli, että romaneilla oli Euroopassa huonot oltavat. Selvityksen taustalla oli kysymys siitä, pitäisikö Ruotsin vastaanottaa muualta tulevia romaneita. Ajatuksena oli, että Ruotsi voisi tulevaisuudessa ottaa kontrolloidusti vastaan rajoitetun määrän romaneita.¹⁸¹ Kontrolloidun määrän avulla Ruotsi pitäisi huolen, että sen resurssit riittäisivät huolehtimaan tulijoista.

Kansanpuolueen Ola Ullsten nosti huhtikuussa vuonna 1968 esille Euroopan maiden välisen yhteistyön mantereen romanien auttamisessa. Hän oli kuitenkin vahvasti sitä mieltä, että Ruotsin tuli auttaa romaneita, vaikka muut valtiot eivät sitä olisi tehnytkään. Hän puhui yhdestä romaniryhmästä, joka oli hakenut monesta eri valtiosta turvapaikkaa, mutta yksikään valtio ei ollut suostunut ottamaan heitä vastaan. Hänen mukaansa tätä joukkoa ei pitänyt pitää enää epätietoisuudesta tulevaisuuttaan kohtaan vaan Ruotsin piti ottaa heidät vastaan.¹⁸²

Ullsten näki siis kansainväliset sopimukset ja yhteistyön tärkeänä tilanteen ratkaisemisessa, mutta ei pitänyt järkevänä ajatusta, että Ruotsi osallistuisi auttamiseen vain, jos muutkin valtiot näin tekisivät. Apua pitäisi antaa muista ja muiden teoista riippumatta. Ullstenilla oli todennäköisesti näkemystensä takana ajatus inhimillisen avun antamisesta, sillä hän ei halunnut romanijoukon elävän epätietoisuudessa. Epätietoisuus ei ole tavoiteltava olotila, joten olisi inhimillistä auttaa heidät pois siitä. Ullsten ei ole yksin ajatustensa kanssa vaan myös vasemmistopuolueen edustaja Hermansson nosti omassa puheenvuorossaan lokakuussa vuonna 1969 esille eurooppalaisen yhteistyön tärkeyden tilanteen ratkaisemisessa.¹⁸³

Kansallisena pidetty ongelma muuttui 1960-luvun loppupuolella yhä vahvemmin kansainväliseksi edustajien silmissä. Enää ei haluttu hoitaa asiaa vain oman valtion tasolla vaan eurooppalainen yhteistyö nostettiin tärkeäksi elementiksi puheenvuoroissa. Ajatuksena oli yhteisen ongelman yhteinen vastuu.

Romanien tilannetta käsiteltiin hyvin samankaltaisesti monissa maissa 1960-luvulla. Keskustelut olivat hyvin samantyyllisiä kansainvälisesti kuin Ruotsin valtiopäivillä. Keskusteluissa puheenaiheiksi nostettiin diskriminaatio sekä apartheid, joita peilattiin myös romanien tilanteeseen. Samaan aikaan romanit perustivat omia organisaatioitaan, joiden kautta he saivat omaa ääntään kuuluviin.¹⁸⁴ Ruotsin linja noudatteli hyvin vahvasti kansainvälistä linjaa. Keskustelut perustuivat samoihin ajatuksiin kuin muualla. Myös

¹⁸¹ Arnstberg 1997, 197.

¹⁸² Ullsten 1968, andra kammaren nr 20, 12–13.

¹⁸³ Hermansson 1969, andra kammaren nr 33, 15.

¹⁸⁴ Häkkinen & Tervonen 2005, 18.

Zigenarsamfundet perustettiin samoihin aikoihin kansainvälisten vastineidensa kanssa. Kansainvälinen tilanne osoittaa, ettei Ruotsi ole toiminut tyhjiössä vaan myös muiden valtioiden toiminta vaikutti sen toimintaan.

Se, miten edustajat toivat asiansa esille valtiopäivillä, johtui heidän omista henkilökohtaisista näkemyksistään asian suhteen. Tämän lisäksi siihen kuitenkin vaikutti myös se, miten he kuvittelivat yleisönsä ottavan diskurssit vastaan.¹⁸⁵ Diskursseilla on aina vastaanottaja ja sillä on puhujalle merkitystä, miten tämä vastaanottaa ja tulkitsee tuotetut diskurssit.

Puheenvuoron pitäjän kannattaa huomioida yleisönsä ja tuoda asiansa esille mahdollisimman kuulijaystävällisesti. Näin hän saa parhaiten kuulijan omalle puolelleen. Diskurssit siis muokkautuvat sen perusteella, kenelle ne esitetään. Valtiopäiväedustajilla oli istunnoissa oma agendansa, joten he olivat lähes varmasti perillä asiasta ja ottivat sen huomioon.

3.2 Historiallinen velka

Valtiopäivillä käytiin keskusteluja romanien kokemuksista toisessa maailmansodassa. Euroopassa oli 1960-luvun lopussa yleisesti tunnustettu fakta, että romanit olivat joutuneet kärsimään natsien keskitysleireillä. He olivat natsien toteuttamien väkivaltaisuuksien uhreja. Ruotsissa osa poliitikoista näki Ruotsin valtion olevan velkaa romaneille näistä väkivaltaisuuksista. Ruotsi ei sallinut romanien pääsyä valtioon toisen maailmansodan aikana, joten apua ei tarjottu silloin kuin sitä olisi eniten tarvittu. Nyt olisi ollut monen valtiopäiväedustajan mukaan oikea hetki maksaa tätä velkaa takaisin antamalla romaneille oikeuden asettua Ruotsin valtion alueelle.

Keskitysleirit olivat suhteessa ryhmien kokoon lähes yhtä tappava romaneille kuin juutalaisille.¹⁸⁶ Asiaa ei kuitenkaan päästy käsittelemään yhtä laajasti kuin juutalaisiin kohdistunutta kansanmurhaa, koska säilyneitä lähteitä romanien tuhosta ei ollut yhtä paljon juutalaisten murhiin verrattuna. Romaneilla ei ollut myöskään samanlaisia mahdollisuuksia tuoda ryhmänä esille kokemiaan vääryyksiä. Tutkimuksissa romanien tilanne keskitysleireillä toisen maailmansodan aikana on nostettu kunnolla esille vasta 1980-luvulta alkaen.¹⁸⁷

Segerstedt Wiberg nosti romanien kuolemat toisen maailmansodan aikana esille jo toukokuussa vuonna 1964. Hänen mukaansa oli yleisesti hyväksyttyä, että juutalaiset ja

¹⁸⁵ Suoninen 2002, 31.

¹⁸⁶ Milton 1991, 377.

¹⁸⁷ Milton 1991, 377–378.

tummaihoiset joutuivat kärsimään tuona aikana, mutta harvempi tuli ajatelleeksi, että myös romaneita tapettiin sodan aikana muun muassa keskitysleireillä.¹⁸⁸ Keskitysleirit ja Hitlerin aika olivat vilkkaan keskustelun aihe 1960-luvun lopussa. Ahlmark nosti lokakuussa vuonna 1969 esille, että lähes kaikki toisen maailmansodan aikana Keski-Euroopassa asuneet romanit kuolivat joko leireillä tai sodan aikaisissa pommituksissa. Hänen mukaansa romanien tilanne ei ollut parantunut tarpeeksi sodan ajalta, vaan he kokivat yhä vahvaa diskriminointia. Kukaan ei halunnut heitä asumaan mailleen ja he joutuivat tämän vuoksi vaihtamaan asuinpaikkaansa paikasta toiseen. Ranskassa vuokranantajat eivät suostuneet vuokrata asuntojaan romaneille. Romanit pakenivat sodan aiheuttamia kauheuksia, mutta he eivät olleet tervetulleita mihinkään.¹⁸⁹ Ahlmark pyrki vetoamaan puheellaan kuulijoidensa tunteisiin. Vetoaminen siihen, etteivät sodan uhrit saa olla rauhassa missään, herättää tunteita heidän heikosta kohtelustaan.

Ruotsiin saapui 47 romania pakolaisina vuonna 1969. Heidän kohtalostaan valtion alueella keskusteltiin laajasti mediassa.¹⁹⁰ Valtiopäivillä asia piti ottaa esille julkisuuden seurauksena. Kansanpuolueen edustaja Ahlmark otti lokakuuisessa puheenvuorossaan esille romanien historian natsien keskitysleireillä.¹⁹¹ Hänen mukaansa suurimmalla osalla Ruotsiin tulleesta romaniryhmästä oli sukulaisia, joiden tiedettiin kuolleen keskitysleireillä. Tämä asia piti ottaa huomioon, kun keskusteltiin ryhmän kohtelusta. Nämä romanit olivat tulleet aloittamaan elämänsä puhtaalta pöydältä Ruotsissa ja heille piti suoda se mahdollisuus. Ahlmarkin sanoin: ”Men de är medmänniskor ibland oss”.¹⁹² Ahlmark pyrki vetoamaan kuulijoidensa inhimillisyyteen puhumalla romaneista lähimmäisinä. Ruotsalaisten tulisi nähdä romanit ihmisinä, joita autetaan mielellään aivan kuten muitakin läheisiä. Romanit eivät olleet valtaväestölle uhka tai vihollisia. Romanien inhimillistäminen valtaväestön silmissä sai heidät näyttäytymään positiivisessa valossa ryhmänä, jota haluttiin auttaa. Lars-Erik Hansen kuvaa sosialidemokraattien ja kommunistien ideologiseksi ohjenuoraksi vedota lähimmäisyyteen maahanmuuttajakysymyksissä.¹⁹³ Ahlmark ei kuitenkaan kuulunut kumpaankaan näistä puolueista, mutta oli ainoa, joka käytti keskusteluiden aikana tätä termiä.

¹⁸⁸ Segerstedt Wiberg 1964, första kammaren nr 25, 99.

¹⁸⁹ Ahlmark 1969, andra kammaren nr 33, 7.

¹⁹⁰ Johansson 2008, 212.

¹⁹¹ Ahlmark 1969, andra kammaren nr 33, 4.

¹⁹² Ahlmark 1969, andra kammaren nr 33, 6.

¹⁹³ Hansen 2001, 48.

Sosialidemokraattisen puolueen edustaja John Lundberg halusi lokakuussa vuonna 1969 antaa ulkomaisen romanijoukon jäädä Ruotsiin.¹⁹⁴ Lundbergin mielestä romanit tarvitsivat taukoa vaeltamisesta ja niin sanotun pienen lepotaun. Ruotsalaisten pitäisi se heille sallia. Romanien vaellusvietistä keskusteltiin ahkerasti valtiopäivillä. Romanien veren katsottiin vetävän vaeltamiseen ja liikkuvaan elämäntapaan. Tähän verrattuna Lundbergin näkemys siitä, että romanit etsivät taukoa vaeltamisesta, oli erilainen kuin monella muulla edustajalla.

Romaneita ei nähty ainoastaan keskitysleirien uhreina. He olivat puheenvuoroissa myös historian aikana tapahtuneen yleisen diskriminoinnin uhreja. Joidenkin valtiopäiväedustajien mukaan tätä tuli kompensoida. Yhdeksi kompensoimisen muodoksi kommunistisen puolueen edustaja Jansson ehdotti maaliskuussa vuonna 1966 suurempaa taloudellista tukea opiskeluun. Hän ehdotti, että romaniopiskelijoille maksettaisiin suurempaa opintotukea, jotta heillä olisi ollut paremmat mahdollisuudet opiskella. Jansson oli sitä mieltä, etteivät nämä toimet tule koskaan maksamaan kokonaan takaisin sitä järkyttävää diskriminointia, mitä romanit olivat joutuneet kokemaan, mutta se olisi parempi kuin olla tekemättä mitään. Hän huomautti, ettei romanien ja muiden ruotsalaisten tilannetta voitu tarkastella ja siten myös hoitaa samalla tavalla, koska lähtökohdat näillä kahdella ihmisryhmällä olivat niin erilaiset. Oli turha puhua samanlaisesta kohtelusta tasa-arvoisena kohtalona, kun toisen ihmisryhmän luku- ja kirjoitustaidottomuus oli huomattavasti toista pienempi.¹⁹⁵ Samanlainen kohtelu oli järkevää vasta silloin, kun molemmat ihmisryhmät lähtevät samalta viivalta.

Romanien diskriminointi näkyi Ruotsissa historian aikana muun muassa sillä, että heidät luokiteltiin kuuluvan niin sanottuun vieraaseen rotuun 1900-luvun alussa.¹⁹⁶ Ruotsalaiset halusivat erottaa itsensä näistä ”vieraista roduista” ja luokitella itsensä parempaan ihmisryhmään. Kuuluminen alempiarvoiseen ihmisryhmään loi tilan ennakkoasenteille. Jokin erotti romanit niin sanotusta paremmasta ihmislaadusta. Heillä ei ollut ominaisuuksia, jotka olisivat riittäneet parantamaan heidän luokitustaan.

Romanikysymys oli Ruotsissa parhaiten esillä 1960-luvulla, kun valtiopäivillä käytiin vilkasta keskustelua asiasta. Keskustelu jatkui kuitenkin vielä seuraavalla vuosikymmenellä.¹⁹⁷

Tultaessa 1970-luvulle keskustelu painottui yhä enemmän muualta tuleviin romaniryhmiin.

¹⁹⁴ Lundberg 1969, andra kammaren nr 33, 20–21.

¹⁹⁵ Jansson 1966, andra kammaren nr 13, 94.

¹⁹⁶ McEachrane 2018, 478.

¹⁹⁷ Montesino 2002, 165.

Muun muassa Suomesta muutti Ruotsiin suuri joukko romaneita. Suomen romanien kulttuuri erosi ruotsalaisten romanien kulttuurista, mikä aiheutti kitkaa myös näiden ryhmien välille.

3.3 Muualta tulleet

Vuosikymmenen edetessä katse suuntautui yhä enenevässä määrin muualta Euroopasta matkustaneisiin romaneihin. Rajojen avauduttua ulkomaalaisten romanien määrä suhteessa ruotsalaisiin romaneihin kasvoi vuosi vuodelta. Keskusteluiden aiheita yhteiskunnassa oli aina vuoteen 1968 asti hallinneet ruotsalaiset romanit, mutta tämän jälkeen painopiste siirtyi ulkomailta matkustaneisiin romaneihin.¹⁹⁸ Ruotsin niin sanotut omat romanit unohdettiin ja keskustelun aiheeksi nousi vieraammat ryhmät.

Ulkomailta tulleiden romanien tilanteesta keskusteltiin valtiopäivillä vuonna 1968. Tällöin keskustelu sidottiin yleiseen maahantulijoita ja pakolaisia koskevaan keskusteluun. Keskustelun aiheuttajana voidaan pitää pientä romanijoukkoa, joka saapui Ruotsiin vuonna 1968 ja herätti keskustelua myös mediassa. Sisäministeri Rune Johansson piti huhtikuussa samana vuonna tulijoiden työllistymistä tärkeänä. Tämän vuoksi tulijoita piti auttaa työllistymään Ruotsissa. Samalla hän otti kantaa romanien oleskelulupiin myös muualla maailmassa. Johansson ei nähnyt mahdollisena ratkaista asiaa ilman valtioiden yhteistyötä. Hän mainitsi romanien tilanteen huomioimisen olleen hyvin tuore asia Euroopassa.¹⁹⁹ Ruotsi mukaili siis yleiseurooppalaista linjaa asian suhteen. Kehitys asiassa tapahtui Euroopassa kohtalaisen samanaikaisesti eikä Ruotsi ollut erilainen muihin valtioihin verrattuna.

Myös kansanpuolueen edustaja Ullsten piti samassa istunnossa erittäin tärkeänä, että Euroopan valtiot toimisivat tilanteessa yhtenäisesti. Hän näki pohjoismaisen tavan asian hoitamisessa parhaana mahdollisena ja toivoi, että muutkin valtiot omaksuisivat nämä tavat.²⁰⁰ Ullstenin näkemyksestä huokui ajatus paremmuudesta verrattuna muihin. Pohjoismaissa, eli myös Ruotsissa, osattiin tilanne hoitaa parhaiten ja muiden valtioiden tuli matkia tätä esimerkkiä. Omaan tekemiseen suhtauduttiin positiivisesti, kun muiden suhteen oltiin kriittisiä. Johanssonin puheenvuorossa korostui vahvasti työnteon merkitys ja työn saaminen Ruotsista, mikäli valtion alueelle saapuisi romaneita. Hänen voidaan katsoa nähneen tilanteen vahvasti myös työmarkkinakysymyksenä.

¹⁹⁸ Román 1993, 5.

¹⁹⁹ Johansson 1968, andra kammaren nr 20, 10–11.

²⁰⁰ Ullsten 1968, andra kammaren nr 20, 11.

Ruotsiin vuonna 1968 saapunut joukko aiheutti vilkasta keskustelua valtiopäiväedustajien keskuudessa. Tapauksen saama huomio mediassa vaikutti osaltaan valtiopäiväkeskusteluihin. Se, miten tulijoihin piti suhtautua, ei ollut edustajien keskuudessa yksimielistä. Osa saapuneesta joukosta päätettiin karkottaa Ruotsista, vaikka he hakivat turvapaikkaa pakolaisina.²⁰¹ Kansanpuolueen edustaja Ullsten pohti puheenvuorossaan huhtikuussa vuonna 1968 näiden romanien kohtaloa. Hän kysyi, pitäisikö perheet todellakin erottaa toisistaan.²⁰² Hän nosti esille myös sen faktan etteivät monet ryhmästä osanneet kirjoittaa tai lukea, mikä asetti heidät huonoon asemaan. Samalla Ullsten huomautti, etteivät romanit aina tulleet Ruotsiin vain työn perässä vaan koska se oli yksi pysähdyspaikka heidän kiertoreiteillään. Romanien elämäntapaan kuuluva kiertelevä elämäntapa vaikutti siihen, että he ylittivät valtion rajoja ja halusivat hetkellisesti jäädä oleskelemaan uuteen valtioon. Monet ryhmään kuuluvista olivat virallisesti valtiottomia eli heillä ei ollut minkään valtion passia tai kansalaisuutta. Niissä paikoissa, joissa he saivat oleskella, kokivat he vahvaa diskriminointia. Tämän vuoksi heidän tilannettaan ei voitu Ullstenin mukaan pitää tavallisena maahanmuuttajatapauksena. Tapaus oli pakolaisongelma ja sellaisena se piti käsitellä. Joukko piti nähdä kansallisena vähemmistönä ja päätöksen siitä, annetaanko heidän jäädä vai ei, piti perustua humanitaarisiin syihin eikä nähdä tätä työmarkkinakysymyksenä niin kuin osa edustajista halusi.²⁰³

Pakolaisuus-käsite romaneista puhuttaessa ei ollut itsestäänselvyys vuonna 1968. Sisäministerin mukaan Ruotsissa päätettiin pakolaisstatuksesta tietyn sopimuksen mukaan, jossa määriteltiin, kenet voitiin laskea pakolaiseksi ja kenet ei. Sopimuksessa ei kuitenkaan oltu määritelty mitään romaneista. Johanssonin mukaan huhtikuussa vuonna 1968 he täyttivät osan ehdoista, mutta eivät kaikkia, mikä teki asiasta vielä hankalamman.²⁰⁴ Tämän vuoksi romanien tilanteen määrittelyminen ei ollut helppoa ja se kenties vaatisi määrittelyä, jotta tiedettiin, miten tämän ihmisryhmän kanssa tuli toimia. Ullsten huomautti samassa istunnossa, ettei kansainvälistä ongelmaa voitu ratkaista kansallisella lainsäädännöllä. Ongelman ratkaisemiseen vaadittiin kansainvälistä yhteistyötä ja sopimuksia, jotta kaikki romanit saisivat kaikkialla samanlaista kohtelua.²⁰⁵ Romanien tilanne Ruotsissa ei ollut enää vain sisäinen asia. Vuosikymmenen loppua kohden tultaessa yhä useampi romani pyrki jostain

²⁰¹ Ullsten 1968, andra kammaren nr 20, 11.

²⁰² Ullsten 1968, andra kammaren nr 20, 11.

²⁰³ Ullsten 1968, andra kammaren nr 20, 11.

²⁰⁴ Johansson 1968, andra kammaren nr 20, 12.

²⁰⁵ Ullsten 1968, andra kammaren nr 20, 12–13.

toisesta Euroopan maasta Ruotsin valtion alueelle ja sama kehitys oli yleistä myös muualla Euroopassa. Tilanteesta ja sen ratkaisemisesta alkoi tulla yhä enemmän rajat ylittävää ja tämän vuoksi valtioiden välinen yhteistyö oli tarpeellista.

Sisäministerissä herätti huolta huhtikuussa vuonna 1968 sanan leviäminen Ruotsin oloista Euroopan romanien keskuudessa. Hän huomautti Euroopassa olleen mahdollisesti jopa 400 000 romania. Jos Ruotsi suostuisi ottamaan alueelleen matkustavia romaneita vastaan pakolaisina niin sanan levitessä Ruotsiin pyrki koko ajan enemmän ihmisiä kuullessaan valtion hyväntahtoisuudesta.²⁰⁶ Johanssonin argumentti sanoi sanattomasti sen, ettei Ruotsin kannattanut ottaa romaneita vastaan, jotta valtioon ei pyrkisi enempää pakolaisstatusta kaipaavia. Hyvää ei kannata tehdä, koska se houkuttelee muita samaa kohtelua haluavia. Johansson väitti kuitenkin aikaisemmin ilmaisseensa tarpeensa pakolaisavun kohdentamiselle romaneille. Ruotsi olisi voinut vastaanottaa pieniä määriä romaneita vuosittain ja näin auttaa ainakin osaa ihmisryhmään kuuluvista henkilöistä.²⁰⁷ Osa ruotsalaisista päättäjistä pelkäsi hallitsematonta pakolaisvirtaa, joka saattaisi tulla Euroopasta liikkuvuuden lisääntyttyä toisen maailmansodan jälkeen. Euroopan pakolaisleireillä oli suuria romaniryhmiä. Samalla romanien liikkuvuus lisääntyi, kun Jugoslavia oli avannut 1960-luvulla rajojaan.²⁰⁸ Tätä pakolaisvirtaa pelkäävät edustajat pelkäsivät, ettei Ruotsilla riittäisi resurssit, mikäli liian monet pyrkisivät alueelle.

Keskustelun kohteena oleva ryhmä oli ennen keskustelua päätetty häätää Ruotsista. Edustaja Ullsten puhui huhtikuussa vuonna 1968 voimakkaasti tätä vastaan. Hän viittaa aikaisempaan tapaukseen, joka oli tapahtunut edellisenä vuonna. Ullstenin mukaan Ruotsiin oli tuolloin saapunut lähestulkoon samanlainen ryhmä romaneita ja he olivat saaneet jäädä Ruotsiin. Hän ei nähnyt ryhmien välillä muuta eroa kuin sen, että aikaisempi tapaus sai paljon mediahuomiota. Kuitenkin näitä ryhmiä kohdeltiin eri tavalla. Tässä ei Ullstenin mielestä ollut mitään järkeä eikä päätös ihmisryhmän kohtelusta saisi olla sattumaa.²⁰⁹ Lainsäädäntö ei saanut olla epämääräinen vaan se olisi selkeytettävä, jotta tasa-arvoinen kohtelu olisi mahdollista. Ullsten näki kaikki eurooppalaiset romanit tasavertaisina eikä tehnyt jakoa heidän välilleen.

²⁰⁶ Johansson 1968, andra kammaren nr 20, 12.

²⁰⁷ Johansson 1968, andra kammaren nr 20, 12.

²⁰⁸ Pulma 2006, 140.

²⁰⁹ Ullsten 1968, andra kammaren nr 20, 13.

Ruotsiin perustettiin 1960-luvun lopussa asiantuntijaryhmä käsittelemään hallittua ja kontrolloitua ulkomaalaisten romanien vastaanottoa. Asiantuntijaryhmä kiinnitti huomiota Ruotsin niin sanottujen omien romanien sekä muualta tulleiden eroihin. Uudet tulijat nähtiin vaarana yhteiskuntarauhalle muun muassa heidän suuremman rikollisuutensa myötä. Yhtäkkiä niin kutsutut Ruotsin vanhat romanit olivat hyviä romaneita ja ulkomaailta tulleet huonoja.²¹⁰ Ruotsissa jo oleskelevien romanien tilanne muuttui mielenkiintoisella tavalla 1950-luvusta, jolloin heidät oli nähty ulkopuolisina ruotsalaisessa yhteiskunnassa. Tällöin kiertävä kansa oli nähty ruotsalaisina, mutta romaneita ei nähty osaksi kansaa. Romanit olivat olleet uhka, mutta heidän tilanteensa parantuessa 1960-luvulla merkittävästi, uhka nähtiin tulevan muualta.

Asiasta keskusteltiin ahkerasti vielä seuraavanakin vuonna 1969. Romaniryhmän tulo Ruotsiin laajensi keskustelua ulkomailta tulevien romanien statuksesta. Sosialidemokraattien edustaja ja sisäministeri Holmqvist oli lokakuussa vuonna 1969 sitä mieltä, että Ruotsin täytyi vastaanottaa ja auttaa maahanmuuttajia vain, jos valtio pystyi toimimaan vastuullisesti heitä kohtaan. Tähän kuului hänen mukaansa muun muassa työn, kunnollisen asunnon, sosiaalisen huolenpidon ja koulutuksen tarjoaminen tulijoille. Tämän vuoksi kaikkia haluavia ei voitu ottaa vastaan, jotta osalle voitiin taata hyvät olot.²¹¹ Ajatuksena tuntui olevan, ettei kaikille tarjota vähän vaan osalle kaikki ja osalle ei mitään. Ruotsissa haluttiin tarjota tulijoille samat etuudet ja mahdollisuudet kuin jo valtion alueella oleskelevilla romaneilla oli.²¹² Tällainen ajattelu oli yleistä 1960–1970-lukujen vaihteessa Ruotsissa. Tämä ei koskenut vain romaneita vaan yleisesti maahanmuuttoa Ruotsiin. Asiaan kantaa ottavien näkemys usein oli, että tulijoille täytyi pystyä turvaamaan samanlaiset taloudelliset ja sosiaaliset mahdollisuudet kuin ruotsalaisilla.²¹³ Holmqvist ei siis ollut yksin näkökantansa kanssa vaan se mukaili yleistä poliittista linjaa maahanmuutosta tuon ajan Ruotsissa.

Holmqvist myönsi, että Ruotsin olisi autettava pakolaisia, jotka olivat avun tarpeessa. Poikkeuksia ei pitänyt tehdä kansallisuuden perusteella.²¹⁴ Toisaalta kaikki romanit eivät hänen mukaansa kelvanneet pakolaisiksi, sillä heillä ei ollut asiat lähtömaassaan niin huonosti, että he olisivat voineet saada Ruotsissa pakolaisstatuksen. Sosialidemokraattisen puolueen edustaja Lundberg oli samassa istunnossa eri mieltä Holmqvistin kanssa. Lundberg oli sitä mieltä, että Ruotsin olisi nyt toimittava sellaisena humanitaarisena valtiona kuin se

²¹⁰ Arnstberg 1997, 197–199.

²¹¹ Holmqvist 1969, andra kammaren nr 33, 3.

²¹² Arnstberg 1997, 199–200.

²¹³ Byström & Frohnert 2013, 227.

²¹⁴ Holmqvist 1969, andra kammaren nr 33, 3.

esitti olevansa ja auttaa vaikeassa tilanteessa olevia henkilöitä.²¹⁵ Lundberg vetosi kuulijoissaan Ruotsin maakuvaan. Maakuvaan vetoaminen on samaan aikaan vetoamista kansallistunteeseen. Päättäjät voivat nyt valita, ovatko he ylpeitä omasta valtiostaan ja sen toiminnasta.

Valtiopäivillä vuonna 1969 käyty keskustelu on pitkä. Aihe kirvoitti pitkiäkin puheenvuoroja. Aihe oli ajankohtainen eikä valtiopäivillä voitu sitä sivuuttaa. Romanian tilanne oli noussut mediassa uutisotsikoihin edellisen vuoden ryhmän tulon myötä. Asia herätti keskustelua laajasti yhteiskunnassa ja myös romaniaktivistit ottivat itse aiheeseen kantaa.²¹⁶ Uusia kansainvälisiä romaniryhmiä matkusti valtion rajojen sisälle, mikä pakotti keskustelemaan aiheesta. Toisessa kamarissa keskusteltiin lokakuun lopussa ryhmästä, joka oli saapunut Ruotsiin lokakuun alussa.²¹⁷

Valtiopäivillä lokakuussa vuonna 1969 ministeri Holmqvist otti asiaan huomattavasti kantaa. Hänen mukaansa ei voitu puhua siitä, että romaneilla olisi kaikkialla Euroopassa huonot oltavat. Hän nosti esimerkiksi Ranskan, jossa monet romanit olivat saaneet pysyvän asunnon, ja osa omisti jopa itse maata. Holmqvist jatkoi huomauttamalla, että osa oli avioitunut ranskalaisen kanssa. He olivat siis näissä asioissa samalla viivalla muiden ranskalaisten kanssa ja heillä oli samat mahdollisuudet. Näiden asioiden lisäksi romanilapset pystyivät myös käymään koulua Ranskassa muiden lasten tapaan.²¹⁸ Holmqvistin tapa puhua romanien tilanteesta Ranskassa on mielenkiintoinen. Hänen puheenvuoronsa antoi ymmärtää, etteivät romanit voineet kokea diskriminointia Ranskassa, koska osalla heistä meni ainakin paperilla hyvin ja he olivat saaneet pysyviä asuntoja ja lapset olivat päässeet kouluun. Asia tuskin oli näin yksinkertainen. Diskriminointia ja rasismia voi kokea, vaikka asiat olisivat päällisin päin hyvin. Todennäköisesti Ranskassa ei myöskään kaikki romanit asuneet pysyvissä asunnoissa tai päässeet kouluun. Toisaalta Holmqvist myönsi, että osalla romaneista meni Ranskassakin huonosti.

Holmqvist jatkoi puheenvuoroaan toisen kamarin istunnossa mainitsemalla, ettei voinut ymmärtää niitä, jotka sanoivat romanien olevan Ranskassa yleisesti vainotussa asemassa. Hän myönsi, että romanien keskuudessa oli köyhyyttä ja he elivät monesti vaikeassa tilanteessa. Holmqvist kuitenkin painotti, ettei tämä koskenut ainoastaan romaneita vaan Ranskassa oli

²¹⁵ Lundberg 1969, andra kammaren nr 33, 8.

²¹⁶ Arnstberg 1997, 197.

²¹⁷ Holmqvist 1969, andra kammaren nr 33, 3.

²¹⁸ Holmqvist 1969, andra kammaren nr 33, 12.

myös muita ihmisryhmiä, joilla oli vaikeuksia.²¹⁹ Tämä herättää kysymyksen, ajatteliko Holmqvist, ettei romaneihin kannattanut kiinnittää niin paljon huomiota kuin he olivat nyt saaneet, koska myös muilla meni huonosti. Voidaan myös pohtia, oliko yli kymmenen vuoden keskustelu romanien tilanteesta tuonut väsymystä aiheen suhteen. Kokivatko jotkut valtiopäiväedustajat, että keskusteluissa pitäisi siirtyä muidenkin ihmisryhmien käsittelemiseen?

Ahlmark käytti puheenvuorossaan samassa istunnossa hyväksi ruotsalaisen lääkärin kertomusta romanien tilanteesta Ranskassa. Lääkäri oli tekemisissä romanien kanssa ja kirjasi ylös heidän omakohtaisia kokemuksiaan. Lääkärin mukaan romanit olivat vainottuja, he tunsivat epäluottamusta ja vastenmielisyyttä yksityishenkilöiltä ja paikallisilta viranomaisilta. Nämä asiat lääkäri oli itse todistanut.²²⁰ Ahlmark vetosi romanien omaan kokemukseen tilanteestaan Ruotsissa sekä auktoriteettiasemassa olevaan ruotsalaiseen lääkäriin. Ruotsalaisen lääkärin voidaan ajatella olleen luotettava henkilö ruotsalaisten valtiopäiväedustajien silmissä. Erittäin todennäköisesti luotettavampi kuin Ranskassa oleskelevat romanit ja todennäköisesti luotettavampi kuin ranskalaiset virkamiehet. Hän oli kouluttautunut maanmies. Voidaan myös pohtia, olisiko lääkäriellä ollut mitään hyvää syytä valehdella siitä, mitä hän oli Ranskassa todistanut.

Poliittinen pakolaisuus herätti valtiopäivillä edustajissa keskustelua. Keskustelun aiheena oli, voitiinko Ranskasta saapuneita romaneita pitää poliittisina pakolaisina vai ei. Kansanpuolueen Ahlmark otti puheenvuorossaan asiaan pitkästi kantaa. Hänen mukaansa Ruotsin lainsäädännössä oli tulkinta, jonka mukaan ranskalaiset romanit tuli tulkita poliittisiksi pakolaisiksi ja siksi heitä tuli kohdella tällä tavalla.²²¹ Sisäministeri Holmqvist taas oli sitä mieltä, että Ranskasta lähteneet romanit olivat vapaita liikkumaan ja palaamaan Ranskaan ja siksi Ruotsin ei pitänyt kohdella heitä poliittisina pakolaisina. Samalla Holmqvist nosti esille, etteivät romanit olleet mitenkään erityislaatuudessa asemassa muihin ihmisryhmiin verrattuna, mikä vei pohjan heidän käsittelemiseensä poliittisina pakolaisina.²²² Holmqvist viittasi siihen, että edustajat, jotka pitivät romaneita poliittisina pakolaisina, perustelivat tämän muiden valtioiden toimettomuudella. Hänen sanoin: ”Den omständigheten att andra länder har gjort mindre än vi då det gäller att anpassa zigenarna i samhället kan emellertid inte vara en

²¹⁹ Holmqvist 1969, andra kammaren nr 33, 12.

²²⁰ Ahlmark 1969, andra kammaren nr 33, 17.

²²¹ Ahlmark 1969, andra kammaren nr 33, 4–7.

²²² Holmqvist 1969, andra kammaren nr 33, 12–13.

tillräcklig grund för att påstå att det här rör sig om politisk förföljelse.”²²³ Holmqvistin mukaan romaneita ei siis voitu nähdä poliittisen vainon kohteina vain siitä syystä, että muut valtiot eivät olleet tehneet asian eteen yhtä paljon kuin Ruotsi.

Keskustelun kohteena ollut romaniryhmä oli todellisuudessa saanut pakolaisaseman Ranskassa. He olivat eläneet kohtalaisen huonoissa oloissa kymmenen vuotta ja halusivat vaihtaa turvapaikkaa. Todellisuudessa kysymys ei siis ollut siitä, olivatko ryhmään kuuluvat romanit pakolaisia vai eivät vaan siitä, voisivatko he valita uuden turvapaikkamaan.²²⁴ Tämän valossa on mielenkiintoista, että valtiopäivillä keskusteltiin ryhmän pakolaisstatuksesta.

Holmqvistia mietitytti erityisen paljon romanien erityislaatuisuus. Hän pohti useaan otteeseen muita ihmisryhmiä Euroopassa suhteessa romaneihin. Romanit eivät olleet suinkaan ainoa ihmisryhmä Euroopassa, jolla oli hankaluuksia. Holmqvist kysyi, pitäisikö Ruotsin ottaa myös näihin ihmisryhmiin kuuluvia henkilöitä vastaan vai koskiko tämä vain ja ainoastaan romaneita. Samalla hän tiedusteli, pitäisikö Ruotsin antaa kaikille valtioon tuleville romaneille oikeus jäädä.²²⁵ Aikaisemmin todetun mukaan tämä ei ollut Holmqvistin mukaan hyvä ajatus. Kaikkia romaneita ei voinut hänen mielestään pitää niin huonosti toimeentulevina, että Ruotsi voisi ottaa heidät vastaan. Apua tarvitsevia olisi autettava, mutta ei kaikkia tilanteesta riippumatta. Mikäli apua annettaisiin vain eniten apua tarvitseville, voitaisiin heille antaa mahdollisimman hyvä apu. Resurssit eivät riittäneet kaikkien auttamiseen, joten oli tärkeää priorisoida, kenelle apu annettiin.²²⁶ Mahdollisimman laadukkaan avun tarjoamisen lisäksi piti vastaanotetut romanit pyrkiä Holmqvistin mielestä saamaan osaksi yhteiskuntaa. Hän käytti ilmausta ”möjligheter att växa in i det svenska samhället” eli ”mahdollisuus kasvaa sisälle ruotsalaiseen yhteiskuntaan”.²²⁷ Holmqvist ei puhunut sopeuttamisesta termillä ”anpassning”, mikä oli yleinen termi vuosikymmenen alussa. Tilanteen aktiivinen toimija muuttui Ruotsin valtiosta romaneihin itseensä. Enää valtio ei sopeuttanut vaan romanit itse kasvoivat osaksi yhteiskuntaa. Holmqvistin kanssa samaa mieltä oli ollut edellisvuonna sisäministeri Johansson. Hänen mukaansa maahanmuuttajia ei pitänyt enää assimiloida osaksi yhteiskuntaa vaan heille piti antaa mahdollisuus jatkaa omia perinteitään ja tapojaan.²²⁸

²²³ Holmqvist 1969, andra kammaren nr 33, 12.

²²⁴ Arnstberg 1997, 197.

²²⁵ Holmqvist 1969, andra kammaren nr 33, 14.

²²⁶ Holmqvist 1969, andra kammaren nr 33, 3.

²²⁷ Holmqvist 1969, andra kammaren nr 33, 19.

²²⁸ Dahlström 2004, 297.

Ruotsin omien romanien kohdalla asuminen oli saatu suurimmaksi osaksi hallintaan jo 1960-luvun puolivälissä. Asumiskysymys nousi kuitenkin uudelleen keskustelun aiheeksi romanien kohdalla, kun heitä Ruotsiin matkusti muualta Euroopasta. Kansanpuolueen edustaja Wiklund otti esille kansainvälisen tilanteen romanien asumismuodoissa. Ruotsi ei ollut tämän asian kanssa yksin, vaan sitä oli jouduttu harkitsemaan myös monissa muissa valtioissa.

Esimerkiksi Englannissa tätä oli ratkaistu sillä, että romaneille oli tehty erillisiä vaunuasuinalueita. Hollannissa osa romaneista oli jopa vaatinut saada asua tämän tyyllisellä asuinalueella. Jotkut heistä halusivat jatkaa omanlaista asumistyyliään, eivätkä he halunneet muuttaa taloihin, mihin heitä ei voinut Wiklundin mukaan pakottaakaan. Tässä piti kuitenkin miettiä Wiklundin mielestä näiden romanien tulevaisuutta. Wiklund olikin sitä mieltä, ettei erillisiä asuinalueita romaneille kannattanut järjestää vaan heidän piti asua niin kuin kaikki muutkin kansalaiset.²²⁹ Toisaalta Wiklund huomautti, ettei romaneita voinut määrätä asumaan taloihin, jos he eivät sitä halunneet. Siitä huolimatta hän vahvasti suositti heidän asuttamistaan tavalliseen tapaan muiden ihmisten joukkoon. Romanien oma mielipide otettiin siis huomioon, mutta yhä puheenvuorossa korostui ajatus edustajien paremmasta tietämyksestä asian suhteen. Romanien kannatti muuttaa pysyviin asuntoihin, jotta heidän tulevaisuutensa olisi paremmin turvattu.

Kansanpuolueen edustaja Ahlmark nosti puheenvuorossaan aikaisemmin lokakuussa pidetyssä istunnossa esille erilaisia vasta-argumentteja, joita oli esitetty hallituksen päätöstä vastaan palauttaa romanit takaisin Ranskaan. Yhden argumentin mukaan romanit kohtaisivat diskriminointia valtioissa, joihin heidät palautettaisiin.²³⁰ Samaa humanitaarista linjaa jatkoi argumentaatio, jonka mukaan Ruotsiin tulleilla romaneilla oli ensimmäistä kertaa mahdollisuus koulutukseen ja terveydenhoitoon.

Käytetyillä sanoilla oli merkitystä asian käsittelyssä. Eri termeillä asia voitiin saada kuulostamaan erilaiselta. Sosialidemokraattien Lundberg piti Ruotsin antamaan apua romaneille erittäin tärkeänä, koska romanien tilanne oli huonompi moniin muihin verrattuna. Hän kuitenkin itse mainitsi, ettei halunnut käyttää termiä *armo* tässä yhteydessä.²³¹ Lundbergin voidaan ajatella näkevän tämän liian vähättelevänä terminä romaneita kohtaan. ”Armo” terminä viittaa tilanteeseen, jossa selkeästi paremmassa asemassa olevat ihmiset antavat säälistä jotain huonommassa asemassa oleville. Tieteen termipankin mukaan *armo*

²²⁹ Wiklund 1969, andra kammaren nr 33, 16.

²³⁰ Ahlmark 1969, andra kammaren nr 31, 7.

²³¹ Lundberg 1969, andra kammaren nr 33, 8.

viittaa teologiseen termiin, jonka mukaan ”epätäydellisiä ihmisiä kohdellaan rakkaudellisesti”.²³² Termin ”armo” käyttäminen romanien tilanteen yhteydessä viittaisi siis siihen, että romanit ovat tavalla tai toisella epätäydellisiä. Lundberg ei halunnut ottaa tällaista näkökulmaa vaan vetosi muiden edustajien inhimillisyyteen. Lundberg loi romaneista kuitenkin kuvan huono-osaisina käyttämällä heistä termiä onnettomat (olyckliga). Hänen mukaansa he eivät olleet löytäneet paikkaansa maailmasta, joten nyt olisi ollut aika antaa heille mahdollisuus pysähtyä ja levätä hetki.²³³ Lundberg pyrki kuvaamaan romaneita huono-osaisessa asemassa, jotta se herättäisi tunteita muissa edustajissa. Toisaalta hän ei kuitenkaan halunnut, että muut edustajat ajattelisivat avun antamisen perustuvan ainoastaan armoon. Tämä on mielenkiintoinen näkökulma, koska voidaan pohtia, mikä tarkoitus Lundbergilla on nostaa romanien onnettomuus esille puheenvuorossaan.

Keskustelu Ranskasta tulleista romaneista kävi edustajien välillä kiivaaksi. Sisäministeri Holmqvist syytti kansanpuolueen Ahlmarkia huolimattomasta argumentoinnista. Ministerin mukaan Ahlmark ei ollut ottanut tarpeeksi selvää ryhmästä, josta he keskustelivat. Tämän vuoksi hänen argumenttinsa olivat vääränlaisia eikä niitä voinut ottaa tosissaan. Samalla Holmqvist vähätteli Ahlmarkin argumentteja sanomalla, ettei tämä nostanut puheenvuorossaan esille yhtään periaatteita vaan ainoastaan luki jonkun toisen kirjoittamaa kirjettä. Hän syytti Ahlmarkia myös asioiden unohtamisesta tilanteessa.²³⁴ Puheenvuorot eivät perustuneet vuonna 1969 enää yhteisymmärrykselle ja toisten näkemysten kunnioittamiselle vaan mukaan otettiin myös toisen suoraa syyttämistä. Vasta-argumentoijan väitteet pyrittiin saada näyttämään vääriltä, jotta omat väitteet saisivat yhä vahvemman totuudenperäisen luonteen. Syyttäessään Ahlmarkia, penäsi Holmqvist häneltä myös ratkaisuja ongelmaan.²³⁵ Näin Holmqvist varmisti, osasiko Ahlmark ajatella asiaa rationaalisesti myös resurssien kannalta, eikä perustanut ajatteluaan ja argumentaatioitaan ainoastaan tunteisiin ilman oikeaa kykyä ratkaista ongelmaa.

Sisäministerinä kiivaan keskustelun aikana ollut Holmqvist päätyi lopulta kannattamaan keskustelun aiheena olevan ryhmän käännättämistä pois Ruotsista. Holmqvistin kantaa kannatti myös Ruotsin keskusammattijärjestönä toiminut Landsorganisationen (LO).²³⁶ Ministerinä Holmqvistilla on ollut valtaa tavallista valtiopäiväedustajaa enemmän ja hänen

²³² Tieteentermipankki.fi, Tieteen termipankki. Verkkosivusto.

²³³ Lundberg 1969, andra kammaren nr 33, 8.

²³⁴ Holmqvist 1969, andra kammaren nr 33, 13–14.

²³⁵ Holmqvist 1969, andra kammaren nr 33, 14.

²³⁶ Johansson 2008, 212.

mielipiteellään on todennäköisesti ollut merkitystä. Samoin keskusammattijärjestö on mitä luultavammin esittänyt yleistä mielipidettä työntekijöiden keskuudessa asiasta. Ranskasta Ruotsiin matkustanut romaniryhmä käännytettiin pois kahteen otteeseen, mutta lopulta he saivat luvan jäädä. Käännytykset ja lopulta luvan saaminen jäämiseen tapahtuivat kaikki 1960-luvun lopussa.²³⁷

Sosialidemokraattien Lundberg oli huolissaan muiden edustajien halusta muuttaa romanit muun väestön kaltaiseksi. Hän väitti muiden edustajien haluavan romanien luopuvan omasta kulttuuristaan ja omanlaisuudestaan. Hän kuvaili tätä tilanteeksi, jossa tietyt henkilöt muovattiin uudestaan uusiksi ihmisiksi. Hänen mielestään tämä ei ollut tarpeellista, mutta oli kuitenkin suotavaa kehottaa romaneita muuttamaan tiettyjä tapojaan sopeutuakseen paremmin yhteiskuntaan ja olemaan taloudellisesti itsenäisiä. Lundberg ei ymmärtänyt, miksi asiaa piti käsitellä joko poliittisena tai humanitaarisena asiana, kun se ei välttämättä ollut kumpaakaan. Kyse oli erityislaatuista ihmisistä, jonka erityislaatuisuutena oli liikkuva elämäntapa ja sellaisena asia tulisi käsitellä.²³⁸ Lundberg uskoi romanien omaan tahtoon pärjätä yhteiskunnassa. Pakko ei hänen mielestään ollut keino, jolla tavoitteet saatiin läpi. Pakottaa ei pitäisi, mutta suostuttelu olisi suotavaa. Lundberg lopetti puheenvuoronsa sanoihin: ”Därför tycker jag verkligen att interpellanten borde vara tacksam för den vilja som har visats att försöka lösa detta problem före lördagen på ett för zigenarna och för Sverige, för friheten och för tryggheten rimligt och riktigt sätt.”²³⁹ Lopetussanat olivat tunteisiin vetoavat. Lundberg vetosi romanien ja Ruotsin valtion lisäksi vapauteen ja turvallisuuteen. Oikea valinta tilanteen suhteen edusti hänen mukaansa näitä kaikkia.

Ranskalaisten romanien tilanne ja heidän oikeutensa kotimaassaan aiheutti erimielisyyksiä niin valtiopäivillä kuin yhteiskunnassa yleisestikin. Osa valtiopäiväedustajista oli vahvasti sitä mieltä, että romaneilla oli täysin samat oikeudet kuin muulla ranskalaisella väestöllä. Toiset taas näkivät asian täysin eri tavalla. Heidän mukaansa romaneihin kohdistui vahvaa diskriminointia Ranskassa.²⁴⁰ Yleinen vuosikymmenen lopun ajatus ruotsalaisessa yhteiskunnassa oli romanien kohdalla, että heidän olisi hyvä sopeutua osaksi yhteiskuntaa, mutta samalla heillä olisi oikeus säilyttää oma kulttuurinsa. Assimilointiajatus vaihtui integrointi-ideaan.²⁴¹ Muutos ei koskenut ainoastaan romaneita vaan sitä sovellettiin myös

²³⁷ Arnstberg 1997, 197.

²³⁸ Lundberg 1969, andra kammaren nr 33, 21.

²³⁹ Lundberg 1969, andra kammaren nr 33, 21.

²⁴⁰ Esimerkiksi Ahlmark 1969, andra kammaren nr 33, 5.

²⁴¹ Arnstberg 1997, 262.

muihin maahanmuuttajiin Ruotsissa 1960–1970-lukujen vaihteessa. Sitä voi pitää yleisenä poliittisena muutoksena suhtautumisessa maahanmuuttoon.²⁴² Integrointi auttoi yhteiskunnassa toimimista, mutta ei pakottanut luopumaan kaikista ominaispiirteistä.

Lokakuun lopussa toisessa kamarissa käyty keskustelu oli pitkä ja sai monet edustajat osallistumaan keskusteluun ilmaisemalla mielipiteensä. Vaikka erilaisia näkemyksiä ilmeni, olivat kaikki kuitenkin lopulta kollektiivisesti sitä mieltä, että ainakin osa muualta Euroopasta matkustaneista romaneista tarvitsi apua ja Ruotsin pitäisi sitä antaa humanitaarisista syistä. Näkemykset vaihtelivat siitä, olisiko apua saavien joukossa kaikki vai vain ainoastaan kaikista huonoimmassa asemassa olevat henkilöt. Suurta eroa ei mielipiteissä kuitenkaan ollut. Carl Dahlström kirjoittaa artikkelissaan ”Rhetoric, Practice and the Dynamics of Institutional Change: Immigrant Policy in Sweden, 1964–2000” ettei hänen tarkastelujaksollaan ruotsalaisten puolueiden välillä ole ollut juuri eroa maahanmuuttopolitiikassa. Puolueet eivät ole pyrkineet maahanmuuttokysymysten avulla erottautumaan muista puolueista, vaan niillä kaikilla on ollut hyvin vahva konsensus asioista, jotka liittyivät maahanmuuttoon.²⁴³ Tämä on nähtävissä myös 1960-luvun lopun keskusteluissa ulkomailta tulleista romaneista ja heidän tilanteestaan. Kannanotoilla ja erilaisilla puheenvuoroilla edustajat loivat sosiaalista todellisuutta.²⁴⁴ He pystyivät tuottamaan mielikuvia asiasta ja vaikuttamaan kuulijoiden mielikuviin puheillaan. Tällä tavalla edustajat vaikuttivat siihen, miten Ranskasta tulleet romanit nähtiin.

²⁴² Byström & Frohnert 2013, 227.

²⁴³ Dahlström 2004, 294–296.

²⁴⁴ Suoninen 2002, 19.

4 Lopuksi

Tutkielman tarkoituksena oli selvittää diskurssianalyysin avulla, miten valtiopäivillä käytetty kieli on luonut ja ylläpitänyt valtasuhteita suhteessa romaneihin. Samalla perehdyttiin siihen, miten kansanedustajat ovat nähneet romanit ja tuoneet näkemyksensä esille 1960-luvun Ruotsissa. Valtiopäiväedustajien käyttämänä kieli on heijastellut yhteiskunnassa esiintyneitä mielipiteitä. Se on myös luonut yhteiskunnallista todellisuutta.

Euroopassa alettiin kiinnittää huomiota maanosan vähemmistöihin toisen maailmansodan jälkeen. Tämä koski myös Ruotsia. Ruotsissa käytiin vilkkaimmat keskustelut maan romanivähemmistöstä 1960-luvulla ja 1960-luvun lopulle tultaessa mukaan keskustelun aiheeksi tulivat myös muiden valtioiden romanivähemmistöt. Ruotsin valtiopäivillä edustajat keskustelivat ajankohtaiseksi nousseesta asiasta. Aktiivisimmin keskusteluun osallistuivat sosialidemokraattisen puolueen sekä kansanpuolueen edustajat; näistäkin kuitenkin selkeästi eniten sosialidemokraatit. Kaikista passiivisimpia keskustelussa olivat oikeistopuolueen edustajat. Koko kymmenen vuoden tarkastelujakson aikana oikeistopuolueen edustajat pitivät ainoastaan neljä puheenvuoroa, jossa he mainitsivat romanit ja heidän tilanteensa. Ruotsin valtiopäivät jakaantuivat 1960-luvulla kahteen kamariin. Romanien tilannetta käsiteltiin lähinnä toisessa kamarissa.

Keskustelujen tyyli muuttui vuosikymmenen aikana holhoavammasta enemmän inhimillisiä arvoja korostavaan näkökulmaan. Tähän vaikutti tilanteen muuttuminen kansallisesta kansainväliseksi. Vuosikymmenen alussa Ruotsin valtiopäiväedustajien piti lähinnä huolehtia maassa jo oleskelevista romaneista, mutta vuosikymmenen alussa huoli siirtyi muualta Euroopasta tuleviin romaneihin. Selkein muutos tapahtui vuonna 1968, kun Ruotsiin pyrki lähes viidenkymmenen romanin joukko muualta Euroopasta. Tämän jälkeen valtiopäivillä ei käytännössä enää keskusteltu 1960-luvulla ruotsalaisista romaneista.

Valtiopäivillä käydyissä diskursseissa romanit erotetaan selvimmin valtaväestöstä 1960-luvun alussa. Samaan aikaan huomio kuitenkin kiinnittyy heidän assimiloimiseensa osaksi ruotsalaista yhteiskuntaa. Keskusteluissa nousivat esille tärkeimpinä seikkoina pysyvän asumisen, koulutuksen ja työnsaannin turvaaminen romaneille. Nämä seikat nähtiin suurimpana erottavana tekijänä romanien ja valtaväestön välillä. Ruotsalainen kulttuuri ja ruotsalaisten tavat nostettiin romanien kulttuurin ja tapojen yläpuolelle.

Keskusteluiden aihe ei ollut ainoa asia, mikä muuttui vuosikymmenen kuluessa valtiopäivillä käydyissä diskursseissa. Myös kielenkäyttö ja asioiden ilmaisu tietyillä sanoilla muuttui.

Vuosikymmenen alussa paljon käytetty termi sopeuttaminen alkoi vähentyä puheenvuoroissa vuosikymmenen loppua kohden. Sitä käytettiin koko vuosikymmenen ajan, mutta se ei loppupuolella ollut enää läheskään jokaisessa puheenvuorossa esillä.

Tärkein muutos vuosikymmenen aikana oli keskustelujen sävyn muutos. Aiheet ja kielenkäyttö muuttuivat ajan kuluessa. Sävy muuttui enemmän romanien tilannetta ymmärtäväksi. Vaikka 1960-luvun alussa romanit nähtiin ongelmavähemmistönä sen perusteella, että heidät haluttiin assimiloida osaksi muuta yhteiskuntaa, perusteltiin toimia aina suurimmaksi osaksi heidän omalla hyvinvoinnillaan. Muutos tapahtuisi valtiopäiväedustajien mukaan siksi, että se takaisi paremman tulevaisuuden romaneille.

Tässä pro gradu -tutkielmassa paneuduttiin valtiopäiväedustajien käymiin diskursseihin Ruotsin valtiopäivillä. Näkökulma jättää pois romanien itsensä esille tuomat mielipiteet tilanteesta sekä muita yhteiskunnallisesti merkittäviä äänikanavia. Asiaa olisi hedelmällistä tutkia lisää näistä näkökulmista. Muun muassa sanomalehdissä kirjoitettiin ahkerasti 1960-luvun lopulla romaniryhmistä, jotka tulivat Ruotsiin muualta Euroopasta. Heidän kohdallaan nousivat keskustelunaiheiksi yleensä ihmisoikeudet. Näitä keskusteluja voisi myös verrata valtiopäiväkeskusteluihin, jotta voitaisiin todeta, noudattelivatko valtiopäiväkeskustelut yhteiskunnassa yleisesti käytyjä keskusteluja. Erityisen tärkeää olisi tutkia tulevaisuudessa romanien historiaa myös heidän itsensä näkökulmasta. Vähemmistöihin kuuluvien henkilöiden ääni on historian tutkimuksessa jäänyt kuulumattomiin. Antamalla näille hiljennetyille ryhmille oma ääni, saadaan historiasta yhä moninaisempi ja tarkempi kuva.

Lähteet

Alkuperäislähteet

- Riksdagens Protokoll, Andra Kammaren, Nr 1, 1960.
- Riksdagens Protokoll, Andra Kammaren, Nr 10, 1960.
- Riksdagens Protokoll, Andra Kammaren, Nr 35, 1962.
- Riksdagens Protokoll, Andra Kammaren, Nr 35, 1963.
- Riksdagens Protokoll, Första Kammaren, Nr 25, 1964.
- Riksdagens Protokoll, Andra Kammaren, Nr 25, 1964.
- Riksdagens Protokoll, Andra Kammaren, Nr 31, 1964.
- Riksdagens Protokoll, Andra Kammaren, Nr 28, 1965.
- Riksdagens Protokoll, Andra Kammaren, Nr 38, 1965.
- Riksdagens Protokoll, Första Kammaren, Nr 14, 1966.
- Riksdagens Protokoll, Andra Kammaren, Nr 13, 1966.
- Riksdagens Protokoll, Andra Kammaren, Nr 24, 1967.
- Riksdagens Protokoll, Andra Kammaren, Nr 15, 1968.
- Riksdagens Protokoll, Andra Kammaren, Nr 20, 1968.
- Riksdagens Protokoll, Andra Kammaren, Nr 31, 1969.
- Riksdagens Protokoll, Andra Kammaren, Nr 33, 1969.

Aikalaiskirjallisuus

Takman, John: *The Gypsies in Sweden. A Socio-Medical Study*. Liberförlag, Tukholma 1976.

Tutkimuskirjallisuus

About, Ilse: Underclass Gypsies: An Historical Approach on Categorization and Exclusion in France in the Nineteenth and Twentieth Centuries. *The Gypsy 'Menace': Populism and the*

New Anti-Gypsy Politics. Toim. Michael Stewart. Columbia University Press, New York 2012, 95–114.

Al Fakir, Ida: The 'pure Gypsy' revisited: The construction of citizenship for Swedish Romani groups, 1940s-1960s. *Romani studies*, 2019, Vol.29 (2), 181–204.

Arnstberg, Karl-Olov: *Svenskar och zigenare. En etnologisk studie av samspelet över en kulturell gräns*. Carlssons, 1997.

Berggren, Lars & Greiff, Mats: *En svensk historia från vikingatid till nutid*. Studentlitteratur, 2000.

Brearley, Margaret: The Persecution of Gypsies in Europe. *American Behavioral Scientist*, vol. 45, no. 4, 2001, 588–599.

Byström, Mikael & Frohnert, Pär: Introduction IV. *Reaching a State of Hope. Refugees, Immigrants and the Swedish Welfare State, 1930–2000*. Toim. Mikael Byström & Pär Frohnert. Nordic Academic Press 2013, 227–234.

Dahlstöm, Carl: Rhetoric, Practice and the Dynamics of Institutional Change: Immigrant Policy in Sweden, 1964–2000. *Scandinavian Political Studies*, vol. 27, no. 3, 2004, 287–310.

Friman-Korpela, Sarita: *Romanipolitiikasta romanien politiikkaan. Poliittisen asialistan ja toimijakonseption muutos 1900-luvun jälkipuoliskon Suomessa*. Jyväskylä studies in education, psychology and social research, 2014.

Götz, Norbert: From Neutrality to Membership: Sweden and the United Nations, 1941–1946. *Contemporary European History*, vol. 25, no. 1, 2016, 75–95.

Hansen, Lars-Erik: *Jämlikhet och valfrihet. En studie av den svenska invandrapolitikens framväxt*. Acta Universitatis Stockholmiensis, Stockholm Studies in History, 2001.

Hazell, Bo: *Resandefolket. Från tattare till traveller*. Ordfront, 2002.

Häkkinen, Antti & Tervonen, Miika: Johdanto. Vähemmistöt ja köyhyys Suomessa 1800- ja 1900-luvuilla. *Vieraat kulkijat – Tutut talot: Näkökulmia etnisyyden ja köyhyyden historiaan Suomessa*. Toim. Antti Häkkinen, Panu Pulma & Miika Tervonen. Historiallinen Arkisto 120. SKS, Helsinki 2005, 7–36.

- Ihalainen, Pasi & Valtonen, Heli: *Sanat siltana menneeseen: Kielelliset lähestymistavat historiantutkimuksessa*. Gaudeamus, 2022.
- Johansson, Jesper: ”Så gör vi inte här i Sverige. Vi brukar göra så här”: Retorik och praktik i LO:s invandrarpolitik 1945–1981. *Acta Wexionensia*, Nr 147/2008, Humaniora, 2008.
- Jokinen, Arja: Vakuuttelevan ja suostuttelevan retoriikan analysoiminen. *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Toim. Arja Jokinen, Kirsi Juhila & Eero Suoninen. Vastapaino, Tampere 2002, 2. painos, 126–159.
- Karlsson Schaffer, Johan: The Self-Exempting Activist: Sweden and the International Human Rights Regime. *Nordic Journal of Human Rights*, vol. 38, no. 1, 2020, 40–60.
- Kivisto, Peter: The Revival of Assimilation in Historical Perspective. *Incorporating Diversity : Rethinking Assimilation in a Multicultural Age*. Toim. Peter Kivisto. Routledge 2016, 3–29. Alkuperäinen julkaisu: Paradigm Publishers 2005.
- Laukkanen, Matti & Östnäs, Anders: *Invandrarlandet Sverige – det nya folkhemmet?* Studentlitteratur, Lund 1986.
- Liégeois, Jean-Pierre: *Gypsies. An Illustrated History*. Al Saqi Books, 1986.
- Liégeois, Jean-Pierre & Gheorghe, Nicolae: *Roma/Gypsies: A European Minority*. Minority Rights Group International Report 95/4. 1995.
- Lillqvist, Ella & Pälli, Pekka: Luku 6. Diskurssianalyysi. Luvussa II Aineistokeruusta analyysiin. *Kielentutkimuksen menetelmiä I–V*. Toim. Milla Luodonpää-Manni, Markus Hamunen, Reetta Konstenius, Matti Miestamo, Urpo Nikanne & Kaius Sinnemäki. SKS, Helsinki 2020, 374–411.
- Lundberg, Urban & Åmark, Klas: Social Rights and Social Security: The Swedish Welfare State, 1900-2000, *Scandinavian Journal of History*, 2001, Vol. 26, No. 3, 157–176.
- Magnusson, Lars: Den svenska modellens uppgång och fall. *Äventyret Sverige. En ekonomisk och social historia*. Bra Böcker, 292–318.
- McEachrane, Michael: Universal Human Rights and the Coloniality of Race in Sweden. *Human Rights Review*, vol. 19, no. 1, 2018, 471–493.

Milton, Sybil: Gypsies and the Holocaust. *The History Teacher*, 1991, Vol. 24, No. 4, 375–387.

Montesino, Norma: Social disability: Roma and refugees in Swedish welfare. *International Journal of Migration, Health and Social Care*, vol. 8, no. 3, 2012, 134–145.

Montesino Parra, Norma: *Zigenarfrågan: Intervention och romantik*. Lunds Dissertations in Social Work 6, 2002.

Montesino, Norma & Ohlsson Al Fakir, Ida: The Prolonged Inclusion of Roma Groups in Swedish Society. *Social Inclusion*, vol. 3, no. 5, 2015, 126–136.

Nygård, Toivo: *Erilaisten historiaa. Marginaaliryhmät Suomessa 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa*. Atena Kustannus Oy, Jyväskylä 1998.

Ohlsson Al Fakir, Ida: John Takman: socialmedicinsk strateg och stridbar pionjär. *Personhistorisk Tidskrift*, vol. 109, no. 1, 2013, 65–81.

Ohlsson Al Fakir, Ida: *Nya rum för socialt medborgarskap. Om vetenskap och politik i ”Zigenarundersökningen” – en socialmedicinsk studie av svenska romer 1962–1965*. Linnaeus University Dissertations, No 208/2015, 2015.

Panayi, Panikos: *Outsiders: History of European Minorities*. The Hambledon Press, 1999.

Pohjoismaiden neuvosto, Norden: *Pohjoismaiden neuvosto – meidän neuvostomme*. Rosendahls-Schultz Grafisk, 2012.

Potter, Jonathan: *Representing Reality: Discourse, Rhetoric and Social Construction*. SAGE Publications, 1996.

Pulma, Panu: Ongelmavähemmistöstä vähemmistöongelmaksi: Suomen romanipolitiikka 2. maailmansodan jälkeisellä ajalla. *Vieraat kulkijat – Tutut talot: Näkökulmia etnisyyden ja köyhyyden historiaan Suomessa*. Toim. Antti Häkkinen, Panu Pulma & Miika Tervonen. Historiallinen Arkisto 120. SKS, Helsinki 2005, 369–401.

Pulma, Panu: *Suljetut ovet: Pohjoismaiden romanipolitiikka 1500-luvulta EU-aikaan*. Gummerus, Jyväskylä 2006.

Rekola, Tuula: Romanian varhaisvaiheet Suomessa: 1500-luvulta 1800-luvun puoliväliin. *Suomen romanien historia*. Toim. Panu Pulma. SKS, Helsinki 2012, 18–77.

Román, Henrik: *Folkhemmet och det hemlösa folket. Om svensk zigenarpolitik 1954–1969*. Kandidaatintutkielma, Uppsalan yliopisto, 1993.

Selling, Jan: *Romani Liberation: A Northern Perspective on Emancipatory Struggles and Progress*. Alkuteos: *Frigörelsen: Romers och resandes emancipation i Sverige och andra länder* (2020). Englanninkielinen käännös: Dana Schlitter. Central European University Press, 2022.

Selling, Jan: *Svensk antiziganism. Fördomens kontinuitet och förändringens förutsättningar*. Sekel Bokförlag, 2014.

SOU 2010:55. *Romers rätt – en strategi för romer i Sverige*. Tukholma 2010.

Stjernquist, Nils: *Tvåkammar tiden. Sveriges riksdag 1867–1970*. Fälth's Tryckeri, Värnamo 1996.

Tervonen, Miika: Kiertolaisia, silmätikkuja ja rajojen ylittäjiä: 1800-luvun lopulta toiseen maailmansotaan. *Suomen romanien historia*. Toim. Panu Pulma. SKS, Helsinki 2012a, 84–142.

Tervonen, Miika: Romanit ja suuri muutos. *Suomen romanien historia*. Toim. Panu Pulma. SKS, Helsinki 2012b, 166–197.

Tervonen, Miika: Näkökulmia karkotuksiin historiallisena tutkimuskohteena. *Suomesta poistetut. Näkökulmia karkotuksiin ja käännytyksiin*. Toim. Päivi Pirkkalainen, Eveliina Lyytinen & Saara Pellander. Vastapaino, Tampere 2022.

Westin, Niklas; Wallengren, Simon; Dimiter-Taikon, Kati & Westin, Charles: *Antiziganism i statlig tjänst. Socialstyrelsens behandling av romer och resande under 1900-talet*. Edita Bobergs AB, 2014.

Willems, Wim: Ethnicity as a Death-Trap: the History of Gypsy Studies. *Gypsies and Other Itinerant Groups. A Socio-Historical Approach*. Leo Lucassen, Wim Willems & Annemarie Cottaar. Two Waves Books, 1998, 17–34.

Yearbook of the United Nations 1948–1949. United Nations Publications, New York 1950.

Muu lähdeaineisto ja verkkojulkaisut

DigitaltMuseum: Familjerna samlade i skolbänken. Romska Kulturcentret i Malmö. *DigitaltMuseum*-sivusto. <https://digitaltmuseum.se/021016531253/familjerna-kaldaras-samlade-i-skolbanken-de-var-de-forsta-eleverna-nar> [haettu 5.3.2024].

Encyclopaedia Britannica. Hakusana: Gunnar Myrdal. <https://www.britannica.com/biography/Gunnar-Myrdal> [haettu 28.2.2024].

Forbes: Forbes Advisor. *Forbes*-sivusto. <https://www.forbes.com/advisor/money-transfer/currency-converter/sek-eur/?amount=86600000> [haettu 5.3.2024].

Ihmisoikeusliitto: *YK:n ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus*. <https://ihmisoikeusliitto.fi/ihmisoikeudet/ihmisoikeuksien-julistus/> [haettu 12.12.2023].

Lu.se, Lund University Research Portal. <https://portal.research.lu.se/en/persons/norma-montesino> [haettu 26.11.2023].

Migrationsverket: Historik. *Migrationsverket*-sivusto. <https://www.migrationsverket.se/Om-Migrationsverket/Pressrum/Vanliga-fragor-fran-journalister/Historik.html> [haettu 13.2.2024].

Statistikmyndigheten: Medellivslängden i Sverige. *Statistikmyndigheten*-sivusto. <https://www.scb.se/hitta-statistik/sverige-i-siffror/manniskorna-i-sverige/medellivslangd-i-sverige/> [haettu 16.2.2024].

Statistikmyndigheten: Prisomräknaren. *Statistikmyndigheten*-sivusto. <https://www.scb.se/hitta-statistik/sverige-i-siffror/prisomraknaren/> [haettu 5.3.2024].

Tieteen termipankki. Hakusana: armo. <https://tieteentermipankki.fi/wiki/Teologia:armo> [haettu 9.3.2024].